

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

Adem İŞCAN

144593

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME SEKİZİNCİ SINIF TÜRKÇE
DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN ÖĞRENCİLERE
ESTETİK ZEVK KAZANDIRMADAKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yard. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

144593
144593

ERZURUM – 2004

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalının Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri

Yard. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

N. Feyzioğlu

Jüri

Doç. Dr. Muhsine BÖREKÇİ

Muhsine

Jüri

Yard. Doç. Dr. Lokman TURAN

Lokman Turan

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. ... / ... / .....

Vahdettin Başçı

Prof. Dr. Vahdettin BAŐCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
Estetiğin Türkçe Eğitimine Yönelik Amaçları ve Öğrencilere Kazandıracığı Davranışlar.....	1
Türkçe Eğitiminin Sanat Eğitimine Yönelik Amaçları.....	1
Türkçe Öğretiminin Estetikle İlgili Özel Amaçları.....	2
Estetiğin Türkçe Eğitimine Yönelik Amaçları ve Öğrencilere Kazandıracığı Davranışlar.....	3
Türkçe Eğitiminin Sanat Eğitimine Yönelik Amaçları.....	3
Araştırmanın Amacı.....	4
Sınırlılıklar.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1 DİL - TÜRKÇE.....	5
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
2 ESTETİK.....	10
2.1 Estetik Özne:.....	12
2.2 Estetik Nesne:.....	13
2.3 Estetik Yaşantı :.....	13
2.4 Hayal Gücü.....	14
2.5 Estetik Duygu ve Gelişimi.....	14
2.5.1 Estetik duygular.....	14
2.5.1.1 Estetik zevk.....	14
2.5.1.2 Estetik beğeni.....	16
2.5.1.3 Estetik haz.....	17

2.5.2	Güzel ve faydalı	18
2.5.3	Estetik ahlâk.....	19
2.5.4	Estetik tavır, estetik hoşlanma	19
2.5.5	Estetik hazzın fenomenolojisi	21
2.5.6	Estetik yargı	22
2.6	Estetikte Kullanılan Psikoloji ile İlgili Kavramlar.....	23
2.6.1	Sezgi.....	23
2.6.2	Estetik heyecan	24
2.6.3	Estetik kaygı.....	24
2.7	Söz estetiği	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		27
3	SANAT	27
3.1	Sanat Eseri ve Sanat Dalları.....	30
3.2	Sanatta İlke.....	30
3.2.1	Orijinallik.....	31
3.2.2	Estetik olma.....	31
3.2.3	Bütünlük.....	31
3.2.4	Sübjektiflik.....	31
3.2.5	Kurgusallık.....	31
3.2.6	Seçicilik.....	32
3.2.7	Bir malzeme ile belirme	32
3.2.8	Birtakım motifler taşıma	32
3.2.9	Kişisel, yöresel(mahalli), dinî, millî ve evrensel bakış açıları taşıma.....	32
3.3	Sanat Eserlerindeki Estetik Güzellik ve İnsan	33
3.4	Sanat ve Sanatçıda Öz ve Biçim	34

3.4.1	Sanat eserinde öz.....	34
3.4.2	Sanat eserinde biçim	35
3.5	Sanat Eğitimi.....	36
3.6	Sanat Yapıtı.....	37
3.6.1	İçerik ve biçim	37
3.6.1.1	İçeriğin yapısı.....	38
3.6.2	Biçim ve içerik ilişkisi	39
3.7	Sanatta Güzellik ve Çirkinlik.....	41
3.8	Sanatta Yüce Olan ile Aşağı Olan.....	42
3.9	Estetiksel Faaliyet ile Sanatsal Faaliyet	44
3.10	Estetiksel Eğitim ile Sanatsal Eğitim	45
3.11	Edebiyat Eğitimi	50
3.12	Edebiyat Sanatı	53
3.13	Edebî Eser	54
3.13.1	Edebî eserin genel özellikleri.....	54
3.13.2	Edebî eserde ortaya çıkan estetik ifade	55
3.13.3	Edebî eserde bulunabilecek fayda prensibi.....	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....		57
4	EDEBÎ METİNLER.....	57
4.1	Şiir.....	57
4.1.1	Şiir dili.....	59
4.1.1.1	İletişim ve işlev açısından şiir dili.....	64
4.1.1.2	Şiir dilinde imge.....	65
4.1.1.3	Şiir dilinde göstergelerin seçimi ve bağdaştırılması	65
4.1.1.4	Göndergesel anlam.....	66
4.1.1.5	Duygu değeri.....	67
4.1.1.6	Şiir dilinde ses öğelerinden yararlanma	67
4.1.1.7	Şiir dilinde ses yinelemeleri.....	68
4.1.1.8	Şiir dilinde kalıcılık.....	68
4.1.1.9	Ölçü ve ritm	69
4.2	Hikâye	70
4.3	Roman	70
4.4	Tiyatro.....	71

4.5	Masal.....	72
4.6	Destan.....	72
4.7	Hatıra(Anı).....	73
4.8	Efsane.....	73
4.9	Ara ya da Geçiş Türünden Metinler(olay-düşünce yazıları).....	74
4.9.1	Gezi(Seyahat).....	74
4.9.2	Biyografi (Yaşam Öyküsü).....	74
4.9.3	Röportaj.....	74
4.9.4	Mektup.....	75
4.9.5	Nutuk(Söylev, Hitabet).....	75
4.9.6	Fıkra(Latife).....	75
4.9.7	Otobiyografi(Öz Yaşam Öyküsü).....	76
4.10	Türkçe Dersi ve Estetik Duyarlılığın Geliştirilmesi.....	76
4.10.1	Öğrenme ile ilgili temel ilkeler.....	76
4.10.2	Çocuğun zihinsel, sanatsal ve psiko-sosyal gelişimi.....	76
4.10.2.1	Zihinsel gelişim.....	76
4.10.2.2	Psiko-sosyal gelişim.....	78
4.10.3	Sanatsal gelişim.....	79
4.11	Türkçe Kitaplarında Metinler ve İçerik.....	81
4.12	Metinler üzerinde Yapılan Çalışmaların Türkçe Öğretimi Üzerindeki Etkileri.....	82
4.13	Türkçe Ders Kitaplarında Estetik Bir İletişim Aracı Olarak Resim.....	83
4.14	Görselleştirme.....	84
4.15	Resimleme.....	85
4.16	Resimlemede Konu ve İçerik.....	86
4.17	Resim-Metin Bütünlüğünün İşlevi.....	90
4.18	Resim-Metin İlişkisi.....	91
4.19	8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Resimlerin Estetik Başlıklar Ölçeğinde Değerlendirilmesi.....	94
	BEŞİNCİ BÖLÜM.....	122

5	İLKÖĞRETİM II. KADEME 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN ÖĞRENCİLERE ESTETİK ZEVK KAZANDIRMADAKİ ROLÜNÜ TESPİT ETMEK AMACIYLA YAPILAN ANKET VE DEĞERLENDİRMESİ	122
5.1	Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu	124
5.2	Şair Nef'i İlköğretim Okulu.....	132
5.3	Ömer Duygun İlköğretim Okulu.....	141
5.4	Anketin Estetik Başlıklar Ölçeğinde Değerlendirilmesi.....	148
6	SONUÇ	157
7	KAYNAKÇA.....	159
8	EKLER.....	161
	ANKET SORULARI	161
	ÖZGEÇMİŞ	164

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME SEKİZİNCİ SINIF TÜRKÇE DERS
KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN ÖĞRENCİLERE ESTETİK ZEVK
KAZANDIRMADAKİ ROLÜ

Adem İŞCAN

Danışman : Yard. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

2004 SAYFA : 164

Jüri: Yard. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

Doç. Dr. Muhsine BÖREKÇİ

Yard. Doç. Dr. Lokman TURAN

Bu tez çalışmasında Türkçe eğitiminin estetikle ilgili genel ve özel amaçlarından hareketle Özyürek ve Serhat Yayınevine ait 8. sınıf Türkçe ders kitapları seçilmiş, söz konusu kitaplarda yer alan edebî metinler öz ve biçim bakımlarından gözden geçirilmiştir.

İlköğretimin temel dersi olan Türkçe öğretiminin çocukta estetik zevk, beğeni, haz oluşturmadaki rolü, estetik yargıda bulunabilme yetilerinin tespiti araştırılmıştır.

Üç ayrı sosyo-ekonomik, kültürel düzeye sahip okulun öğrencilerine 50 soru ile somutlaştırılıp sınırlandırılmış anket uygulanarak estetik ölçüler ışığında metin-dil, metin-resim ilişkileri de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonunda edebî türlerin çocukta estetik zevk, estetik duyarlılığın geliştirilmesinde çok önemli olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin estetik yargıda bulunurken hazır bulunuşluk kültür ve alışkanlıkları çerçevesinde hareket ettikleri görülmüştür.

Konu ile ilgili öneriler sonuç bölümünde değerlendirilip sunulmuştur.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE ROLE OF THE TEXTS IN THE TURKISH COURSEBOOKS
IN GIVING AESTHETIC PLEASURE TO THE EIGHTH YEAR
STUDENTS OF ELEMENTARY SCHOOLS**

Adem İŞCAN

**Supervisor : Assist. Prof. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU
2004 PAGE: 164**

Jury: Assist. Prof.. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

Assoc. Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ

Assist. Prof. Dr. Lokman TURAN

In This Thesis Study, 8th year Turkish coursebooks of Özyürek and Serhat publishing companies are chosen, and the literary texts which are included in these boks are analysed in respect of their forms and contexts as regards to general and spesific purposes of Turkish education related to aesthetics.

Being the basic course of primary education, the role of Turkish education in forming an aesthetic pleasure enjoyment and amazement in childhood and the ability of children in aesthetic judgement are researched.

For the research, the students of three different schools which belong to different socio- cultural and economic closses are chosen and a questionnaire which consist of concrete and limited questions applied, and the results are evaluated under the lights of aesthetic values by regarding text-language and text- Picture relations.

Finally, it is found that literary forms are very important and influential in developing aesthetic pleasure and aesthetic sensivity in childhood.

It is seen that, while making aesthetic judgements the students act within the frame of their expectations and their cultural habbits.

The suggestions related to the topic are evaluated and presented in the results session.

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, Türkçe Eğitiminin estetikle ilgili genel ve özel amaçlarından yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Seçilen 8. sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki edebî metinler estetik öz ve biçim bakımlarından gözden geçirilerek, söz konusu metinlerin resimleri ile birlikte çocukta estetik zevk, beğeni, haz oluşturmadaki rolü, estetik duyarlılıklarının gelişim düzeyine katkıları ve estetik yargılarda bulunabilme yetilerinin tespit edilmesi amaçları taşınmıştır.

Sahada daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması ve estetik kavramların soyut oluşu karşılaştığımız başlıca zorluktu.

Ancak, Türkçe, sanat ve estetiğin kendi içlerindeki sonsuz kaynak zenginliği sayesinde gerekli olan materyale ulaşabildik.

Çalışma için, Suat Batur ve Cafer Yıldırım'ın Özyürek Yayınevi'ne ait İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı ile bir komisyonun hazırladığı, Serhat Yayınevi'ne ait İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı seçildi.

Ayrıca üç ayrı sosyo-kültürel, ekonomik düzeye sahip okul belirlenerek somutlaştırılıp, sınırlandırılmış 50 soruluk bir anket uygulandı.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Türkçe Eğitiminin estetikle ilgili amaçlarından sonra birinci bölümde, ana dilimiz ve aynı zamanda edebî dilimiz olan Türkçe estetik ilişkisine, ikinci bölümde, estetik ve içeriği, estetikle ilgili kavramlara yer verildi.

Üçüncü bölümde edebî eser aynı zamanda bir sanat eseri olduğu için sanat ve sanat eğitimi ile ilgili kavramlar, dördüncü bölümde kitaplarda yer alan edebî türler ele alınıp değerlendirildi.

Beşinci bölümde üç okula uyguladığımız anket, estetik ölçüler ışığında metin-dil-metin resim ilişkileri de göz önünde bulundurularak değerlendirildi. Elde edilen sonuçlar ve önerilerimiz sonuç bölümünde dikkatlere sunulmuştur.

Çalışmamın her aşamasında beni yönlendiren, yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yard. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU'na, katkılarından dolayı Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ, Süleyman EFENDİOĞLU ve Murat KACIROĞLU'na teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A Ü S B E	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
age.	Adı geçen eser
agt.	Adı geçen tez
G Ü E B E	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
G Ü S B E	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İst.	İstanbul
KTB	Kültür Turizm Bakanlığı
M Ü S B E	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
n.	Numara
s.	Sayfa
S. Ü. S. B. E	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
v.b	Ve benzeri
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Estetiğin Türkçe Eğitimine Yönelik Amaçları ve Öğrencilere Kazandıracığı Davranışlar

- 1) Özgün düşünme, üretme ve deneme kapasitelerini geliştirebilme,
- 2) Düzensizliklerden rahatsız olmasını ve çevresini güzelleştirmesini sağlayacak estetik kişilik kazandırabilme,
- 3) Sanat güzelliğini ve sanatçıyı takdir etmesini sağlayabilme,
- 4) Hayal gücünü geliştirebilme,

Böylece birey;

- 1) Estetiğin(güzelliğin) insan yaşamındaki yerini ve önemini kavrar.
- 2) Edindiği deneyimlerle, yaratıcılığa ve üretkenliğe kolayca geçebilecek, yeniliklere açık kişiliğini toplumsal davranışlarında gösterir.
- 3) Sanatsal olguları değerlendirir, eleştirir, tüm çevresinde güzeli ve iyiyi arar, görmek ister. Estetik duyarlığı gelişmiştir.
- 4) Çok yönlü ve açık fikirlidir, çağına uyum sağlar, etkileşime ve iletişime açıktır.
- 5) Bilgi ağırlıklı eğitim sistemimizde duygu ve heyecanların ifadesine imkân veren edebiyat eğitimi bireyde bilgi ve duygu dengesini sağlar.
- 6) Kültür değerlerini tanır.

Türkçe Eğitiminin Sanat Eğitimine Yönelik Amaçları

Edebi türler, insana haz alma, hoşlanma kavramlarını öğretir. Bu öğrenme sayesinde nelerin, ne gibi ürünlerin zevkler ve renkler tartışılmaz savunması içine girebileceğini, nelerin evrensel sanat kavramı içinde değerlendirilebileceğini anlatır. Böylece önce beğenilerini daha rafine hâle getirir, sonra da sanatsal arzın daha üst seviyede oluşmasına imkân sağlar, böyle bir oluşumu zorunlu kılar.

Estetik katkı, estetik değerler, sanatsal etkinliklerin dışında edebî eserler yoluyla da bireylerin ve toplumun içinde yaşadıkları çevreye duyarlı olmalarını sağlamaya, çevresi ile yararlı bir etkileşim içine girebilmelerine, estetik

ihtiyaçlarını karşılamaya ve yorumlama güdülerini doyurmaya, yaşantılarını daha anlamlı hâle getirebilmelerine imkân vermeye yönelik düşüncelerdir.

Türkçe Öğretiminin Estetikle İlgili Özel Amaçları

- 1) Öğrencilere, dinleme, okuma alışkanlık ve zevkini kazandırmak; estetik duygularının gelişmesinde yardımcı olmak
- 2) Hoşlandığı şiir ve düz yazıları ezberleyebilmek
- 3) Şiir seçme alışkanlığı edinmek, şiiri canlandırmak için söz korosuna katılmak
- 4) Seçme şiirler defteri tutma zevk ve alışkanlığı kazanabilmek
- 5) Yeteneği varsa, güzel konuşmak ve güzel şiir okumak gibi sözlü sanat etkinliklerinde bu yeteneği geliştirmek.
- 6) Gördükleri, bildikleri bir yeri, bir olayı, bir canlıyı, bir kimseyi vb. anlatabilme, tanıtabilme, bunlar hakkında duygu ve düşüncelerini açıklayabilmek.¹
- 7) Dil ve edebiyat meseleleri üzerinde, ilmî, objektif düşünme alışkanlığı kazandırarak sağlam bir zevk ve duygu terbiyesi vermek.
- 8) Kültürümüzün inanç, bilgi ve zevk inceliklerini kavratarak duygularını terbiye etmek
- 9) İyiye ve güzele yönelmelerini, yaşama sevinciyle güçlenmelerini, kendilerine güven duymalarını ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamak²

¹ İlköğretim Okulu Ders Programları, Türkçe-Yazı Programı 6-7-8, MEB Yay., İst., 2002, s.14 -23

² İdris Karakuş, Türkçe-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Sistem Ofset Yay., Ankara, 2000, s. 139-141

Estetiğin Türkçe Eğitimine Yönelik Amaçları ve Öğrencilere Kazandıracığı Davranışlar

- 1) Özgün düşünme, üretme ve deneme kapasitelerini geliştirebilme,
- 2) Düzensizliklerden rahatsız olmasını ve çevresini güzelleştirmesini sağlayacak estetik kişilik kazandırabilme,
- 3) Sanat güzelliğini ve sanatçıyı takdir etmesini sağlayabilme,
- 4) Hayal gücünü geliştirebilme,

Böylece birey;

- a) Estetiğin(güzelliğin) insan yaşamındaki yerini ve önemini kavrar.
- b) Edindiği deneyimlerle, yaratıcılığa ve üretkenliğe kolayca geçebilecek, yeniliklere açık kişiliğini toplumsal davranışlarında gösterir.
- c) Sanatsal olguları değerlendirir, eleştirir, tüm çevresinde güzeli ve iyiyi arar, görmek ister. Estetik duyarlığı gelişmiştir.
- d) Çok yönlü ve açık fikirlidir, çağına uyum sağlar, etkileşime ve iletişime açıktır.
- e) Bilgi ağırlıklı eğitim sistemimizde duygu ve heyecanların ifadesine imkân veren edebiyat eğitimi bireyde bilgi ve duygu dengesini sağlar.
- f) Kültür değerlerini tanır.

Türkçe Eğitiminin Sanat Eğitimine Yönelik Amaçları

Edebi türler, insana haz alma, hoşlanma kavramlarını öğretir. Bu öğrenme sayesinde nelerin, ne gibi ürünlerin zevkler ve renkler tartışılmaz savunması içine girebileceğini, nelerin evrensel sanat kavramı içinde değerlendirilebileceğini anlatır. Böylece önce beğenilerini daha rafine hâle getirir, sonra da sanatsal arzın daha üst seviyede oluşmasına imkân sağlar, böyle bir oluşumu zorunlu kılar.

Estetik katkı, estetik değerler, sanatsal etkinliklerin dışında edebî eserler yoluyla da bireylerin ve toplumun içinde yaşadıkları çevreye duyarlı olmalarını sağlamaya, çevresi ile yararlı bir etkileşim içine girebilmelerine, estetik ihtiyaçlarını karşılamaya ve yorumlama güdülerini doyurmaya, yaşantılarını daha anlamlı hâle getirebilmelerine imkân vermeye yönelik düşüncelerdir.

Araştırmanın Amacı

Günümüzde toplumların gelişmişlik seviyesi sporda, bilim-teknik'te ilerlemiş; sanatsal alanlarda nitelikli, estetik, özgün ve yaratıcı çalışmalar üreten, eleştirel düşünebilen insan gücüne bağlıdır. Buna bağlı olarak çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmış, kendi kültürü ile diğer toplumların kültürü arasında barışçıl, nitelikli, uyumlu, estetik bağlar kurabilen ve üretebilen toplum yapısına ulaşmakta, sanat etkinliklerinin ve eğitiminin önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

Toplumların kültürel geleneklerinin oluşup gelişmesinde, diğer milletlerle iletişim kurmakta ve kişilerin bireysel olarak da, yaratıcı, estetik, nitelikli biçimde kendisini ifade etmesinde ise sanat etkinlikleri ile eğitimi en önemli bölümü oluşturmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın amacı ilköğretim okulları 2. kademe Türkçe dersinde estetik duyarlığın geliştirilmesine yönelik olarak ders kitaplarında yer alan metin dağılımını, içeriğin estetik zevk oluşturmadaki katkısının tespiti, öğrencide estetik zevk oluşturma ve estetik yargıda bulunmasını sağlamak, mevcut şartlar içinde uygulanabilecek en verimli uygulama yöntemlerini ve Millî Eğitim sistemi içinde yeniden yapılandırılması gereken temel değişiklikleri tespit ederek çözüm önerileri sunmaktır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamı eğitim-öğretim ortamını pozitif yönde etkileyen bulguların belirlenmesi, yöntemlerinin açıklanması, öğrencilerin zihinsel, sanatsal ve psiko-sosyal gelişim evrelerine uygun metinler üzerinde hazırlanan somutlaştırılmış anket soruları ile sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 DİL - TÜRKÇE

İnsan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araçtır. İnsanlar, duygularını, fikirlerini, sorunlarını birbirlerine aktarmak için dil denilen araca başvururlar.

İnsanlar, asırlar önce biriktirmeye başladıkları bilgi ve değerlerini dil hazinesi içinde barındırmışlardır. Diğer taraftan dil, milyarlarca insanın, araştırmak ve doğruları bulup gün yüzüne çıkarmak için başvurduğu bir araçtır. Onun araç olması, hiçbir zaman kıymetini düşürmez, aksine dilin gücü “araç” olmasından kaynaklanır.

Düşünce ve aklın ayak izi de diyebileceğimiz dili -“doğru düşünme”yi iletişimin kapısı olarak düşünürsek- bu kapının yegâne anahtarı olarak görmeliyiz. Çünkü konuştuğu dili iyi bilmeyen, kelimelerini yerli yerinde kullanamayan bir insan sağlıklı düşünemez. Bu bağlamda Ömer Naci SOYKAN’ın ifadeleri dili ile düşünme arasındaki ilişkiyi açıklaması bakımından oldukça önemlidir:

“Duygu ve düşüncelerimizi dille ifade ediyorsak, demek ki bozuk bir dil, onda dile gelmiş duygu ve düşüncelerin çarpıklığını gösterir. Hatta duygular bir yana düşünceler, henüz söze, yazıya dökülmeden oluşma halindeyken bile bir dilin düzenine göre biçimlenirler. Duygu ve düşüncelerin çarpık olması ise kişilik bozukluğu anlamına gelir. Dil bozulunca düşünce bozulur. Düşünce bozulunca toplumun dirliği sarsılır. Sağlıklı bir toplum için kişilikli gençler istiyorsak, onlara dilimizi doğru kullanmayı, doğru konuşmayı³ öğretmeliyiz”

Konfüçyüs’ün “Bir ülkeyi idare etmeye çağrılıydınız önce ne yapardınız?” sorusuna verdiği cevap oldukça düşündürücüdür: “Önce dildeki karışıklığı düzeltirdim. Dil düzgün olmazsa, kelimeler düşünceleri iyi anlatamaz. Düşünceler iyi anlatılmazsa, ahlak ve kültür bozulur. Ahlak ve kültür bozulursa adalet yolunu şaşırır. Adalet yanlış yola saparsa, halk güçsüzlük ve şaşkınlık içine

³ Ömer Naci SOYKAN, Arayışlar, Küyerel Yay. İst., 1998, s. 293

girer, ne yapacağını bilemez. Bu sebeple, kişi söylediğini doğru söylemelidir. Hiçbir şey dil kadar mühim değildir.”

Demek ki dil, insanların sağlıklı düşünebilmesinin yegâne yoludur. İnsanların sağlıklı düşünmesi de toplumun, milletin ve devletin emin adımlarla ilerlemesini sağlayacaktır.

Bir edebiyat âliminin ağzından dil:

“Dil, bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir. Bundan dolayı ona büyük ehemmiyet vermek gerekir. Aynı dili konuşan insanlar ‘millet’ denilen sosyal varlığın temelini teşkil ederler. Dil, duygu ve düşünceyi insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtarmak, aralarında “duygu ve düşünce birliği” olan bir cemiyet, yani “millet” hâline getirir.

Dilini bilmediğimiz bir ülkede, etrafımızda milyonlarca insan kaynaşsa da kendimizi ‘yalnız’ hissederiz.

Fert, konuştuğu dili hazır bulur. Dil, ferde cemiyetin bağısladığı en büyük miras ve donatımdır. Ana, baba, çevre, okul, çocuğa dil vasıtasıyla cemiyetin asırlar boyunca biriktirdiği hayat tecrübesini ve kültürü de aktarır”⁴ ifadeleri dilin kültürün aktarılmasındaki rolü ve özellikle önemine işaret etmektedir.

“İnsan doğumundan başlayarak içinde yaşadığı toplumda var olan bilgilerin, insanlar arasındaki davranış şekillerinin, inanç ve kuramların oluşturduğu bir değerler yığını ile kuşatılır. Tüm bu değerler onları bünyesinde taşıyan dil vasıtasıyla bireylere aktarılır.

Çocuk, gözünü kendisini çepeçevre saran bir dil içinde açar. Bu onun ana dilidir. O dilin ses özelliklerini edinir, o dilin anlama-anlatma yoluyla bilinci uyanır. Dilin temel vazifesi de budur. Dil, anlama ve anlatmayı sağlayan bir araçtır”⁵

⁴ Mehmet KAPLAN, Türk Milletinin Kültürel Değerleri, KTB Yay., Ankara, 1987, s. 9.

⁵ Oya ADALI, “Anadili Olarak Türkçe Öğretimi Üstüne”, Türk Dili, Sayı 379-380, s.31

Çağdaş eğitimde anadilin yeri çok büyüktür: “Çağdaş eğitim, bireyin, anadilini güvenle kullanır duruma getirilmesini öngörür. Bu nedenle anadili eğitimi, beceri kazandıracak nitelikte; uygulamalı biçimde verilir. Okul çağında verilen köklü anadili eğitimi, geleceğin bilim ve sanat adamlarının yetişmesinde de etkili olur. Bundan ötürü her düzeydeki eğitim-öğretim müfredatı, “anadili” ağırlıklı olmalıdır”⁶

Çağdaş toplum, gittikçe karmaşıklaşan yaşamın içinde, sorunlarını tek başına çözebilen, bilinçli bireyler ister. Böyle bireylerde bağımsız düşünme, doğru anlama, nesnel davranma, iyi anlatma gibi yetenekler olmalıdır. Böyle yeteneklerde anadiline bağlı olarak geliştiğinden, bireyin, öncelikle anadilinin kendisine sunduğu engin ifade olanaklarını kavraması gerekir. Bu da ancak köklü bir anadili eğitimiyle sağlanabilir.

Bir ana dil olarak Türkçe, duygu, düşünce ve hayallerin tam ve etkili bir şekilde ifade edilebildiği mükemmel bir anlam zenginliğine sahiptir. Bir dilin bu anlamda mükemmeliyete ulaşması için tarihi derinlik, ilim dili ve edebî dil yüzyıllarca işlenmişlik ve bir kurallar bütünlüğüyle sistemleşmişlik gerekir.

N. Kemal'in “Son Pişmanlık” adlı eserinin önsözünde “Lisan, öyle taş kovuğundan yetişen ağaçlar gibi kendi kendine kemâl bulmaz. Asırlarca terbiye-i efkâra hizmet için vakf-ı vücud zenginliğine imkân hasıl olabilsin”⁷ gibi ifadeleri ile dilin mükemmelleşmesi sürecinde üdebanın da katkısına işaret etmiş olması Türkçe-Dil-Estetik boyutunu, ilişkisini göstermektedir.

Ayrıca Türkçe ünlülerinin bol olması, ünlüleri belli sabit kural içinde olması, ünsüz benzeşmesiyle kulağa hoş gelmesi, kulağı tırmalaması, yapıtaş gibi ilgili kelimelerin bir düzen içinde yan yana gelmesi, vurgu ve tonlamanın bir kural içinde yapılması gibi özellikleri ile “şiiir gibi” bir dildir.

Türkçe, mantığa uygun yapısının yanında mûsikî, âhenk gibi unsurları taşımakla ilk estetik çağrışımları da verir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, yaşadığı bir olayı şöyle anlatıyor: “Biz trende konuşarak gidiyorduk, oradan birisi İngilizce

⁶ Rasim ŞİMŞEK, “Çağdaş Eğitimde Anadilinin Yeri” Türk Dili, Sayı 379-380, s. 39.

⁷ Karakuş,age,s.10

olarak sordu: Bu nedir? Hangi şarkıyı söylüyorsunuz?” Biz de şarkı falan söylemiyoruz, konuşuyoruz, dedik.

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi bizde zevk, dile dayalı sanatlarda üst seviyede gelişmiştir.

Türkçe, asırlardır işlene işlene mükemmel bir mantık dokusu, mükemmel bir işleyiş düzeni, mükemmel bir kuraklık, kulağa ve ruha hoş gelen mükemmel bir mûsikî ve güzellik kazanmıştır.

Ana dili olarak Türkçe öğretimi, anlama ve anlatma eylemini gerçekleştirecek kuramsal ve uygulamalı çalışmalara dayalı olmalıdır. Öğrenciye içinde yaşadığı evreni gözlemleyecek, olan biteni algılamasını çağının edebi, sanatsal sorunlarıyla ilgilenmesini sağlayacak bilgiyi biriktirme fırsatı sunulmalıdır. Bu bağlamda yapılması gereken şey güncel sorunları içeren metinlere ya da konuşmalara ağırlık vermektir.

Dilin bu özelliğinden hareketle milli oluş özelliği ile karşı karşıya geliriz.

“Türkler, dünyanın en eski ve köklü kavimlerinden biri olup dilleri de kendileri kadar eski ve köklüdür. Türklerin akıncı bir kavim olmaları, çok mekân ve sık sık din değiştirmeleri, farklı kültürlere sahip milletlerle komşuluk yapmaları ve farklı kültür çevreleriyle kültürel mübadelelerde bulanmaları, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları, bozkır kültürünü benliklerine sindirmeleri gibi etkenler dolayısıyla Türkçe bir hayli gelişmiş, işlenmiş ve zengin bir dil olmuştur.⁸

Türkçe diye tesmiye olunan bu kültür dili, dünyanın en köklü ve işlek dillerinin birisidir. Türkler, dünyanın en eski kavimlerindedir. Dolayısıyla Türkçe’de dünyanın en eski dillerindedir. Dilimiz, gerçekten de zengin bir dildir. Bir dilin zengin olması, o dilin ifade gücüyle ortaya çıkar. Yine dilde bulunan kelime, deyim, mecaz ve atasözünün çokluğu o dilin zenginliğini gösteren diğer unsurlardır.

⁸ Karakuş, age; s. 9.

Türkçe, insanın duygu, düşünce ve hayal dünyasını bütün yönleriyle anlatma ve aktarma gücüne sahiptir. Dünyanın ancak en zengin dillerinde görülen bu ifade gücünden dolayı Türkçe zengin bir dildir, diyoruz.

Cumhuriyetin kurucusu Atatürk, Türk diline büyük önem vermiş ve bu konuda birçok çalışmalarda bulunmuştur. Bir toplantıda Türk dili hakkında herkesin üzerinde önemle durması gereken şu sözleri ifade etmiştir:

“Türk milletinin dili Türkçe’dir. Türk dili, dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yüceltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk Milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği nihâyetsiz felâketler içinde bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir. Öyle istiyorum ki, Türk dili bilim yöntemleriyle kurullarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlatabileceği güzel, âhenkli dilimizi kullansınlar”⁹

Dilin gelişmesinde edebiyatın, edebî kültür eserlerinin çok büyük katkısı unutulmamalıdır. Bu anlamda yazarlar ve şairler büyük misyon sahipleridir. Millî kelimelerimizin yanı sıra kültürel ilişkiler kurulan milletlerin dillerinden de anlamları, fonetik ve telaffuzları değiştirilerek Türkçemize aktarılan kelimelerle örülü eserler ortaya koymuşlardır.

---

⁹ Afet İnan, “Milliyetin Temeli Dil Birliği”, Türk Dili Dergisi, N. 182, Kasım 1966, s. 90.

İKİNCİ BÖLÜM

2 ESTETİK

Estetik, güzeli sorgulayan bir bilimdir. Bir şeyin niçin güzel olduğunu araştırır. Güzelin ve güzelliğin önce öğelerini, sonra da iç ve dış yasalarını irdeler, saptamaya çalışır.

Eski estetik kuramsal estetikti, metafizik estetikti ve düşünceden yola çıkıyordu. Yeni estetik tümüyle somuta yani yapıta, güzelin kendisine dayanmaktadır. Estetiğin alanına girmek, sanatın alanına girmekse, sanatın alanına girmek de güzelin alanına girmektir. Çağdaş estetik sanattaki güzelle ilgilenir ya da ilgilidir.

Estetiği, 1. Bağımsız bir bilim olarak estetik; 2. Felsefe disiplini olarak estetik; 3. Başka bilimlerin uygulama alanı olarak estetik şeklinde nitelendirebiliriz. Bu üç estetik bilimden felsefe disiplini olan estetik, öteki ikisini gölgelemiştir. Schelling, Hegel, Schopenhauer ve Hartmann için estetiğin felsefi niteliği sorun değildi. İlk defa felsefe, Hegel'in sisteminin yıkılmasından sonra, sınır direklerini geri çekmek zorunda kalınca, Fichner'den beri estetik alandaki yol gösterici rolünü psikolojiye terk etmek zorunda kalmıştır. Estetiği, bağımsız bir bilim olarak, başka alanlardan ayıran ögenin, estetik değerler olduğundan kimse şüphe edemez. Estetik değer damgasını taşıyabilen her şey-güzel ya da çirkin, özgün ya da sıradan, yüksek ya da aşağı, zevkli ya da zevksiz, zengin ya da yoksul olarak değerlendirilebilecek olan her şey şiir ve müzik parçaları, resim ve süsleme, portreler ve manzaralar, yapılar, parklar, danslar-bütün bunlar, ayrı bir bilim olan estetiğin alanına girerler.

Felsefi estetik de, estetik değerlerin ne olduğunu araştırır, onları önceden varsaymaz. Platon'la onları, dünya üstü olanın dünyaya yansımaları, Shelling'le sonlu olanda sonsuz olanın tasviri olarak görür. Ya da Kant'la, estetik değerleri başka değer kategorileriyle, iyiyle, hoşla karşılaştırır ve felsefedeki yerini göstermeye çalışır.

Bir felsefe disiplini olan estetikle, ayrı bir bilim olan estetik arasındaki ilişki, doğa felsefesi ile doğa bilimleri arasındaki ilişki gibidir. Doğa bilimleri,

doğanın varlığını önceden kabul ederek, onun yasalarını araştırır. Aynı şekilde ayrı bir bilim olan estetik de, estetik değerler olgusunu varsayarak, bunların ilkelerini araştırmaya çalışır.

Estetikte güzel olan değerli olandır, buna karşılık değersiz olan çirkindir. Burada söz konusu olan çağdaş estetik açısından bir biçimsel tutarsızlık, bir plastik uyarsızlık değildir. Çağdaş estetikte çirkin yalnızca ve yalnızca başarısız olandır, anlatamayandır, anlatmakta eksik kalandır, öte yandan insan adına herhangi bir derinlik taşımayandır, yararla sınırlanmış olandır.

Şüphesiz doğa yaratırken, birini çirkin, öbürünü güzel diye yaratarak haksızlık etmemiştir. Doğa insanlarca estetik değerlendirilir; doğada kendi idealine uygun düşen şey insan için güzel, karşıt düşen şey ise çirkindir.

Aristoteles; sanatın, çirkin olan bir şeyden duyulan tiksintiyi aşarak, çirkin olan şeyin verilisindeki güzellik yoluyla, o tiksinti duygusunu estetik bir rahatlık duygusuna dönüştürdüğünü açıklamıştır.

Sanat, dünyamızda güzel olan nesnelere ile görüntülerin çizimiyle sınırlandırılmaz. Sanatla çirkin olan ile bayağı olan da yeniden yaratılabilir, ama güzel çizilmesi koşuluyla, yani çizilecek şey çirkinlik de olsa, onun çizilişinde güzellik olması gerekmektedir. Örneğin, Quasimodo'nun biçimsel yapısı bizde bir tiksinti uyandırır, oysa Notre Dame'ın Çanları adlı Amerikan filminde Quasimodo rolünü canlandıran oyuncunu ustalığı karşısında duyulan hayranlık, izleyicilerin izledikleri çirkinlikten dolayı içlerinde uyanan o tiksintiyi aşmaktadır.

Güzellik ile insan arasında belli bir ilgi vardır. İnsan, güzelden hoşlanır, ondan haz duyar. Güzelliğin amacı, insana haz vermektir. Buna göre, araştırılacak şey, güzellik olmayıp, bu haz fenomenidir.

Psikolojik estetikçiler, sanatın zevk ve tat vermesini, onun en soylu görevi olarak göstermektedir. Kuşkusuz, sanatın sadece yüzeysel etkisinde değil, derin etkisinde de, tam anlamıyla bir zevk etkisi vardır ve bu yadsınmamalıdır. Sanat olgusuna insanlar açısından bakar; sanatçıyı, alıcıyı ya da sanat ürünündeki kahramanları, tipleri, tiplerini merkeze alan sanat bilim dalına sanat psikolojisi denmektedir. Bir başka deyişle, sanat psikolojisi, bir sanat olgusu ile ilgili tutum ve davranışları inceleyen sanat bilim dalıdır.

Estetik, güzelin ve güzel sanatların yapısını inceleyen bir felsefe dalıdır. Terimi bugünkü anlamıyla ilk kez kullanan Alexander Baumgarten'dir. Baumgarten "Kalıcı Birkaç Şiir Üzerine Felsefi Düşünceler" adlı yapıtında, anlam içeriklerinin duyusal bir biçim içinde iletildiği somut bir bilgi alanını belirtmek için estetik sözcüğüne başvurmuş ve güzelliğe ilişkin yargılarda duyuların belirleyici bir rol oynadığını söylemiştir.¹⁰ Birçok ünlü filozof estetiği, güzellik olgusuyla ve sanatla uğraşan bir felsefe dalı olarak görmüşlerdir: "Estetik, Kant'a göre genellikle insanda bir şeyin güzel olduğu duygusunu neyin uyandırdığını belirlemeye çalışan felsefi bir teoridir. 19. yy'da Hegel'in etkisiyle, estetik daha çok sanatsal güzelliği ve sanatın anlamını araştıran bir disiplin hâline gelmiştir. Estetik öğretisi, Nietzsche'ye göre etkin bir bakış açısı seçerek sanatla yaşamı uzlaştırmaya çalışan bir öğretilerdir. Hegel'e göre, Estetik, sanat üzerine yapılan her türlü felsefi refleksiyondur. Valery'e göre Estetik, Estetik'tir. Başka bir deyişle duyarlıkla estetik aynı şeydir."¹¹ Öncelikle sanatsal güzelliğin anlamını irdeleyen bir disiplin olmasına karşın, sadece "güzellik" kavramını irdelemez. Bunun yanında "çirkin", "yüce" gibi kavramlarda estetiğin ilgi alanına girer. Bu kavramların kapsamları belirsiz olduğu gibi anlamları da öznel: "Estetik, genellikle insanın dış dünyaya ilişkin, "güzel ve çirkin" sözcükleriyle dile getirdiği tepkileriyle ilgilidir. Ancak "güzel" ve "çirkin" terimlerinin kapsamı belirsiz ve anlamları da öznel ve görelidir.¹²

Estetik kuramı, bir taraftan güzellik kavramının öznel ve nesnel içeriğini tanımlamaya çalışırken diğer taraftan onun "çirkin, yüce" gibi kavramlarla olan ilişkisini belirlemeye çalışır. Bunu gerçekleştirirken de bazı problemlerle karşılaşır. Bunların başlıcaları: estetik özne, estetik nesne, estetik yaşantı ve hayal gücüdür. Şimdi bu problemleri sırası ile tanıyalım:

2.1 Estetik Özne:

Estetik özne, bir sanat eserinden ya da bir tabiat manzarasından haz duyan varlıktır. Bir sanat eserini değerlendirmek, ondan zevk duymak ancak belirli kişilere özgüdür. Çünkü bu eylemleri yapmak için insan belirli bir bilgi

¹⁰ Nejat Bozkurt, Sanat ve Estetik Kuramları, Sarmal Yay., İst., 1995, s. 37

¹¹ Bozkurt, age., s. 37-38

¹² Bozkurt, age., s. 45

birikimine sahip olması gerekir. “Kant’a göre, estetik yaşantının temel ögesi beğeni yargılarıdır ve yargı yetisi ancak düşünen varlıklarda bulunabilir. Varlıkları bir araç olarak görmek yerine başlı başına bir değer diye kabul etmek Kant’a göre, usun önemli yetilerinden biridir. Bu yeti yalnızca insanlar arasındaki pratik ilişkilerde yani ahlak alanında değil, insanın doğaya karşı tutumunda da kendini gösterir. İnsanlar hiçbir pratik amaç gözetmeden, yalnızca hayranlık duygusuyla doğayı seyrederekler.”¹³

2.2 Estetik Nesne:

Estetik öznenin “güzel”, “çirkin” gibi yargılarda bulunduğu nesnedir. Bu nesne bir sanat eseri, bir doğa manzarası olabilir. “Güzellik yargısı her zaman belirli bir kavramsal boyut içerir; bir nesneyi güzel olarak tanımlayabilmek için hangi sınıfa girdiğini bilmek gerekir. Örneğin bir atın vücut yapısında güzel bulunan özellikler, bir insanda çirkin kaçır. Romanda şiirsellik, genellikle bir zaaf olarak görülür.”¹⁴

Estetik nesne, iki şekilde karşımıza çıkar; birincisi, tıpkı sanat eserlerinde olduğu gibi tamamen insanların oluşturduğu bir nesnedir, diğeri insanın tabiatta olduğu gibi anlam verdiği bir nesnedir.

2.3 Estetik Yaşantı :

“Kant’a göre estetik yaşantının ayırt edici özelliği “çıkarsız oluşudur”¹⁵

Gerçekten de estetik özne, doğadaki bir nesneyi gözlemlerken ve onu “güzel, çirkin” yargılarıyla değerlendirirken herhangi bir çıkar gözetmez. Bu da bize estetik yaşantının ahlâkî davranışlardan farkını ortaya koyar. Çünkü ahlâkî davranışlarda -iyi veya kötü davranışlar- bir “çıkır” söz konusudur. Nejat Bozkurt’a göre estetik yaşantı; hem duysal hem de düşünülen bir nesnedir. “Estetik yaşantı, birbirini tamamlayan iki önermeyle tanımlanabilir: 1) Estetik nesne duysaldır; görülür, işitilir ya da duysal biçimiyle zihinde canlandırılır; insana bu duysal özellikleri nedeniyle haz verir. 2) Estetik nesne aynı zamanda

¹³ Bozkurt, age., s. 45

¹⁴ Bozkurt, age., s.47

¹⁵ Bozkurt age., s.47

düşünülen, seyrine dalınan bir nesnedir; yalnızca duyulara hoş geldiği için değil, bir anlam içerdiği, bir değer taşıdığı için de insanı ilgilendirir”¹⁶

2.4 Hayal Gücü

İnsanların gerçekte var olmayan bir şeyi zihinlerinde canlandırmalarını sağlayan bir yetidir. Bu yeti, en çok güzel sanatlarda kullanılır. Özellikle resim, müzik ve şiir gibi dallarda bu yetinin kullanımı zirveye çıkar. “David Hume’a göre hayal gücü, duyuşsal ve duygusal yaşantılarla düşünceleri birleştirici bir rol oynar. Kant ve Hegel içinse, hayal gücünün yalnızca birleştirici değil, oluşturucu bir işlevi de vardır.”¹⁷ Hayal gücü, duyuşsal yaşantının içinde yer alır ve onu belirleyen temel öğedir. Ergenlik dönemindeki çocuklar, hayal kurmaya ve halay dünyasında yaşamaya elverişli bir duygusal yoğunluktadır. Özellikle şiir, çocukların hayal dünyasının zenginleşmesinde önemli bir rol oynar. Bu bakımdan öğrencilerin ergenlik döneminde okuyacağı ve ezberleyeceği şiirler, hem hayal dünyasını renklendirir, hem de olaylar karşısındaki sezgi ve duyularını kuvvetlendirir.

2.5 Estetik Duygu ve Gelişimi

Estetik duygu, insanın doğayı, kendini ve kendi dışındaki gerçeklikleri bir algılama biçimidir. Estetik duygu ya da gerçeklik karşısındaki estetik davranış özne ile nesne arasındaki ilişkinin özel bir biçimidir diyebiliriz.¹⁸ Ancak; insanın estetik duygusu, nesnel bir gerçekliğe sahip olmasına, insanı hayvandan ayıran tinsel bir güçten ortaya çıkmasına karşın, Kant’ın ileri sürdüğü gibi, “insana başlangıçtan beri önsel olarak verilmiş” bir güç değildir, tarihsel olarak, toplumsal tarihsel gelişmenin bir sonucudur.¹⁹

2.5.1 Estetik duygular

2.5.1.1 Estetik zevk

Bugün çoğunluk için sanat yaşamı, sadece ve ancak bir edilginlik, kendini bırakma, ben’in duygulanmasıdır ki, bütün bunların “zevk” sözcüğü ile dile getirilmesi de yaygınlaştı. Gerçi sanat yaşamında bir edilginliğin bulunduğu

¹⁶ Bozkurt, age., s. 48

¹⁷ Bozkurt, age., s. 50

¹⁸ Mehmet H. Doğan, Estetik, Gerçek Yay, İstanbul, 1975, s. 30

¹⁹ Doğan, age., s. 33

yadsınamaz. Güzel seslerin ahenginden, bir manzaranın havasından, bir ritmin dile gelmesinden alınan zevk, böyle edilgin bir zevktir. Ama estetik yaşamda bunlara katılan başka şeyler de vardır: Bir sanatın yapısına girmekten doğan sevinç, “Wilhelm Meister”deki düşünce yükünün kavranmasından duyulan kıvanç, “Faust”un gelişmesini izlemenin, Fransızca Alexandriner’in dil biçimindeki vurgunu uyandırdığı bir kıvanmada vardır. Bütün bunlarda, her içe yönelik yoğunlaşmada olduğu gibi, sadece bir edilginlik değil, bir etkinlik de söz konusudur: Bu, sanat yapısının, insanın içinde yinelenerek yeniden kurulması, düşünce ile işlenmesi, onun oluşumu ile birlikte gitmedir.²⁰

Ortaoyunu seyredip eğlenmek isteyen kimse için, zevk almak amaçtır ve ne kadar çoksa zevk, o kadar iyidir. Eğer söz konusu olan sadece zevk almak ve olabildiği kadar çok zevk almak olsaydı; o zaman bizim sanatta neden yüzeysel etkiden başka olan etkiler de aradığımız gerçekten anlaşılamazdı.

Ama sadece zevk verme etkisinden başka olan etkiler de vardır ve sanat yaşamının yüksekliği bu etkilerden gelir.²¹

O halde, sanatın derinliğine etkisi, zevk almak için istenmiyor. Onda ulaşılmak istenen durum, ben’in sarsılmasıdır; bizi mutlu kılan bir sarsıntıdır. Amaç zevk değil, mutluluktur. Mutluluk verir sanatın derin etkisi, zevk değil.²²

Zevk ve mutluluk(aynı zamanda yüzeysel etki ve derin etki) karşıtlığı şöyle açıklanabilir: Zevk, vital sferlerin tepkisidir: Oyun heyecanı ve gerginliği, yemek zevki, beden zevki; beden ve ruhun etkilenmesinden duyulan zevk; bunlar vital sferde kalırlar, hayvanla insanda ortak olan zevk yaşantılarıdır. İlk data sanatın derin etkisi, kişiye, derin ben sferine uzanır ve zevk basamağından mutluluk basamağına yükselir. Üst düzeyde kalan etki, mutluluk sağlayamaz; çünkü mutluluğun olduğu kişilik sferine kadar inemez, yüzeyde kalıp zevk olmakla yetinir.²³

Cemil Sena, estetik zevk konusunda zevk ile hayal gücü(düşleme) arasındaki ilişkiye değinir: “Zevk, duyulur ve somut biçimin ilişkisini yakalayan

²⁰ Moritz Geiger, Estetik Anlayış, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 52-53

²¹ Geiger, age., s 60

²² Geiger, age., s. 60-61

²³ Geiger, age., s. 63

hayal gücünü de gerektirir. Hayal gücü, gözlerimiz önüne, kendisine göre hükmedip seçebildiğimiz ülküyü getirir. Nihayet güzeli tatmak için, hissetmek ve heyecanlanmak gerekir ki, bundan estetik heyecan hisseden tinsel(moral) duyarlık meydana gelir”²⁴ Demek ki insanın bir nesneden zevk alabilmesi için öncelikle o nesneyi hissetmesi ve bu hisle heyecana gark olması gerekir. Zaten bir nesneyi güzel olarak tanımlayabilmemiz için o nesnenin bütün hissiyatımızı etkilemesi gerekir. Örneğin baharda yeni açan bir gül bizi heyecanlandırır ve o gülü seyretmekten zevk duyarız. Ancak zevk, doğuştan getirilen bir yetenek değildir. Zevk kazanılır, eğitim ve telkinle yerleşir. Bireylerin ve sanatçıların zevklerini, içinde yaşanılan toplum yaratır ve böyle yaratılmış olan zevk sayesinde de ‘güzel’ yaratılır ve hissedilir.

Toplum ve sanatçının zevki karşılıklı etkileşim içerisinde. Bu bakımdan bir taraftan toplumun sanatçıya, bir taraftan da sanatçının toplumdaki zevklere derin etkiler yaptığı inkâr edilemez. Buradan anlaşılıyor ki, zevk, sanat eserini takdir etmek ve hissetmek için sahip olduğumuz yetenek demektir. Yukarıda da söylediğimiz gibi zevk, eğitim, görenek ve telkinle geliştirilebilir.

Cemil Sena, estetik zevkin diğer zevklerle karıştırılmaması gerektiğini söyler: “Estetik zevkle, hakikat, fazilet, ülkü, oyun, iş... zevklerini birbirine karıştırmamalıdır.

Estetik zevk, eşya ve sanat eserinde bize heyecan veren belirli bir unsurun gelişmesinden meydana gelmez. Esasen güzellik, böyle bir unsurun istediğimiz biçimde kendini göstermesi de değildir. Yani bize zevk veren etkeni bilmemek, estetik heyecanımıza engel değildir. Bir eserde saklı olan gerçek ve üstün değerleri, ancak eleştiricilerle sanatçıların kendileri ve estetik kültürle bezenmiş olanlar anlayabilirler”²⁵

2.5.1.2 Estetik beğeni

Tüm insanlarda ortak olan doğal bir hoşlanma duygusu vardır. Bu hoşlanma duygusu, estetik beğenin alt yapısını meydana getirir. Bu yeti, insanın kendi kendine elde edebileceği bir yetidir. Ömer Naci Soykan, estetik beğeniye

²⁴ Cemil Sena, Estetik, Sanat ve Güzelliğin Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 231.

²⁵ Sena, age., s. 235

tanımlarken insanın doğasında bulunan hoşlanma duygusu ile beraber eğitiminde önemine dikkat çeker: “Estetik beğeni, bir yandan doğal hoşlanma duygusuna dayanmakla yine doğal bilme isteminin temeli sağlıklı anlama yetisine yakınlaşırken, bir yandan da asıl eğitimle sonradan kazanılmış olmasından dolayı yine sonradan kazanılan, toplumsal kökenli, iyiyi kötüden ayırma yetisi olan vicdana ve alıştırma yoluyla bir kişilik özelliği hâline gelen ahlâksal tutuma yakın durur.”²⁶

İnsanlara has bir yeti olan estetik beğeni, bir doğa manzarasından bir sanat eserine kadar tüm estetik nesnelere karşısında estetik tavır almamızı sağlar. Estetik tavır, kişilerin ahlâkî tutum ve davranışlar kazanmasında da önemli rol oynar.

Bir sanat yapıtının oluşturulmasında bir “çıkar ve kazanç” endişesi yoktur. Ahlâksal davranışlarda da böyle bir endişeye rastlayamayız.

2.5.1.3 Estetik haz

Haz kelimesi genel olarak hoşlanma anlamında kullanılır. Estetik haz, bireylerin estetik nesne ve olaylar karşısında duyduğu ve temelini beğeni yargılarından alan duygudur.

İnsanlarda hazzın çeşitlenmesinde ve gelişmesinde toplum, önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bireylerin estetik kültürleri kadar sanata önem verme de toplumun ödevlerinden olduğu için, estetik hazda doğrudan toplumun ürünüdür.

Cemil Sena, güzelden almış olduğumuz estetik hazzın ya da zevkin insanlarda iyimserliğe olduğu kadar kötümserliğe de yol açabileceğini söyler: “Güzelden aldığımız estetik haz ya da elem, tasarlanmış ve aşkın hoş olan veya olmayan hazzına sığınmış ince bir iyimserlik ya da kötümserliğe dönme duygusudur ki, bunda malik olma isteği yoktur. Bu itibarla âdeta sanatın amacı ıstıraplarımızı gidermek ya da arttırmaktır. Bunda kişisel yaratılışımızla konuyu önemi ve toplumun güzel karşısında duymamız gereken estetik heyecan hakkında kazanmış ve kazandırmış olduğu inanç ve alışkanlıkların özelliğinden gelen etkileri vardır.

²⁶ Soykan, age, s. 281.

Kant, herhangi bir hazzın estetik olup olmadığını anlamak için, konunun niteliklerini incelemeyi uygun bulur. Bu takdirde zevk yargısının sağladığı kanıksamada bir çıkarsızlık görülür. Eğer estetik değerlerin yayılması düşünülürse, eser ve konu nicelik bakımından ele alınmalıdır ki, bu da kavramsız olarak, fakat tümel bir sûrette haz veren şeydir; tümel olan şeyler soyutturlar; güzel ise, tamamıyla somuttur.²⁷

Sanat yapıtları ve doğa manzaraları gibi estetik nesnelere öncelikle insanların duygularına hitap eder. İnsanlarda sevgi, hoşgörü, doğayla bütünleşme gibi duygulara yol açar. Bu duygular insana hem haz verir, hem de ruhsal gelişiminde yardımcı olur.

2.5.2 Güzel ve faydalı

“Güzel” ve “faydalı” kavramları nitelikleri açısından sıkça karıştırılan kavramlardır. Faydalı bir nesneyi güzel yapmak, güzeli faydalı hâle getirmek sanatla bağdaşır bir hareket değildir. Çünkü faydalı olduğu halde güzel olmayan veya güzel olduğu halde faydasız eşya vardır. Dolayısıyla bir şey güzel olduğu için mutlaka faydalı veya güzel olmadığı için mutlaka faydasız olmak zorunda değildir. Bu iki kavramdaki nitelikleri birbirine karıştırmamak gerekir.

Olgun ürünlerden oluşan bir tarlayı seyreden çiftçi ile bir tabiat manzarasını seyreden bir ressam tabiatı aynı gözle göremezler. Çünkü “güzel”i görebilmek ve onu algılayabilmek için “güzel”i faydalıdan soyutlamak gerekir. Fayda ve çıkar düşüncesinden uzaklaştırılmış ve soyutlanmış olan güzellik, estetik yönden en yalın ve kuvvetli olur.

Güzel bir eşya bizde estetik haz oluştururken “çıkarcı” düşüncesinden uzaktır. Bir güzel çiçeğin kurak bir yerde olması onun güzelliğine gölge düşürmez. Bir eşya hem güzel hem de faydalıysa öncelikle dikkatimizi çeken güzelliğidir. Örneğin bir gülü seyretmek, ona dokunmak insanda öncelikle estetik bir haz duygusu oluşturur. Bu duyguyu oluşturan da ondaki güzellik olgusudur. İnsanlar bu eylemleri sırasında gül’ün –tıbbî açıdan ve gıdasal ürün olarak kullanılması gibi- faydalarını düşünmezler.

²⁷ Sena, age, s. 224

Sanatın gerçek amacı “güzel”e ulaşmaktır. Sanat bunu yaparken farkında olmadan insanların duygu, düşünce ve zevkleri üzerinde de büyük etkiler yaparak faydalı da olmaktadır.

2.5.3 Estetik ahlâk

Estetik ile ahlak ilişkisi, yaşamımızın kendi bütünlüğü içinde biçimlenerek yerini bulur. Biz, yaşamımızdaki durumlara bir biçim vermek zorundayız. Sanatçıda yaşamdaki olaylarla kendi hayal gücünden elde ettiği vasıtalarla kendine özgü metotlar kullanarak eserini oluşturur. Eserini oluştururken ahlâki kaygı duymayabilir. Bu onun ahlâksız olduğunu göstermez. Ancak sanat, toplumdaki çirkin davranışları, insanın ruhsal zafiyetlerini göstererek gelenek ve görenekleri incelemekte ve yeni idealleri aşılarda oldukça etkili olmuştur. Dolayısıyla sanatın ahlâksız olduğu ve ahlâksızlığı telkin ettiği düşüncesi yanlıştır.

“Sanatçı, ahlâkdışı bir konuyu işlerken bile, ahlâksal bir düşünce ve inanca bağlanmamak zorundadır; aksi halde, izlemesi gereken güzelliği yitirmiş olur. Zaten sanat, ahlâkın her yönüne uzanacak kadar geniş bir telkin aracı da değildir. Ahlâka hizmet etmek için uğraşan bir sanat, sanat olmaktan çıkar, içtenliğini yitirir; onda toplumsal ödevler potansiyel olarak mevcuttur.”²⁸

Ahlâksal davranışlarda –iyi ve kötü davranışlar- bir çıkar söz konusudur. Estetik ise çıkardan uzak ve soyutlanmış bir kavramdır. Dolayısıyla estetik amaçlara ulaşmayı hedef edinen gerçek sanatçı, eserlerini meydana getirirken ahlâki kaygılar taşımaz. Zaten sanat eserleri, insanların estetik zevk ve duygularını geliştirerek dolaylı olarak katkıda bulunurlar.

2.5.4 Estetik tavır, estetik hoşlanma

Her estetik tavırla yaklaştığımız obje, bizde bir hoşlanma ya da estetik haz oluşturur. Sözgelimi, güzel bulduğumuz bir doğa parçası ya da okuduğumuz bir şiir, dinlediğimiz bir müzik yapıtı bizde böyle bir hoşlanma ya da haz uyandırır. Estetik hoşlanma ya da estetik haz, estetik tavrın organik bir parçasını oluşturur. Her estetik yaşantı ve tavır almanın duyusal bir temele dayandığını daha önce belirlemiş bulunuyoruz. Bu duyusal temel, özellikle görme ve işitme

²⁸ Sena, age., s. 77

duyularında bulunur. Bir manzara resmi karşısında estetik bir tavır alıyor, ondan hoşlanıyor, ondan haz duyuyorsak, bu, görme duyumuzla onu kavradığımız için oluyor. Yine bir müzik yapıtı karşısında böyle bir estetik tavır alıyor ve ondan hoşlanıyorsak, bu da, onu işitme duyusu ile kavradığımız için oluyor.²⁹ Duyusallık, estetik tavır ve yaşantı için zorunlu bir temel oluşturur. Buna göre duyusallık ile estetik hoşlanma ya da haz arasında bir ilginin olduğu görünüyor. Buna göre, acaba estetik hoşlanma ya da estetik haz duyusal bir hoşlanma ya da haz mıdır? Sözgelimi, sıcak bir yaz günü içtiğim bir soğuk içki hoşuma gider, bir kış günü sıcak bir odaya girmek hoşuma gider, aynı şekilde bir yemek de hoş gider, vb. Bütün bunlar duyusal hoşlanmalar, duyusal hazlardır. Seyrettiğimiz bir tiyatrodan, dinlediğimiz bir müzikten, duyduğumuz haz, bu türden bir hazdır diyebilir miyiz?

Duyusal hoşlanmalar tüm belirli bir dış uyarıcının varlığına bağlı olup, uyarıcı var olduğu sürece sürer, uyarıcı ortadan kaybolunca duyusal hoşlanma da ortadan kalkar. Buna karşılık, estetik haz, örneğin dinlediğimiz müzik bitse de sürer. Seyrettiğimiz bir oyunu, dinlediğimiz bir müziğin günlerce etkisi altında kalmamız bu olayı doğrular. Oysa bir parfümden duyduğumuz hoşlanma onu taşıyan insanın uzaklaşmasıyla kaybolup gider.

Demek oluyor ki, duyusal hoşlanmalar doğrudan doğruya fizik uyarıcıya bağlı olup, onlar bu uyarıcı var olduğu sürece var olurlar. Fizik uyarıcı ortadan çekilince, onlar da ortadan kalkarlar. Bunun için, duyusal hoşlanma duyu alanında doğar ve yine duyu alanında kaybolur. Buna karşılık, estetik haz duyu temeline dayanır, ama, duyu alanına bağlı, onunla sınırlı değildir. Duyu alanını aşar, insan kişiliğinin bütünlüğüne yönelir. Duyusal hoşlanmaya gelince, o, varlığımızda anlık bir olay olup, kişiliğimize hiçbir etkide bulunmaz. Kokladığımız bir koku, kişiliğimizde hiçbir etkilenme, hiçbir sarsılma meydana getirmez. Oysa, estetik hazda kişiliğimizde bir değişme, bir sarsılma meydana gelir. Bunun için, estetik haz, bizi değiştiren, bize mutluluk veren bir hazdır. Bundan ötürü vaktiyle Aristoteles(M.Ö. 384-322) tragedyanın(biz bugün buna, tüm sanatın da diyebiliriz) ereğini 'katharsis ton pathematon'(ruhun tutkularından arınması)da bulmuştu. Gerçekten de, estetik haz, bizi, gündelik yaşamın tutkularından,

²⁹ İsmail Tunalı, Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 44

gündelik kuşku ve kaygılardan kurtarır, ruhumuzu arıtır. Bir konser salonundan çıkarken, konsere girerkenki insan olmadığımızı yaşantılarımızdan biliriz. Kendimizi gündelik kaygıların, korkuların boyutlarının dışına çıkmış, evrenselleşmiş, mutluluk kazanmış bir insan olarak duyarız. Kişiliğimizde bu değişikliği yapan, bizi gündelik yaşamın dışına çıkaran, bize mutluluk veren, sanat yapıtlarıyla bu ilgi içinde duyduğumuz estetik hazdır.

Estetik haz ile duyusal haz arasında şu yönden de önemli bir ayrılık kendini gösterir. Duyulsa haz daima pozitif bir duygu tonu olup, b, acı dediğimiz duygu tonunun karşıtıdır. Nerede duyusal haz varsa, orada bunun karşıtı olan duyusal acı olmayacaktır. Aynı şekilde nerede acı varsa, orada duyusal haz bulunmayacaktır. Estetik hazza bu yönden bakarsak, onda durumun değişik olduğunu görürüz. Örneğin, Hamlet tragedyasından duyduğumuz duygu acılıktır, ama bu acılık tragedyanın estetik haz doğurmasını engellemez. Laken heykel grubuna bakarsak, yılanlar tarafından sarılmış insanların duyduğu acı bize de acı verir. Ama, yine de ondan büyük bir estetik haz duyarız. Buna göre, estetik haz, duyusal hazda olduğu gibi, acı ile bir karşıtlık ilgisi içinde bulunmaz. Daha doğrusu, estetik hazzı duyusal haz ve acının dışında, onun üstünde bulunur.³⁰

2.5.5 Estetik hazzın fenomenolojisi

Kant'a göre, duyusal hoşlanma çıkar ve ilgilere bağlı bir hoşlanmadır, bu duyguyu duyanın o an içinde bulunduğu ruhsal durumda bağlıdır. Hava sıcak değilse, soğuk bir içki benim hoşuma gitmeyebilir. Bir yemekten hoşlanmak ya da hoşlanmamak, benim o andaki iştahıma bağlıdır. Bunlardan hoşlanıp hoşlanmamam bir genelliği değil de, bir özelliği gösterir. Buna karşılık estetik haz, tüm ilgi ve çıkarlardan bağımsızdır. Çünkü, estetik haz, yalın bir duyusal uyarıma değil, tersine bilgi yetilerimiz olan duyarlık ile zihin arasındaki uyuma ve özgür oyuna dayanır. Bu uyum, subjektif olanakla birlikte, kişisel, insandan insana değişen bir olay olmayıp, bütün insanlar için geçerliği olan, genel bir fenomendir. Bundan ötürü, böyle genel bir duyarlık zihin arasındaki uyuma dayanan estetik haz da aynı şekilde olacaktır.

³⁰ Tunalı, age., s. 45

Estetik haz, kendine özgülüğü olan bir ruhsal durumdur. Bu ruhsal durum, belli bir uyarıcının duygusal bir tepkisi olmayıp, belli bir değere dayalı olarak doğan ve ruhsal bütün güçleri uyum içine sokan yüksek düzeyde bir ruhsal durumdur. Böyle uyumlu, harmonik bir ruh durumu içinde, kendimizi katmış olmuş, özgür ve mutlu bir insan olarak duyarız. Estetik haz, bu anlamda bize insanlığımızı yaşatır ve bu anlamda bize mutluluk verir.

2.5.6 Estetik yargı

Yargı, var olan ve olmayan doğru ve yanlış olan şeyler üzerinde ileri sürülen ifadelerdir. Estetik yargılar bilgiler gibi kavramlara değil insanların duygularına bağlıdır ve mantıksal kurallara bağlanamaz. O, insanların duyarlık, zihin ve hayal güçlerinin özgür ve uyumlu bir oyunu içinde ortaya çıkar.

Estetik yargı, bir ahlâk veya bilgi yargısı değildir. Onlar gibi objektif değil, haz duyma ve duymamaya dayandığı için subjektiftir. Estetik yargı, sadece seyredip beğenmeye bağlıdır.

Estetik yargıları daha iyi anlayabilmek için, kısaca özelliklerine bakmak gerekir.

1. Estetik Yargılar Bireyseldir

Herkes beğenisi hür olarak değerlendirip ifade eder. Bu beğeni, kişinin duygularına bağlıdır ve tamamen özeldir.

2. Estetik Yargılar Subjektiftir

Renkler, şekiller, sesler kişiler tarafından farklı değerlendirilmiştir. Hoşa gitme ve güzel bulma olayları mantıksal yargılar gibi değerlendirilmemelidir. Kimse kendinin güzel bulduğunu başkalarının da güzel bulmasını bekleyemez. Çünkü bu yargıların subjektif(kişiyeye has) olduğu baştan kabul edilir.

3. Estetik Yargılar Ortaktır

Estetik yargıların şartsız bir zorunluluğu yoktur. Ancak bu yargılar sadece duyu hoşlanmasına dayanan, hiçbir prensibe dayanmayan, tamamen keyfi olan yargılardan da ayrılmalıdır. Sanat eserlerini değerlendirmede pratik bir zorunluluk da vardır. Özgür olarak hüküm veren insanlar, o toplumda, o çağda geçerli olan ortak estetik duyguya göre hareket ederler. Bu duygu, subjektif olmakla beraber bütün insanlarda ortaktır.

4. Estetik Yargılar Zorunludur

Bu zorunluluk ortak estetik duygudan gelir. Güzelin dünyası hoş dediğimiz alandadır. Hoşluktan dolayı duyulan haz tamamen keyfi ve kişinin kendisi için olduğu halde, güzelden duyulan haz başkalarında da bulunur ve zorunlu bir hoşlanmadır. Bu haz bütün insanlarda olması gereken birey üstü bir hazdır.

5. Estetik Yargılar Geneldir

Estetik yargıların genelliği subjektif bir genelliktir. Sanat tarihinde klasik olmuş resimler, heykeller, binalar, edebiyat, müzik gibi alanlarda bütün dünyada değerli bulunan eserler varsa, bu genel estetik yargıların bulunduğunu gösterir.

2.6 Estetikte Kullanılan Psikoloji ile İlgili Kavramlar

2.6.1 Sezgi

İnsan var olduğundan beri çevresindeki her şeyi temelde üç yolla çözümlenmeye çalışmıştır: İlk yol duyuları ve duyguları kullanmadır. İkinci yol, akli kullanmadır. Üçüncü yol ise akli ve duyguları bir arada kullanmaktır. İnsan ancak bu üçüncü yolla tüm kapasitesini kullanabilir.

Duygularda sezgi, haz gibi kavramları akla getirir. Estetik bilgiye gelince, bu doğrudan doğruya sezgiye dayanan bilgidir ve kavramsal bilgidен bağımsız ve özerk olan bir bilgidir. Gündelik yaşamda sürekli olarak sezgi bilgisine dayanır. B. Croce'ye göre de, estetiğin konusu tümel bir varlık alanı olan sezgidir.

Sezgi gücü, deyim yerindeyse, leb demeden leblebiyi anlamaktır. Sezgi(sezi), olmayan, ama olabilecek bir durumun adeta hissedilmesi, adeta keşfedilmesidir.

Sezgide bir güvenli olmama hali vardır. Sanat alanındaki sezgide güvenli olmama hali aslında, ya içsel kaygılarımızdan kaynaklanır, ya da yeni, besleyici bilgilerin, verilerin yetersizliğinden. Güvenli olmama hali eğer estetik kaygılarımızdan geliyorsa, o zaman sezgiler daha güçlü, daha tutarlı ve daha sağlam şekilde ürün verir. Çünkü mümkün olduğunca çok olasılık birbiriyle karşılaştırılır.

2.6.2 Estetik heyecan

Estetik heyecanın bireyde uyanması için, sanat eseri ile kaynaşmak gerekir. Hepimiz bir sanat yapıtında estetik düzeyde haz alabiliriz. Hepimiz sanatla, güzelle, estetikle ilgili bir şeyler söyleyebiliriz. Güzel bizler için vardır, bizler için var edilir. Bizler güzeli tüketenleriz, güzelin tüketicileriyiz. Her insanda güzele eğilim vardır.

Estetik heyecanın ilk koşulu, kuşkusuz duyumdur. Ama bu duyum imgeleri uyandırmazsa, onları duygulandırmazsa estetik heyecan bir anlık ve geçici kalır. Bir tablodan, yalnızca çizgilerin, renklerin, sözcüklerin ya da seslerin soyut bir düzenlemesi değil, ama bu düzenle sanatçının bir ruh anını sonrasızlaştırmasıdır. Bu bakımdan eksiksiz estetik heyecan, duygusal hazın biçimsel ve duygusal hazlarla bileşimidir. Duyum, sanatın başlangıç noktasıdır.

Estetik heyecan, bilincin birliğinden, yani bütün ruhsal güçlerin uyumundan gelmektedir. Başka bir ifadeyle estetik heyecan, seyrine dalınan şeyin çıkarsız algısından gelmektedir. Estetik heyecanı en yoğun olarak uyandıran etken ise kuşkusuz sanat eseridir. Doğa ise estetik dışıdır. Ne güzeldir ne çirkindir. Doğanın yol açtığı duyular ve uyandırdığı çağrışımlar sanat eserinin sınırlığından yoksundur. Doğa parçasını seyre dala onu bir sanat eseri arasından görürcesine algılanırsa estetik heyecan duyulur.

2.6.3 Estetik kaygı

Estetik kaygı, beğenilerimiz üzerine duyduğumuz tedirginlik halini ifade eder. Bir başka deyişle estetik kaygı, güzele, daha güzele, en güzele ulaşmada, ulaşabilmede yaşanan tedirginlik halidir. Estetik kaygı, bir sanat bilim terimi olarak, olumlu anlamda kullanılır. Güzele ulaşmada insana pekiştirici bir etki yapar.

Estetik tavır almada başta gelen duyular, görme ve işitme duyularıdır. Bütün sanatlar, resim, heykel, mimarlık gibi ya görme duyusu ile ilgilidirler ya da müzik, edebiyat gibi işitme duyusuyla ilgilidirler ya da tiyatro, opera gibi her iki duyu sınıfı ile ilgilidirler.

Estetik etkileme yönünden, örneğin bir parfüm bir müzik yapıtının yerini tutamayacağı gibi, örneğin bir şarap da bir şiiirin yerini tutamaz.. Bunun için, aşağı

duyuların değil, yukarı duyuların, görme ve işitme duyularının estetik niteliğinden söz açılabilir.

Her estetik olay belli bir estetik değeri ortaya koymak ister. Bu değer, güzel değeri ya da ideasıdır. Güzel de estetik fenomene zorunlu olarak katılmaktadır. Bir estetik obje karşısında estetik bir tavır alan suje, bu tavrını bir estetik değer olarak dile getirir; 'bu şiir güzeldir', 'bu tablo güzel değildir' gibi. Güzel denilen şey o halde nedir? Güzel, bir değer, bir idea bir eidas(öz) olarak düşünülebileceği gibi, orantı, simetri, düzen gibi estetik objenin niteliği olarak da belirlenebilir.

Bir değer olarak ortaya çıkan güzel, bireyi dünyaya bağlar. Dünyayla bütünleştirir. Güzel değerlidir. Çünkü insan olmakla ilgilidir, insanı geleceğe açacak bir güçlülüktür, buna göre insan olmanın temel koşuludur, sanat onunla insan araştırması olma amaçlarını gerçekleştirir. Estetik değer insanî bir tutarlılıkta belirir, insanî bir tutarsızlıkta yitip gider. Değeri değer kılan onun insanı tartışıyor, insanı amaçlıyor olmasıdır.

2.7 Söz Estetiği

Estetiksel etkinlik, malzemeye dayalıdır; malzemeyi biçimlendirir; estetiksel anlam taşıyan biçim, (doğa bilimsel ya da dilbilimsel anlamda) malzemenin biçimidir: Sanatçının sanatının değer yönlendirici olduğu, gerçeklikle ilintili, insanla, toplumsal ilişkilerle etik, dinsel ve daha başka değerlerle ilgili olduğu savı mecazidir. Çünkü sanatçının ilintisi yalnızca malzemeyle; sanatçının konumu ancak belli anlamda tanımı yapılmış malzemeyle ölçülebilir.

Kendi nesnesinden uzaklaşıp giden her coşku, kültürün dışında tek başına kalan, dümdüz olgusal bir ruhsal durum olarak düzeysizleşir; bu yüzden, hiçbir şeye yönelik olmayan, belli bir biçimde kendi içinde kilitlemiş bir duygu, yalın kat bir ruhsallık olmanın sınırlarını aşamayan bir duruma, hiçbir yönelimi olmayan psiko-fizik bir organizma durumuna kendi indirger. Böylesine bir duygu, ancak salt hazcılık açısından yorumlanabilecek yavan bir haz haline gelir, örneğin şöyle; sanattaki malzeme, biçim yoluyla öylesine düzenler ki, psiko-fizik organizmada tatlı duyular, hoşlanmalar uyandırır. Malzeme estetiği, her zaman olsa bile, sonunda bu durumla karşılaşacaktır.

Düzene konmuş bir malzeme, bir nesne olarak anlaşılan bir sanat yapıtı ancak fizyolojik ve psikolojik durumların fiziksel uyarıcısı anlamına gelebilir, ya da ancak yararsal, pratik bir işlevle yüklenebilir.

Estetiksel olan, seçimde bulunmaz, kesinti yapmaz, ayırmaz, yok saymaz hiçbir şeyi çıkarıp atmaz. Bu salt olumsuz uğrakların sanattan ancak malzemeyle ilintisi bakımından bir işlevleri vardır; buna karşılık sanatçı burada katı ve acımasızdır. Şair sözcükleri, biçimleri, anlatımları hiç acımadan alıp atar, çok azını elinde tutar; heykeltıraşın keskisinden mermer parçacıkları uçup gider, ama, bu arada, içsel insanda, cisimsel insanda zenginleşmiş olur, etik insan kendini olumlayan doğa yoluyla, doğal insan da etik kapsam yoluyla zenginleşir.

İnsan düşüncesinin dünyaya ve insana ilişkin hemen hemen tüm kategorileri(hiç kuşkusuz dinsel olmayan) olumlu, algılayıcı ve üretken, iyimser olan kategorileri estetiksel bir eğilimdir, yani, olması gerekeni ve düşünülürü, ortada hazır varmış, bir yerdeymiş gibi tasarımlama işi; nitekim mitolojik düşünce de bu eğilimden doğmuştur.

Bilmenin ve etik eylemin gerçekliği, bilinip değerlendirilerek estetiksel nesnenin içine giren ve burada somut-sezgisel olarak bireşimleşen, tekilleşen, somutlaşan, yalın sınırlaşan, yani belli bir malzemenin yardımıyla her yandan sanatsal olarak biçimlenen şey, işte bunu (geleneksel terminolojiyle tümüyle uygunluk içinde) bir sanat yapıtının(daha doğrusu, estetiksel nesnenin) içerik'i diye tanımlıyoruz.

Estetiksel nesnenin zorunlu bir kurucu uğrağıdır içerik; sanatsal biçimle bağıllılıklık içindedir, bu bağıllılıklık dışında hiçbir anlam taşımaz biçim.

Bir sanat yapıtında içerik tümüyle biçimlenmiş, cisimleşmiş olarak yer alır, yoksa, büsbütün bir yavanlık sanatsal bütünün içinde çözülmemiş bir uğrak olur çıkar. Sanat yapıtında ne salt içerik, ne de bunun sonunda salt biçim, gerçek bir uğrak olarak ayrımlanabilir. İçerik ile biçim karşılıklı iç içe geçişir, birbirinden ayrılmaz, ama estetiksel çözümleme açısından birbiriyle kaynaşmış da değildir, yani, değişik düzlemlerde anlamlar ortaya çıkar.³¹

³¹ Aziz Çalışlar,Estetik yazıları,Varlık Yay.,İstanbul,1984,s.56-85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 SANAT

Sanatların sistematik sınıflandırılmasına ilk kez Aristoteles'in Aristoteles adlı yapıtında rastlanmaktadır.

Klâsik tanımlara göre;

- 1) Müzik
- 2) Edebiyat
- 3) Tiyatro
- 4) Dans
- 5) Resim
- 6) Heykel
- 7) Mimarlık
- 8) Sinema

Çağdaş yaklaşımlara göre ise sanat yapıtlarını şu dört temel tür içine sokma olanaklıdır.

- 1) Ses sanatı: Müzik
- 2) Söz sanatı: Edebiyat
- 3) Görsel sanatlar: Resim, heykel, mimari, tiyatro gibi
- 4) Karma Sanatlar: Sinema, dans gibi³²

Sanat, insanın iki temel özelliği olan us ve duygularının eğitimde önemli bir görevi üstlenmiş olmaktadır.³³ Eğitimin amacı, diğer kuşakların yaptıklarını yineleyen değil, yeni şeyler yapabilme yeteneği olan insanlar yaratmaktır, Sanat eğitimi, genel anlamda, güzel sanatların bütün alanlarını kapsayan, okul içi ve okul dışı yaratıcı eğitim sürecidir

³² Nalan Okan, Estetiğin Felsefedeki ve Disipline Dayalı Sanat Eğitimi İçindeki Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜEBE, Ankara, 2002, s.80

³³, Okan, agt, s. 81

Sanat Eğitimi; sanatın tüm alanlarını kapsayan yaratıcı estetik eğitimidir. Estetik eğitim ise, bedene zarafet, zihne soyluluk getiren tek eğitim alanıdır. Sanatı, eğitimin temeli yapmadaki amaç, çocuklukta mantığın uykuda olduğu zaman işlev görerek zihinsel gelişmeye yardımcı olmasıdır

Sanat eğitiminde amaç, çocuğun ve gencin yaratıcı ve düşünce gücünü(estetik) sezgisini geliştirmektir Sanat eğitimi insana haz etme, hoşlanma, zevk alma kavramlarını ve bu duygusal doyum yollarını öğretir. Bu öğrenme sayesinde nelerin, ne gibi ürünlerin zevkler ve renkler tartışılmaz savunması içine girebileceğini, nelerin evrensel sanat kavramı içinde değerlendirilebileceğini anlatır. Böylece önce beğenilerini daha rafine hale getirir, sonra da sanatsal arzın daha üst düzeyde oluşmasına olanak sağlar, böyle bir oluşumu zorunlu hale getirir

Sanat, estetik kaygıyı duymakla, insanı duyarlı kılmakla hemen oluşur. Onun içindir ki çocuk, duyu organlarını bilinçsizce kullanmaya başladığı anda bile bu kaygının ortamı içine alınabilmelidir ki, sonradan doğal bir şekilde sanata yaşayabilsin. Sanat, yalnızca heykel, resim, senfoni demek değildir. Sanat, hayatı anlayan zekanın, onu en ilgi çekici, en güzel biçimlere sokması demektir

Sanatın amacı, insanlığın estetik deneyimlerini ilerletmek, derinleştirmek, düzene koymaktır. Sanatın bize gerçekliğin estetik niteliklerini ideal ya da tipik, fantastik ya da yaşama bağlı biçim ve imgeler halinde yoğun olarak algılatması sanatın daha başka ödevlerle de yüklü olduğunu gösterir bize

Çocuk, sanatla, icat etmeden önce keşfetmeyi öğrenebilmelidir: ‘Bates Lowry, nasıl İngilizce konuşma bilgisiyle doğmamışsak, öylece, görme usulü bilgisiyle de doğmuş değiliz, sadece, nasıl İngilizce konuşulacağını öğrenme yetisiyle doğarız demektir. Tıpkı nasıl görmemiz gerektiğini öğrenme yetisiyle doğduğumuz gibi. Bunun için önce görmeyi; bakmayı değil görmeyi öğrenmeliyiz. Bakmakla görmek, gevezelik etmekle konuşmak gibi ayrı şeylerdir der.

Sanatın insana sağladığı estetik faydaları şöyle sıralamak mümkündür:

- 1) Bir kimsenin kendi kişisel yaşam deneyiminin sınırlılığı dolayısıyla yaşamayacağı gerçeği, estetik olarak yaşabilmesi olanağını sağlar.

- 2) Sanat, insanların estetik bakışını derinleştirip inceltir, çünkü sanatçı, yani özel olarak gelişmiş bir güzellik çirkinlik, yücelik, bayağılık, trajiklik, komiklik duygusu olan bir insan yaşamında bulup ortaya çıkardığı, yaşamda görmek istediği, yaşamdan aldığı bir şeyi bütün dünyaya paylaşmak ister.
- 3) Sanat, insanoğlunun estetik deneyimlerini amaçlı yoldan düzene koyar.
- 4) Sanat, edebiyat ve tiyatro, dans ve müzik, resim ve heykel, sinema ve televizyon yoluyla, toplum için gerekli estetik değerleri kişinin yaşamına sokar; tek tek herkesin estetiksel bilincinin toplum için yararlı bir yolda etkin ve kararlı yönde etkilenmesi olanağını yaratır. Hiçbir toplum düzeninde, yaşamın insanüstünde kendiliğinden estetik bir etki uyandırması beklenemez, çünkü böylesine bir etkinlik çeşitli olasılıkları içinde taşır.

Bugün kuramların uygulamaya konmasındaki başarısızlık, sanat eğitiminin kültürel gelişmemizdeki etkisini en aza indirmiştir. Bunun sonucu ise, gün geçtikçe çirkinleşen bir çevre; düzeysiz bir kültür ortamı; beğeniden yoksun, kendine ve geleceğe güvensiz, yeniliğe kapalı insanlardan oluşan bir toplumdur. Günümüzde sanat eğitimiyle kişiye kazandırılması gereken bu davranışlarda eksiklikler görülmektedir. Bundan dolayı estetik beğeniden yoksun insanlar yetişmektedir. Bu eksiklikleri çevremize baktığımız her şeyde görmekteyiz. Çarpık yapılaşmadan tutun, insan davranışlarındaki saygısızlık ve ölçsüzlüklere kadar her şey estetik eğitimin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Simge her zaman ritmiktir, zamanın kumaşından biçilmiştir, her zaman özel bir dildir, özel bir anlatım gücü ortaya koyar. Ritm bireye dünyadaki ve kendindeki devinimlerin bedeniyle ve ruhuyla algılanmasıyla gelir. Ritmde duyumsal öge belirleyicidir, duyumsal öge hemen duygusal ögeye kavuşur. Ritm önce duyusallığı açıklar, duyusallığın anlatımından sorumludur. Ancak bütün anlatım yükü bir yapıtta onun sırtındadır

3.1 Sanat Eseri ve Sanat Dalları

Sanat; estetiğin ve orijinalliğin genellikle ön plânda olduğu bir algılama ve anlatma biçimi ile düzenlenmiş eserlerden meydana gelir. Bunlar, sübjektif terkiplerdir; sanatçının ferdî seçimini yansıtır. Edebiyat, müzik, resim, hat, heykel, mimarî, ebrû gibi sanat dalları, ele aldıkları malzeme açısından farklılıklar taşırlar.

Güzel sanatlar, iyi ve doğru kavramlarından ziyade, tarifsiz bir algı merkezince yapılan seçme ve sunmalar yoluyla, ferdin öncelikle duygu dünyasında tercik ve tepkiler uyandırmak yolundan yürür; dinde ilimde, ferdî görünümlü içtimaî ve maddî tesir sahaları oluşturdukları halde, güzel sanatların hemen her dalı ve ürünü, meydana getirilirken de, fert geçicidir, her insanda farklı duygular uyandırır; bu da 'Ne güzeldir; ne heyecan verir; hangi şey, seviyeli zevk verir?' suallerinin her insana göre değişen cevaplar kazanmasından doğar.³⁴

Güzellik arayışından yola çıkan, temel maksadı itibariyle, muhatabında estetik heyecanlara sebep olan ve bir estetik eser oluşturan faaliyetlerin hepsine sanat denilir.³⁵

Güzel yapılmış her iş, komşu ve dostlarımızın beğenisini kazanır. İnsanoğlunun belki de en çok aradığı öz saygısını keser. Sanatın toplumsal işlevine bakıldığında, türlü sanatların değişik amaçlara hizmet edebileceği veya aynı sanatın farklı toplumlarda, farklı biçimlerde kullanılabileceği de görülür. Belki de temelde, sanat yapmak, kişinin bilinçaltındaki gerilimlerini gidermeye, sanatçı kişinin coşku ve heyecanlarını azaltıp yok etmeye yaramaktadır. İç gerilimin bu yolla düşürülmesi, sanatçıya haz ve esenlik duyguları verirken, seyirciler, eleştirmenlerle hayranlar, sanatçının mutluluğuna ortak olurlar. Sanat, insan ilişkilerinin kesintisiz, çatışmasız ve mümkün olan hoşgörü ve barış içinde sürdürülmesini sağlayan yollardan biridir.³⁶

3.2 Sanatta İlke

Sanat eseri meydana getirilirken her sanatçının birtakım ilkeleri olabilir ama bir genelleme olarak sanatta ilke olamaz. Eğitim amacıyla, sanat eserini

³⁴ Mehmet Önal, En Uzun Asrın Hikâyesi, Akçağ Yay., Ankara, 1999, s. 20.

³⁵ Önal, age., s. 26.

³⁶ Önal, age., s. 26.

inceleyenler ise bazı özellikleri arayarak, ilkesizliği değil ama bir ilkeye tâbi olmama keyfiyetini anlayabilirler. Bunları, şöyle sıralayabiliriz:

3.2.1 Orijinallik

Her sanat eserinde, büsbütün orijinallik aranmamakla birlikte, bir orijinal taraf bulunmalıdır. Ya konuda, ya söyleyişte, ya terkipte veya motifte yahut yorumda hatta şekilde ya da bunlara benzer herhangi bir unsurda orijinallik olmalıdır.

3.2.2 Estetik olma

Güzellik anlayışı farklı farklı olabilme birlikte; her sanat eseri, kendice bir estetik anlayış sergiler. Her sanatçının farklı bir güzellik anlayışı olabilir. Bu anlayış, genellikle eserin bütününe sinmiş bir güzellik anlayışıdır. Muhatabında, çeşitli tasarımlar yoluyla heyecan uyandıran sanat eseri, bu özelliğini, daha çok estetik bütünlüğü ile sağlar.

3.2.3 Bütünlük

Her sanat eseri kendi içinde bütündür. Bu manada, ona, müstakil, münferit, bağımsız bir yapı gözüyle bakılabilir. Sanat eseri, başka bir parça ya da bütün ile değil, kendi bütünlüğü içinde algılanmalıdır.

3.2.4 Sübjektiflik

Sanat eseri, bir şart olarak değil ama yapısı, mahiyeti ve fonksiyonu itibariyle sübjektiftir, öznedir, şahsa bağlıdır. Objektiflik, sanatın değil, bilimin bir şartıdır. Sübjektiflik ise, duyu ve hayali ön plâna çıkararak, düşüncüyü, bu ikisinin etrafında bir gizli noktaya yerleştiren ferdi tercihlerin ürünüdür ve sanat eserlerinin önemli bir özelliğidir.

3.2.5 Kurgusalılık

Her sanat eserinde az çok kurgusal bir özellik bulunur.

3.2.6 Seçicilik

Sanatkâr, eserini meydana getirirken ya reel dünyadan veya kendi soyut dünyasından bazı unsurlar seçer. Bir sanat eserindeki(ağaç, su, duygu, insan, bitki... gibi) unsurlar, varlığı kabul edilmiş bir zeminden seçilerek yorum yoluyla esere aktarılır.

3.2.7 Bir malzeme ile belirme

Her sanat eseri, muhatabına bir malzeme ile ulaşır. Resim, çizgi ve renk ile; müzik, ses ve ritm ile; edebiyat, kelimeler ile meydana getirilir. Bu malzemeler, sanat eserinin kurgusal ve sübjektif bütünlüğüne girdikten sonra, artık sıradan malzeme olarak değil, o sanatın malzemesi olarak değerlendirilirler.³⁷

3.2.8 Birtakım motifler taşıma

Sanat eserleri, gerçek veya sembolik olarak birtakım motifler taşırlar. Resimdeki kuş görüntüsü, günlük hayattaki kuş değil, sanatkârın iletmek istediği duyguları sembolize eden kurgusal bir kuştur. Edebiyattaki kuş kelimesi,(Zümrüdüanka veya Simurg'da olduğu gibi) yazarın ilgi merkezlerini ortaya koyan bir kelime hüviyetine bürünebilir.

3.2.9 Kişisel, yöresel(mahalli), dinî, millî ve evrensel bakış açıları taşıma

Sanat eserleri, ortaya çıkışları itibariyle bir sanatkârın mizâcından ve kişisel tercihlerinden süzülerek muhatabına ulaşan terkiplerdir. Bu bütünlük içinde sanatçının kişisel ilgilerinin veya ele aldığı konunun, eserde işlenen motiflerin yahut eseri oluşturan malzemenin (meselâ kelimelerin) mahallî ve millîlikler taşıyacağı açıktır. Dinî kabuller veya redler ise, pek çok sanat eserinde açık veya zımnî olarak kendini gösterir. Bunun yanında sanat eserinin, temel konusu insan olması, hasebiyle, bir kültür kalıbına sıkışmış evrensel bakış açıları taşıdığı da rahatça kabul edilebilir.³⁸

³⁷ Önal, age., s. 29.

³⁸ Önal, age., s. 30.

3.3 Sanat Eserlerindeki Estetik Güzellik ve İnsan

Sanat yapıtlarındaki estetik güzelliğin insan üzerindeki etkisini özne-nesne arasındaki ilişkiyle açıklayabiliriz. Shelley, “Şiir. bilinen nesnelere bilinmeyen şeylermiş gibi gösterir” diyor. Diderot da, Felsefe Konuşmaları’nda buna yakın bir şekilde, “var olan yaratıklara bakarak var olmayanları yaratmak sanatı gerçek şiidir” diyor. Bundan, sanat yapıtlarının, hiçbir gerçekliği olmayan, nesnel gerçeklikten bağımsız şeyler yaratacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Tersine, sanat yapıtının, gerçekliği alışılmıştan ayrı bir biçimde gösterme, onu değiştirme çabası, insanı gerçeklikten koparmaya değil, onu, günlük yaşamda farkına varamadığımız yanlarıyla görmemizi sağlayarak daha iyi, daha bütün olarak doyurma, anlatma amacına dönüktür. Estetik etkilenme olayı boyunca gerçeklik, göre göre alıştığımız dış kabuklarından soyulur, olağan zamanlarda görmediğimiz gizlerini, içini açar bize. Renkler, biçimler, tonlar, çizgiler aracılığı ile bir tuval üzerine aktarılmış bir doğa görünümü, gerçeklikte taşıdığı pratik anlamını yitirir, sanata özgü bir yansıyış içinde değişir. Bu doğa görünümünü bir tuval üzerinde izlemiş olan insan artık aynı insan değildir, aynı doğa görünümüne aynı gözlerle bakamaz artık. Sanat yapıtlarının etkisi altında insan görüş ve duyu gücünü artırır, dolayısıyla dünyayı yeni baştan algılayabilecek bir güç kazanır. Sanatın, gerçeklik karşısındaki duygularımız üzerinde yaptığı bu geriye dönüşümlü, apaçık tartışılmaz gücü, sanatın kendi anlatım araçları güçlendikçe, yeni biçimler kazandıkça, zenginleştikçe durmadan artar.³⁹ Bununla birlikte bir sanat yapıtındaki estetik değer, estetik güzellik, yalnızca insanın duygularını etkileyen şeylere indirgenemez. Bir şiirin, bir müziğin, bir tablonun, bir balenin, alıcısındaki derin artistik duygulanma yetisini harekete geçirebilmesi için estetik öznenin(alıcının) duygularına olduğu kadar idrakine de seslenmesi gerekir. Artistik düşünce, insanda duyma ve anlama güçleri arasındaki birliği gerçekleştirir. Estetik özne, bu sentezi gerçekleştirebilmek için, sanat yapıtında bütün kişiliğini sarsabilecek, alt üst edebilecek öğeyi bulmak zorundadır. Görme ya da duyma zevkinin aracılığı ile güçlü duygular, derin kavrayışlar harekete geçirebilmelidir.

³⁹ Doğan, age., s. 44

Küçük duyusal coşkular, zayıf bir estetik hoşnutluktan(tatminden) başka bir şey değildir; estetik değerlendirmeyi, yalnızca gözün ya da kulağın gördüğü, duyduğu şeyden tat almasına, zevk duymasına indirgeyen düşünce, yanlıştır, düpedüz şaşırtıcı bir toplumsal rol oynar.⁴⁰

3.4 Sanat ve Sanatçıda Öz ve Biçim

Sanatı toplumsal yaşamın, insanın dünyadaki etkinliğinin vazgeçilmez ve ayrılmaz bir parçası sayan Marksçı estetiğin, özü egemen öge, biçimi ise özdeki değişikliklere göre değişen bir öge olarak tanımlaması kadar doğal bir şey olamaz. “O halde Marksçı estetik, zorunlu olarak, bir öz estetiğidir” diyor Henri Arson.

Marksçı estetik, yeniden canlandırılmış bir gerçeklik içinde öz ve biçimin diyalektik ilişkisini öne çıkarmakla sanatı iki tehlikeden korumak amacına yönelmiştir: “Özü biçimden ayıran bir doğalcılık ile biçim uğruna özden vazgeçen bir biçimcilik tehlikesi.” Ne özü olayın hikâyesinde; tablonun boyutsuz yüzeyinde açık ya da kapalı gösterilen şekillerin asıllarına benzeyişlerinde; müziğin, şarkının sözlerinde; arayan bir öz anlayışı; ne de biçimi, nazım türlerinde, klâsik, modern ya da öncü akımlar gibi yetersiz sınıflandırmaların akademik kalıplarında, çok sesli, eş sesli müzik gibi kaba ayırımlarda arayan bir biçim anlayışı.

Özün dinamik değişirliğine karşılık biçimin tutucu olma eğilimini de gözden uzak tutmadan; özün de, biçiminde en sonunda toplumsal yaşamın somut verilerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu unutmadan; aralarındaki diyalektik ilişkiyi, kolayca, kalıplaşmaya yani mekanizme kaçmadan araştırmak, bulmak gerekir. Gerçek sanatçıların yaratılarını, gerçek sanat yapıtlarının yaratılma süreçlerini belirleyen canlı, somut, kişisel ve toplumsal yaşamın doğrudan kendisinden gelen olgulardır; donmuş, soyut düşüncelerle, uydurmaca kalıplarla açıklanamaz onlar.

3.4.1 Sanat eserinde öz

Bir sanat yapıtının konusu mudur, öz ya da içerik dediğimiz şey?

---

⁴⁰ Doğan, age., s. 45

Aynı konuları değişik anlayışlarla işleyen ayrı sanatçıların olduğu düşünülürse, konunun öz demek olmadığını hemen görürüz.

Konu tek başına belli bir biçimi belirlemez; öz ve biçim ya da anlam ve biçim diyalektik bir ilişkiyle birbirine bağlıdır. Konu ancak sanatçının tutumuyla öz aşamasına yükselebilir, çünkü öz yalnız neyin sunulduğu değil, nasıl sunulduğu, nasıl bir ortamda, ne derece toplumsal ve bireysel bir duyarlılıkla sunulduğu demektir.” Diyen Fischer, konuyu resimden alarak şöyle bir örnek veriyor: “Hasat’ gibi bir konu sevimli bir kır yaşantısı, kalıplaşmış bir günlük yaşayış resmi, insanlık dışı bir sıkıntı ya da insanın doğa üzerindeki zaferi olarak işlenebilir: her şey sanatçının görüşüne, yönetici sınıfın sözcüsü gibi mi, duygulu bir tatil ressamı mı, öfkeli bir köylü mü, yoksa devrimci bir toplumcu gibi mi konuştuğuna bağlıdır.” .

Bir konu, tarihsel verilere uygun, tarihin işleyişi doğrultusunda alınmadıkça, yani gerçek anlamını kazanmadıkça öz katına yükselemez.

3.4.2 Sanat eserinde biçim

Sanat yapıtlarında öz belirleyici öge olmakla birlikte tek başına artistik bir etki yaratamaz. Artistik etki özün gerektirdiği biçimleniş sonucunda ortaya çıkar. Bir sanat yapıtında biçim bu derece gerekli olmasaydı hiçbir özen gösterilmeden anlatılan olaylar dizisinin hikâye, biraz daha uzunlarının roman etkisi yapması; bir tuval üzerine rast gele vurulan renklerin bir resim yapıtı meydana getirmesi; söz diziminin keyfi bozulması ve satırların bölünerek alt alta yazılmasının ise bir şiir yaratması beklenebilirdi. Tıpkı, tuğlanın, harcın, taşın, tahtanın, bir ev düşüncesine yönelik olmayan rast gele üst üste yığılmasının bir ev, bir yapı meydana getiremeyeceği gibi sanatta da salt öze bağlı bir kullanım da bir yapıt meydana getirmez.

Şiirde biçim, her şeyden önce, yaratılan, şiire özgü dille kendini gösterir. Konuşma ya da yazı dilinden ayrı; dilbilgisi kurallarıyla, söz dizimiyle, hatta bir dereceye kadar sözcüklerin taşıdıkları anlamla pek ilgisi olmayan; imgelerle, mecazlarla, yinelemelerle, sözcüklerin kendi aralarında kurulan ilişkilerle açıklanabilen bir dil. Bu dili meydana getiren öğelerden herhangi birini

bozduğumuz zaman, diyelim anlamı başka sözcüklerle anlatmaya kalktığımız zaman kurulan yapı bozulur, şiir kaybolur.

Öz ve biçim, diyalektik bir çatışma sonucunda sanat yapıtını meydana getirmiş olur. Sanat yapıtının bu iki ögesinden birine verilecek fazla önem, biri adına bozulacak denge sanatın yoksullaşması, giderek kaybolması sonucunu doğurur. Gerek öz adına biçimden vazgeçen; resimde, “betimlenen nesnenin anlamı içinde bir şeyler arayan” şiirde, “sözcüklerle iş gördüğü” şiirsel bir yapı yaratma zorunluluğunu unutup yalnızca anlatılan duygularla yetinen çabaların vardığı doğalcılık; gerekse, biçimi öne alıp, tabloda, “bir yüzey üzerinde toplanmış ve düzenlenmiş renkler”den başka bir şey görmeyen; şiirde ise, Mallarme’nin dediği gibi “şiir sözcüklerle kurulur; düşünceler ya da duygularla değil” anlayışını ileri süren biçimcilik, estetik duyguyla, estetik yaşantıyla birlikte sanatında tümünden kaybolduğu iki zıt kutuptur.

3.5 Sanat Eğitimi

Kişinin duygu, düşünce ve izlenimlerini anlatabilmek, yetenek ve yaratıcılığını estetik bir seviyeye ulaştırmak amacıyla yapılan eğitim faaliyetlerinin tümüne “sanat eğitimi” diyoruz.

Çağımızda eğitim, bilim ve sanatın işbirliğine dayandırılmalıdır. Sanatın da bilimin de amacı; insana hizmet etmek ve yeniyi keşfetmektir. Sanat eğitimi, görsel sanatların eğitim ve öğretimiyle ilgilenir. Bu öğretimin kapsamı içinde uygulamalar, sanat eseri inceleme, eleştiri, sanat tarihi ve estetik yer alır.

Sanatla –ister ürün vererek isterse seyrederek, dinleyerek, okuyarak olsun- ilgilenmek, sadece duyguları ve duyarlılığı harekete geçirmekle kalmaz, ayrıca bilişsel ve duyuşsal yönleriyle zihinsel süreçleri canlı tutar.

Değerlerle düşünmeyi, nitelikleri fark etmeyi öğrenen kişinin estetik bakışı ve görüş alanı genişler. Beğenileri sığı yalnız kendi sevdiklerini güzel kabul eden insanlar yerine, çevresine ve sanat eserlerine onların kendi nitelikleri, sanatsal dilleri ve kültürel birikimleri doğrultusunda yaklaşan insanlar yetiştirmek sanat eğitiminin amaçları içinde yer alır.

Sanat eğitiminin önemli bir işlevi de insanlarda yaratıcı kişiliği ortaya çıkarmaktır. Bunun içinde sadece okullarda verilen eğitim yeterli olmaz. Aile ve çevre de bu kişiliğin ortaya çıkmasında diğer faktörlerdir.

Yaratıcılığın duygu gelişimiyle de büyük ilgisi vardır: “Duygu gelişimi, duyu organlarının ayrı ayrı gelişimiyle ilgilidir. Görme, işitme, dokunma, tat almaya dayalı bir ortamda söz konusudur. Çocukluğunu yaşaması, çevresini hakkıyla algılayıp onu biçimlendirmeye yönelmesi için gerekli ilk koşuldur. Çocuğa yalnız bakmayı değil görmeyi, yalnız duymayı değil işitmeyi, belki de en önemlisi soru sormayı, itiraz etmeyi, düşünmeyi öğretmektir. Diyebilirim ki bütün dersler, hatta bütün eğitim, çocuğun düşünmesi ve araştırma yaparak yaratıcı olması için vardır. Bizim eğitim sistemlerinde düşünme ögesine, fazla önem verilmemektedir. Sanat dersleri ise bu işin en iyi yapılacağı bir araçtır.”⁴¹

3.6 Sanat Yapıtı

Bir sanat yapıtı, uzun, karmaşık ve çelişmeli bir yaratıcı sürecin sonucudur. Duyusal algılamaya açık, tüm kendi bileşken yan ve katları ile yönlerinin içsel bir birliğini, bölünmez bir bütünü oluşturur. Ne var ki, kuramsal bir çözümlemede, bu bütünlüğün parçalanarak, yapıtın kendi bileşken yanlarına ayrılması gerekir; yoksa, yapıtın kendi iç kuruluşu başka türlü anlaşılabilir. Sanat yapıtı üstünde böyle bir çözümleme yaptığımız zaman, karşılaştığımız ilk şey, sanat yapıtının bir içeriksel, bir de biçimsel yanı olduğudur.

3.6.1 İçerik ve biçim

Yaratım sürecinde içerik ile biçim arasında yer alan karşılıklı geçişme, bu ikisi arasında hiçbir sınır, hiçbir “sınır çizgisi” olmayışıyla belli olur. Tam tersine (bir sanat yapıtının kendi nesnel birleşimi içinde, sözden, hareketten, renkten, hacimden, tenden başka hiçbir şey bulunmadığı için), sanat yapıtında her şey biçim olduğu gibi (bir sanat yapıtının kendi biçimi ile tüm yönleriyle bu biçimin her ögesinin içinde, belirli bir şiirsel anlam, dile gelecek belli bir şey saklı olduğu için de), sanat yapıtında, her şey içeriktir aynı zamanda. Bu nedenle, bir sanat yapıtında içerik ile biçimi anlam ile işaret, birbirinden nasıl ayrılıyorsa, öyle ayrılır; yani bir sanat yapıtında barınan manevî kapsam, manevi anlam, manevî

⁴¹ Prof. Dr. İhsan Turgut, Sanat Felsefesi, İzmir, 1981, s. 220

bildirim olarak ve bu bildirim, bu anlamın, bu kapsamın, söz, ton, hareket, işaret, renk ve plastik kile halinde, maddî cisimlendirilişi olarak.⁴²

Bunu bir örnekle açalım. I. Pedro Anıtı'nın kaidesi, Petersburg yakınlarından çıkarılmış, büyük bir granit kitlesinden yapılmadır. Bu taş kitlesi, içerik olarak da biçim olarak da, som bir maddi nesnedir. Ama anıtın kaidesi haline geldikten sonra, kendi maddiliğini pek tabii korumakla birlikte, üstündeki atlı süvari heykelinin kendi manevî anlam kapsamına ilişkin, dinamik bir figürleşme ve kompozisyon niteliği de kazanmıştır. Bir doğa harikası olan bir kaya kitlesi, bir sanat harikası haline dönüşmüştür artık. Sanatçı, taşa can vermiş, kaidenin manevî içeriğinin anlamını alacak şekilde, taşı kendi şiirsel fikrinin taşıyıcısı haline getirmiş; kaidenin maddî kılıfı ise, bu içeriği cisimleştirecek araç, onu ifade edecek biçim olmuştur artık. Sanatçı, kendi duygu ve düşüncelerini hangi malzemeyle ifade ederse etsin, durum değişmez, hep böyledir. Demek ki, bu arada, bir sanat yapıtının içeriğini, o sanat yapıtında yansıyan yaşam olarak gören tasarımlar ile tanımlamalar kadar, sanatçının kendisini ifade edişi olarak gören bütün düşünceler de yanlıştır. Bir sanat yapıtının içeriği, onun kendi içinde barınır. Onun dışında bir yerde, dıştaki dünyada ya da sanatçının bilincinde barınık değildir. Bir yapıtın içeriği, kendi biçiminin anlamıdır, onu oluşturan işaret sisteminin anlam yüküdür, yapıtın tüm görüntüsel dokusu içinde barınan ve oradan çıkan manevî bildirimdir.⁴³

3.6.1.1 İçeriğin yapısı

Sanatsal bildirim ikili mahiyeti, yani, bilgisel ve değerlendirici mahiyeti, bu yapıtta tema ile şiirsel fikrin diyalektik birliği olarak, somut bir yapıtın içeriğinde kendini belli eder.

Bir sanat yapıtındaki içeriğin tematik düzeyini çözümlenmeye geçmeden önce, daha en başından, "tema" kategorisi ile "konu" kategorisi arasındaki temel ayrımı burada vurgulamak istiyoruz. Çünkü konu, romanda, oyunda, resimde ya da filmde canlandırılan somut olaydır; Gorki'nin de belirtmiş olduğu gibi yapıt kişilerinin somut eylemleri ile karşılıklı etkileşimleridir. Buna karşılık, bir yapıtta

⁴² Moissej Kagan(Çev. Aziz Çalışlar), Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat, Altın Yayl, İstanbul, 1982, s. 403.

⁴³ Kagan, age., s. 404.

tema denince, burada anlatılmak istenen şey, o yapıtta tartışılacak etiksel, siyasal, dinsel, felsefi ve estetiksel türden, özgül bir yaşamsal sonun; yapıta ortaya atılacak ve şu ya da bu şekilde yanıtlanacak; yaşamdan alınma bir surudur: örneğin; “Son Taam”; ya da “Haç Töreni” çoğu kez ressamlar tarafından seçilmiş konulardır. Ama, bu konular, kendi başına ilginç konular oldukları için değil, sırf bu konularda sanat için gerekli olan çarpıcı, göz alıcı büyük temalar barındığı için, sanatçıların dikkatini çekmişlerdir; örneğin, bu birincisinde, güven ve ihanet teması; ikincisinde, dinin gerçek özü ile yobaz dış görünüşü arasındaki çelişme teması.

Buradan da şu sonuca varabiliriz ki, “tema” kavramı, daha gelen-olan, daha genel anlamda bir şeyi; “konu” kavramı ise daha tikel-olan, somut olan bir şeyi kapsar. Konu, bir hikâye okuduğumuz, bir resme baktığımız, sahne ya da perdede bir oyun izlediğimiz zaman, doğrudan doğruya algıladığımız dış aksiyondur; tema ise görmesek de, işitmese de, kavramamız gereken şekilde, bu aksiyonun iç anlamıdır.⁴⁴

Bir yapıtın sanatsal değeri, kendi konusunun karakteriyle belirlenmez. Konunun işlevi, içeriği mümkün olduğunca açık seçik ve yoğun şekilde cisimlendirebilmektir. Ama, bir yapıtın değeri ise, doğrudan doğruya temanın karakterine bağlıdır. Hiç tartışmasız, insanların bir sanat yapıtına duydukları ilgi, temanın derinliğiyle, toplumsal anlamıyla; bir toplumun, bir sınıfın, bir ulusun ve insanlığın en önemli gereksinimlerini ne ölçüde karşıladığıyla belirlenir. Kuşaktan kuşağa kalan temaları sanatsal olarak işlediği için Shakespeare’in oyunları ölmezleşmiştir. Her kuşak için “Hamlet teması”, “Lear teması” “Othello teması”, “Romeo ve Juliet teması”, “Macbeth teması”, kendi açısından, etiksel, siyasal, psikolojik ve felsefi bir önem taşımıştır.⁴⁵

3.6.2 Biçim ve içerik ilişkisi

Bir sanat yapıtının biçimi de, tıpkı içeriği gibi, çok yönlü, karmaşık ve kendi içinde çelişmeli bir kuruluştur. Ne var ki, biçimin temel bileşkenleri ile bunların bağlantılarını incelemeyen önce, kalın çizgileriyle de olsa, sanatta biçim ile biçimin içerikle ilişkisi üstüne bilimsel maddeciliğin ilkelerini

⁴⁴ Kagan, age., s. 405.

⁴⁵ Kagan, age., s. 408.

formüllendirmemiz ve bu ilke ve anlayışı, günümüz burjuva estetiğinde egemen olan biçimci anlayışların karşısına koymamız gerekir.

Bilimsel maddeci estetik, diyalektik maddeci düşüncenin tezlerinden yola çıkarak, bütün öbür olaylarda olduğu gibi, sanatta da, biçimin, her şeyden önce, içeriğe bağımlı, onun altında yer alan ve ona hizmet eden bir öge olduğunu kanıtlar. Biçimci estetiğin temsilcileri ise, bunun tam karşısını kanıtlamaya çalışırlar. Sanatta, derler, öncelik içerikte değil, biçimdedir, bir içeriğin estetiksel olmayan yükünden bütünlükle kurtulmuş, kendi kendine yeterli, “biçim oyunu”dur. Daha genel felsefi nokta açısından bu anlayış tutarsızdır. Dünyada “salt” biçim olmadığı gibi, olamaz da. Biçim, kendi başına var olan bir nesne olmayıp, öbür yanı içerik olan bir somut bütünün bir yanıdır. Biçimin içerikten “arındırılması” ancak soyutlamayla, ancak kuramsal çözümlemede mümkündür.⁴⁶

Örneğin, ortada madde olmaksızın maddenin hareket biçimlerini, fiilen oluşturacak herhangi bir yöntem yoktur. Tüm nesnelere, fenomenlerin ve süreçlerin fiilen var oluşu içinde, biçim içerikten ayrılmaz; bu içeriğin biçimleşmiş varlığıdır çünkü.

Sanat da yaşamın bu gelen yasası dışında kalmaz. Sanatsal içeriği alınmış herhangi bir biçim düşünelim; söz gelişi, ne bir duyguyu, ne bir ruhsal durumu, ne de bir iç kıpırtıyı ifade eden müziksel tonlardan bir birleşim, ya da yine aynı şekilde “içi boş”, ruhsuz, hiçbir manevilik taşımayan renk, hacim, söz ve jestlerden bir birleşim düşünün. Çok açıktır ki, böyle bir biçim sanatsal bir biçim olamaz; çünkü imge yoksa, sanat da yoktur.⁴⁷

Süsleme yapan bir sanatçı, sadece belirli eliş kurallarına göre bir örnek çıkardığı için değil, coşkusal anlatımsal, manevî içerikli, yani, sanatsal anlamlı biçimler bulduğu için hakikî bir sanatçıdır. Bu nedenle, kendi yaptıkları sanatı her türlü içerikten “arındırmak” isteyen müzikçilerin, şairlerin ve ressamların süsmeye yönelmeleri, aldatmacadan başka bir şey değildir. Müzikte, şiirde ve

⁴⁶ Kagan, age., s. 418.

⁴⁷ Kagan, age., s. 418.

resimde, sanatsal-imgesel yapıyı yıkmadıkça, ne süslemede, ne de bu sanatlarda böyle bir amaca ulaşabilmek mümkündür.⁴⁸

Diyalektik maddeci felsefe, gerçek dünyadaki nesnelere, fenomenlerin ve süreçlerin içeriği ile biçimi arasındaki ilişkilerin genel yasalarını açıklayarak, biçimin, içeriğin var oluşu, içeriğin gelişme yöntemi, içeriğin cisimlenişi ve anlatımı olduğunu kanıtlar. Bunun için, biçimin karakteri, içeriğin karakterince belirlenir, ona bağımlıdır, onunla koşullanmıştır. Hiç kuşkusuz, biçimin görece bir bağımsızlığı vardır ve içerikle olan ilintisi birçok bakımlardan kendi etkinliğine bağlıdır. Ama sorunun özünü değiştirmez bu. Çünkü biçim içeriği cisimlendirdiği için, içerik karşısındaki konumu ikincildir; öncelik her zaman için, her durumda, yalnızca içeriğindir.⁴⁹

İçerik karşısında biçimin yardımcı bir rolü olduğunu görmekle sanatsal biçimin işlevlerinin ne olduğu anlaşılabilir ancak. Bu işlevler, daha önce de üstünde durduğumuz gibi, ikili bir mahiyet taşır; bir yapıtın biçimi, bir yandan, o yapıtın içeriğini cisimlendirirken, nesnelleştirirken, öte yandan da sanat yapıtının başkalarına iletmek durumunda olduğu estetiksel bir bildirim kendinde taşır. Bir başka deyişle, biçim, sanatçının dünyayı şiirsel olarak algılayışında barınan fiili anlamı taşıdığı kadar, insanlığa da sanatçının söylemek istediği bildirimini iletmelidir.⁵⁰

Bunun için, sanatsal biçim, içeriğin maddileştirilmesidir; çünkü ancak maddî olarak bir cisimlendiriş, yaratıcı fikre, dıştan, nesnel-somut bir varlık kazandırabilir, sanatçının kendi duygu ve düşüncelerini öbür insanların bilincine sokmasına izin verebilir.⁵¹

3.7 Sanatta Güzellik ve Çirkinlik

Güzel olan, sanatta iki şekilde görülür. Birincisi, insan eliyle yaratılmış bütün nesnelere için olduğu gibi, sanatta da, güzellik, yaratıcı kişinin ustalığı sayesinde sanatsal bir “konstrüksiyon” a sahip, yüksek düzeyde organize-olmuş bir sistemin niteliği olarak karşımıza çıkar. Ama ayrıca sanat, yaşamın

⁴⁸ Kagan, age., s. 419.

⁴⁹ Kagan, age., s. 420.

⁵⁰ Kagan, age., s. 421.

⁵¹ Kagan, age., s. 422.

görünümlerinde barınan güzelliği, doğanın insanın ve nesnelerin güzelliğini yeniden yaratır. Çernişevski'nin de belirtmiş olduğu gibi, güzel bir yüz çizmek başka bir şey, bir yüzü güzel çizmek başka bir şeydir.⁵²

Sanat yapıtlarının mutlaka bir estetiksel değer taşıması gerekir, çünkü bir sanat yapıtı eğer güzelliği dolayısıyla insanlara bir sevinç veremiyorsa, o zaman bütün öbür değerleri de, söz gelişi, zihinsel-eğitsel, ahlaksal ve bilgisel değerlerini de yitirir.⁵³

Karl Marx: “Sanattan zevk almak isteyen insanın, sanat kültürüne sahip biri olması gerekir.” Burada, sanat kültürüne sahip biri olmak demek, sanat tarihinde ortaya çıkmış tüm sanatsal – yaratıcı sistemlerin anlamca kapsamı hakkında bir anlayışa sahip olmak demektir: Her yöntemin kendine özgü tarzı içinde, iç-organizasyonu ve yapısalılığı ortaya konan bir sanatsal biçimin güzelliğini duyumsamamızı sağlayan biricik şey işte bu anlayıştır. Demek ki, sanat kültürü, insanların sanatsal idealinin içeriğini genişleten bir şey olup; estetiksel olarak gelişmemiş, günlük bilincin kusursuz yaratımlar karşısında edindiği sığı tasarımların sınırlarının açılmasına yol açar.⁵⁴

“Kötülük Çiçekleri”nde, Baudelaire, belki de dünya sanat tarihinde ilk kez, eriyip yok olmak üzere kurtlar tarafından kemirilen bir cesedi tasvir ederek, bu imge yoluyla, ölüme duyduğu sevgiyi dile getirmiştir. Bu şiir kendi gününde büyük bir ün yapmıştır. Şimdiyse, aradan bir yüzyıl geçtikten sonra, bugünkü burjuva sanatında, ceset çizilmesi, artık olağan bir hal almış çöküşmenin bir estetik normu olmuştur. “Çirkin olanın estetiği”, burjuva sanatın birçok ustalarını etkilemeye devam etmekten başka, klasik sanatsal kültürün hümanist ilkeleriyle de gittikçe derinleşen, uzlaşmaz çelişmeler yaratmakta devam etmektedir.⁵⁵

3.8 Sanatta Yüce Olan ile Aşağı Olan

Yüce olan, insanlar üzerinde, özellikle güçlü bir heyecansal etkinlik bırakmaktadır. Alışılmadık oluşuyla ve görkemliliğiyle şaşkınlık yaratmakta, kendi gücümüz ve olanaklarımızla karşılaştırılmaz oluşuyla bizde hayranlık ve

⁵² Kagan, age., s. 128.

⁵³ Kagan, age., s. 129.

⁵⁴ Kagan, age., s. 131.

⁵⁵ Kagan, age., s. 134.

korkuyla karışık saygınlık uyandırmaktadır. Yüce olanın, insan ruhunu sarsma yeteneğine sanatta çok yüksek değer verilmiş olmasına hiç şaşmamak gerekir. Sanat yüce olanın bu yeteneğinden çeşitli şekillerde yararlanmıştır. Din ve dinsel sanat, yüce tanrı sureti karşısında insanın bir hiç olduğunu önermeye çalışmıştır. İnsan tanrıdan korkmalı ve öbür dünyanın yüceliği ile bu dünyanın acınırılığı arasındaki uçurumu duymalıdır. Bu yüzden birçok dinlerde, insanları yaşama, doğaya ve dünyasal sevinçlere bağladığı için güzel olana karşı savaş açılmış olduğu halde, dinsel ideolojide yüce olana karşı savaş açmaktan kesinlikle söz edilmez, çünkü, temeline bakıldığında, her dinsel duygu, mistik bir şekilde çarpıklaştırılmış bir yüce olan duygusudur.⁵⁶

İnsancıl, gerçekçi sanat ise yüce olandan bir başka şekilde yararlanmıştır. Göksel insanın değil, gerçek insanın yüceliğini pekiştirmiş; yüce olan duygusunu uyandıracak şaşkınlık, hayranlık ve korusuyla karışık saygınlığın, en son çözümlemede, insanın kendi olanaklarının gücüne inandırılması, insanın yüce kahramanlara özendirilmesi ve onlar gibi olmaya isteklendirilmesi işine hizmet etmeye çalışmıştır. Gogol'ün Taras Bulba'sı kadar, Surikov'un resmindeki Bojarin Morosova'nın, Vişnevski'nin "İyimser Tragedya"sındaki Kadın Komiser'in ve Joganson'un "Toplumcuların Duruşması"ndaki kahramansı tiplerin estetiksel işlevi de buradan gelir.⁵⁷

Çeşitli sanat tarzları, yüce olanı birbirinden değişik yollardan verirler. Tragedya, yüce kahramanlar olmaksızın düşünülemezken, komedyada öylesine çatışmalar yer alır ki bunların hiçbirinde ne yüce kahramanlara, ne de yüce işlere yer verilir. Resim sanatında, tragedya da olduğu gibi, tarihsel resim, tarihsel – devrimci resim, ya da savaş resmi için, yüce olan, kategorik açıdan nasıl gerekiyorsa; günlük resimde, portre resminde ya da manzara resminde, yüce olan şeylere o denli gereksinim duyulmaz.

Müzikte de böyledir bu. O da müziği türleri, opera, senfoni, kantat ve oratoryo gibi anıtsal biçimlerden, yüce bir içeriğin verilebilmesi açısından ayrılırlar. Mimaride de, dinsel ve komutsal yapılar, anıtsaldırlar; çünkü, bu yapıların büyüklükleri eli biçimleri, yüce fikrini, kilise, saray, hükümet binası,

⁵⁶ Kagan, age., s. 149.

⁵⁷ Kagan, age., s. 150.

üniversite, ya da anıtkabir olmaktan alırlar. Antik Çağ'da ve Orta Çağ'da, şiir sanatı, daha çok epik-heroik biçimde gelişmiştir. Görsel sanatlar, mimari ile yakın bağlar içinde gelişme gösterdiğinden, anıtsal biçimler, resim ve heykelin temel biçimleri olmuştur.⁵⁸

3.9 Estetiksel Faaliyet ile Sanatsal Faaliyet

Estetiksel olan ile sanatsal olan arasındaki ilinti, pratik faaliyet düzeyinde, estetiksel faaliyetin gidişine göre değişik şekiller almaktadır. Bu bağlamda, sanatın çözümlenişine yaklaştığımız zaman, sanatın “güzelliğin yasalarına göre” yaratmanın bir biçimi olduğunu saptayabiliriz. Herkes kendi deneyimlerinden de çok iyi bilir ki, hiçbir güzelliği olmayan; algılandığı zaman hiçbir hoşlanma, hiçbir haz, hiçbir sevinç uyandırmayan bir sanat yapıtı günümüzde bütün değerini yitirir. O halde buradan çıkarak şu sonuca varabilir miyiz: Sanatsal olan, estetiksel olanın bir çeşididir? Burada kuramsal olsun, pratikte olsun, sanatın, çoğu zaman, güzel olanın cisimlendirilmesinin özel ve en yüksel biçimi olarak ele alındığını görmekteyiz. Yalnız, -ki- bu çok önemlidir, bu anlayışın mantıksal bakımdan bir ileriye doğru geliştirilmesi, bizi, sanatsal biçimin bir niteliği olarak “salt güzellik”e ulaşabilmede, sanatın bütün öbür bileşkekelerinin, “estetiksel olmayan değerler” olarak bir yana atılması sonucuna götürür. Buysa bir kural olarak, kaçınılmaz şekilde, sanatın bu yoldan soyutçuluğa varması, belli ir estetiksel etki uyandıran biçim ilişkileri dışında ne varsa hepsinden kendisini “arındırması” demektir.

Gerçek estetiksel ve sanatsal faaliyet, diyalektik bir bağıntı içinde yan yanadır; bu ilkinin alanı, ikincisinininkinden daha kapsamlı olup, ikincisi, bu ilkinin tekil bir halini oluşturur ve burada, insanın yalnız sanatta değil, ama mutlaka sanatta da güzelliği yaratışı vardır; öbür yandan, sanatsal faaliyetin alanı, estetiksel faaliyetin alanından daha kapsamlı olup, bu ikincisi, birincisinin özel bir görünüş-biçimini, bir yanını oluşturur ve burada, sanat yaratımı, kendi içeriksel ve biçimsel nitelikleriyle, bütün uzantısı içinde “güzelliğin yasalarına göre” yaratma sınırlarının çok uzağına aşar.⁵⁹

⁵⁸ Kagan, age., s. 151,152.

⁵⁹ Kagan, age., s.. 200-201.

Hiçbir estetiksel niteliği olmayan bir sanat yapıtı, kendi sanatsal değerini yitirerek, sırf güzellik olarak kalır; sanat yapıtı olmaktan çıkarak, doğadaki güzel yaratımlar gibi bir nesne haline gelir. Bu bakımdan, örneğin, soyut bir plastik kompozisyon ile yapısındaki çizgileri doğanın kendi rastlantısından alan bir mineral parçası arasında bir ayırım yoktur, ya da soyut bir çiçek modeli ne ölçüde estetiksel ise, bir taşın doğal dokusu ya da havadaki bulut kümesi de aynı ölçüde estetikselidir. Güzel bir soyut sanat yapıtı, hiç kuşkusuz, bir evi süsleyebilir; ama aynı işi bir malaşit taşı ya da harika biçimde gelişmiş bir ağaç kökü de görebilir. Bu bakımdan, bu gibi bir kompozisyon ancak parantez içinde bir sanat yapıtı olarak tasvir edilebilir.⁶⁰

3.10 Estetiksel Eğitim ile Sanatsal Eğitim

Estetiksel eğitim ile sanatsal eğitim kavramlarının birbiriyle çok yaygın bir şekilde özdeşleştirilmekte olduğunu eleştirmekle söze başlamak istiyoruz. Aslında, birbirinden ayrıldığı kadar, birbirine sınıksız bağımlı iki süreç karşımıza çıkmaktadır burada.

Sanatsal eğitim, insanın sanatla ilintilerinin biçimlenmesidir. Buysa, ilkin, sanat sevgisinin gelişmesini, sanata içten gereksinim duyulmasını, ikinci olarak da, sanatın anlamı, özgül değeri ve imgesel dili anlayışının gelişmesini içine alır. Pek tabii bu süreç, kişinin sanat bilgisinin oluşumuna dayanır ki bu bilginin amacı da insanlığın biriktirmiş olduğu çok yanlı sanatsal değerlerin tüm zenginliği içinde, kişiye verilmesidir.

Buna karşılık, estetiksel eğitim, insanın dünyada estetiksel değer taşıyan ne varsa bunların tümüyle olan estetiksel ilintilerinin; yani doğayla, kendi cinsiyle, kendisiyle, tüm yaşamsal faaliyet biçimiyle, insan eliyle yaratılmış “ikinci doğa”yla yani, şeyler dünyasıyla, en sonunda da, kendine özgü bir estetiksel değer taşıyıcısı olarak sanatla ilintilerinin biçimlenmesidir. Dolayısıyla, yalnız sanatlar değil, ama her birinde insanların kendine özgü bir estetiksel değer bulduğu kadar, bu değer üstünde etkinliği de olan pratik faaliyetin bütün kesimleri de, insanda genel psikolojik ilkelerin oluşmasını sağlayan estetiksel eğitimin araçları arasına girer; öyle ki, bu psikolojik ilkeler, estetiksel yönlendirme,

⁶⁰ Kagan, age., s. 202.

estetiksel gereksinim ve estetiksel tat olarak, dünyayla estetiksel ilintilerin yapısını belirler.⁶¹

İlkel toplumlarda insanları dünyayla estetiksel ilinti kurmaya götüren, insanlarda ritm(tartım), renk, oran, uyumlu ölçü ve ölçümsüz büyüklük duygusunu oluşturan ve geliştiren gücün kaynağı topluca çalışmaydı; kültürel(tapınsal) ritüeller, insanlar arası günlük ilişkiler praksi, savaş faaliyetleri, en sonunda da sanat, kendi araçlarıyla birlikte, bu süreçte ancak daha sonra devreye girmişlerdir. Böyle bir şey kişinin kendi yaşamında da vardır; örneğin, insan, çocukluğundan başlayarak her yönden estetiksel bir "ışınlanma"dan geçer. Oyuncaklar, aile yaşamı, okul, büyüklerin çocukları koşullandırmaları; doğanın, kentin, sokağın etkileri, ilk çalışma yaşamı ve çalışma faaliyetinin yoğun etkileri, spor, en sonunda da sanat, işte bütün bunlar, insanın yaşamla olan estetiksel ilintisini oluşturan şeylerdir.

Bireyin olduğu kadar, tüm bir halkın da estetiksel eğitimi, hiçbir zaman özel, kendi başına ve kendine yeterli bir eğitim biçimi olarak ele alınamaz. İnsanın yaşamla estetiksel ilintilerinin oluşumu, insanın çalışmayla ilintisinin kurulmasından; kendi politik, etik, dinsel ya da ateist, fiziksel, son olarak da sanatsal eğitiminden ayrı tutulamayacağından, estetiksel eğitim, bütün öbür eğitsel faaliyet biçimlerinin sadece belirli bir yan ya da özel bir yönü olarak karşımıza çıkar.

Estetiksel eğitim, kendi başına bir eğitim biçimi değildir; çünkü kendine özgü, özel bir konusunu yoktur; estetiksel değerler, ayrı bir nesnel alan oluşturmayıp, insanlar tarafından tümüyle duyuşsal olarak algılanabilen dünyanın özümleşi sürecinde ortaya çıkarlar. Öte yandan, estetiksel bir eğitim ögesi taşımayan bir eğitsel faaliyetin hiçbir değerli, etkili yanı olamaz.

İnsanda etik niteliklerin, siyasal bilincin ve insanın doğayla ilintilerinin oluşmasını belirleyen yasalar ile insanın çalışma karşısındaki tavrının eğitimi belirleyen yasalar aynıdır. Bir kimsenin davranışının organik bir karakter kazanabilmesi için, o insanın, yaptığı işin, ahlakça zorunluluğunun bilincinde olması ve bunu kendinde duyması yeterli olmayıp, aynı zamanda, yaptığı o işin

---

⁶¹ Kagan, age., s. 205-206.

güzelliğinin ya da yüceliğinin de bilincinde olması ve bunu duyması gerekir. Örneğin, soysuz, aşağılık bir işin ahlaksızlık olduğunu bilmekle kalmayıp, o işin çirkinliğini, bayağılığını da duyan bir tavır organik bir tavidir. Aynı ölçüler içinde, vatanseverlik olsun, topluma bağlılık olsun, siyasal bir kanaat olmaktan çıkıp, aynı zamanda, estetiksel bir coşku olduğu zaman, gerçekten etkili bir güç haline gelebilir.⁶²

İnsanın doğayla ilintisi de buna benzer. Bu ilinti, doğanın insanlar için yararlı ve zorunlu olduğunun bilincine varılışıyla değil, ama aynı zamanda, insanların doğanın güzelliğini görebilme ve doğanın büyüklüğünü duyabilme yeteneğinde olmalarından gelen, karşılıksız, içten sevgi yoluyla, insanların doğadan aldıkları sevinç ve doğaya gösterdikleri özenle de belirlenir.

Demek ki estetiksel eğitim, bütün öbür eğitim biçimlerinin zorunlu ve çok önemli bir yanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Estetiksel eğitimin sanatsal eğitim ile sınımsız bağımlı olduğunun bir nedeni de budur.

Bu bağ iki yanlıdır. Birincisi, gerçekten tam bir değer taşıyan bir sanatsal eğitim için, estetiksel eğitim zorunludur; çünkü sanatın estetiksel nitelikleri kavranmadan, sanatı derinlemesine anlamak doğru değerlendirmek ve gerçekten sevmek olanaksızdır. Öte yandan, sanatsal eğitim, estetiksel eğitimin güçlü bir dayanağıdır; insanın dünyayla estetiksel ilintilerinin oluşması ve gelişmesinde özel bir rol oynar.⁶³

Sanatta estetiksel olan, gerçekte estetiksel olandan “yüksek” de olabilir, “aşağı” da, sanatla gerçeğin estetiksel ilintisi diyalektik olarak çelişkin olup, insanların estetiksel eğitiminde sanatın özel rolünü ve önemini bize doğrudan doğruya bu diyalektik açıklar.

Bir sanat yapıtının estetiksel etkinlik gücü ile gerçek bir nesnenin ya da gerçek bir görünüşün estetiksel etkinlik gücü arasında kıyaslama yapılamaz. Yapılamaz, çünkü çok iyi biliyoruz ki, sanatsal biçim, gerçek değil, kurgusal, yanılsaldır. Bu yüzden, sözgelişi, gerçek bir insanın güzelliği karşısında duyulan hayranlık aşka dönüşebilir, ama Milo Ventüsünün ideal güzelliği karşısındaki

⁶² Kagan, age., s. 206,207.

⁶³ Kagan, age., s. 208.

hayranlık böyle bir “tehlke” taşımaz. Aynı şekilde, bir yakınımızın trajik ölümü, Romeo ile Juliet tragedyasından çok daha ağır bir ruhsal çalkantı yaratır bizde.⁶⁴

Sanatın bize gerçekliğin estetiksel niteliklerini ideal ya da tipik, fantastik ya da yaşama sadık biçim ve imgeler halinde yoğun bir şekilde algılatması sanatın daha başka ödevlerle de yüklü olduğunu gösterir bize.

İlkin, bir kimsenin kendi kişisel yaşam deneyiminin sınırlılığı dolayısıyla yaşamayacağı gerçeği, estetiksel olarak yaşayabilmesi olanağını sağlar. Rericht’in tabloları sayesinde insanoğlu Himalaya’nın harika güzelliğini fark etmiş, Şolohov’un romanları sayesinde Ekim Devrimi’ni ve Sovyet Rusya’nın yeni bir düzene doğru dönüşüne uğratılmasını dolaylı bir şekilde yaşamış; Yeni gerçekçi İtalyan filmleri sayesinde işsizliğin ve yoksulluğun tragedyasını estetiksel olarak algılamıştır.

İkincisi, sanat, insanların “estetiksel bakış”ını derinleştirip inceltir, çünkü, sanatçı, yani, özel olarak gelişmiş bir güzellik ve çirkinlik, yücelik ve bayağılık, trajiklik ve komiklik duygusu olan bir insan, yaşamda bulup ortaya çıkardığı, yaşamda görmek istediği ve yaşamdan aldığı bir şeyi bütün dünyaya paylaştırmak ister. Oscar Wilde’in bir sözü vardır, Londra’nın sisini Turner “yaratmıştır” der. Qilde’in bu tipik paradoksunun altında derin bir anlam yatmaktadır; çünkü Londra’nın sisi yaratmıştır Turner’ın resimlerini, ama bu sisi çağdaşlarına gösterip, onun o kendine özgü güzelliğini anlamalarına yardım eden kişi, bu ünlü İngiliz ressamıdır; tıpkı, Levitan ile Tuyutşev’in, Nesterov ile Yesenin’in, Rusya’nın doğasını bize büyük bir hassaslıkla algılatmış kişiler olmaları gibi. Demek ki sanat, ince görüşlü ve duygulu insanların estetiksel deneyimlerini, herkesin genel iyiliği’ne dönüşmektedir.⁶⁵

Üçüncüsü, sanat, insanoğlunun estetik deneyimlerini amaçlı bir şekilde düzene koyar. Ancak estetiksel değeri olan görünüşlerle bir rastlantı sonucu karşılaştığımız zaman, gerçeklikteki estetiksel nitelikleri fark ederiz. Bu rastlantısallık sanatı aşar. İnsan yaşamının akışı içinde estetiksel bir önemi olan,

⁶⁴ Kagan, age., s. 210.

⁶⁵ Kagan, age., s. 211

toplum için gerekli “izler” bırakır; bu “izler” toplumda aranan, estetiksel bir içerik taşır.

Dördüncüsü, sanat, edebiyat ve tiyatro, dans ve müzik, resim ve heykel, sinema ve televizyon yoluyla, toplum için gerekli estetiksel değerleri kişinin yaşamına sokar; tek tek herkesin estetiksel bilincinin toplum için yararlı bir yolda etkin ve kararlı şekilde etkilenmesi olanağını yaratır.⁶⁶

Estetiksel eğitimde, sanatın özel bir rolü vardır. Aslında birçok düşünürde, insanın estetiksel eğitiminde, sanatın tek olmasa bile, başlıca bir araç olduğunu kabul etmektedir.⁶⁷

Jean Paul Weber şöyle der: Şafak Çinliyi ya da Hintliyi Batılı kadar heyecanlandırır, bu durumda her şey eşittir, oysa Bach’ın bir konçertosunun tadına varabilmek için bir eğitim gereklidir.⁶⁸

Yukarıdaki ifadelerde kast edilen eğitim ise estetik eğitimidir. Ancak burada estetik eğitim ile estetik eğitiminin özellikle sanat alanına yönelik olan bölümünü net olarak belirlemek gerekir.

Estetik eğitim, insanın dünyada estetik değer taşıyan ne varsa bunların tümüyle olan estetik ilintilerinin; yani doğayla kendi cinsiyle, kendisiyle, tüm yaşamsal etkinlik biçimleriyle, insan eliyle yaratılmış “ikinci doğa”yla, yani nesnel dünyasıyla, en sonunda da kendine özgü bir değer taşıyıcısı olarak sanatla ilintilerinin biçimlendirilmesidir. Dolayısıyla, yalnız sanatlar değil, ama her birinde insanların kendine özgü bir estetik değer bulduğu kadar, bu değer üstünde etkinliği olan pratik etkinliğin bütün kesimler de, insanda genel psikolojik ilkelerin oluşmasını sağlayan estetik eğitiminin araçları arasına girer; bu psikolojik ilkeler, estetik yönlendirme, estetik gereksinim ve estetik tat olarak, dünyayla estetik ilintilerinin yapısını belirler.

Buna karşılık, sanatsal eğitim, insanın sanatla ilintilerinin biçimlendirilmesidir. Buysa ilkin, sanat sevgisinin gelişmesini, sanata içten gereksinim duyulmasını; ikinci olarak da, sanatın anlamı, özgül değeri ve imgesel

⁶⁶ Kagan, age., s. 212.

⁶⁷ Kagan, age., s. 213.

⁶⁸ Kazım Artut, Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, Anı yay, Ankara, 2001.,s.9

dil anlayışının gelişmesini içine alır. Hiç kuşkusuz, bu süreç insanın sanat bilgisinin oluşumuna dayanır; bu bilginin amacı da insanlığın biriktirmiş olduğu çok yanlı sanatsal değerlerin tüm zenginliği içinde insana verilmesidir.⁶⁹

Bu durumda estetik biliminin konusunu oluşturan güzellik fenomeni ve buna paralel değerler; estetik eğitiminin özel bir alanı olarak sanatsal eğitimle doğrudan ilişkilidir. Buna karşılık “estetik eğitim” kavramı söz konusu olduğunda sadece sanatsal yetkinliğin değil; günlük yaşam yansıyan her türlü ilişki, olay ve davranışlar karşısında bireyin takınacağı tavrda estetik ilkeli, duyarlı olabilmeyi kısmen etik değerleri de içine alarak kast ettiği görülmektedir. Bu noktada estetik eğitimin toplumsal yönü ile karşılaşmaktayız.

Hangi şekliyle olursa olsun, bireyin olduğu kadar, tüm halkında estetik eğitim, hiçbir zaman özel, kendi başına ve kendine yeterli bir eğitim biçimi olarak ele alınamaz. İnsanın yaşamla estetik ilintilerinin oluşumu, insanın çalışmayla ilintisinin kurulmasından; kendi siyasal, etnik, dinsel ya da ateist, fiziksel, son olarak da sanatsal eğitiminden ayrı tutulamayacağından, estetik eğitim, bütün öbür eğitsel etkinlik biçimlerinin yalnızca belirli bir yanı ya da özel bir yönü olarak karşımıza çıkar.

Demek estetik eğitim, bütün öbür eğitim biçimlerinin zorunlu ve çok önemli bir yanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Estetik eğitimin sanatsal eğitim sınımsız bağlantı içinde oluşunun bir nedeni de budur.

Bu bağıntı iki yanlıdır. Birincisi, gerçekten tam bir değer taşıyan bir sanatsal eğitim için, estetiksel eğitim zorunludur; çünkü sanatın estetik nitelikleri kavranmadan, sanatı derinlemesine anlamak, doğru değerlendirmek ve gerçekten sevmek olanaksızdır. Öte yandan, sanatsal eğitim, estetik eğitimin güçlü bir dayanağıdır; insanın dünyayla estetik ilintilerinin oluşması ve gelişmesiyle özel bir rol oynar.⁷⁰

3.11 Edebiyat Eğitimi

Edebiyatın fonksiyonu edebî eserin okunmasıyla ortaya çıkar. Bu hüküm, bir bakıma, edebiyat hayatının, sosyal hayat içindeki görünümü içindeki etkilerini

⁶⁹ Kagan, age, s.214

⁷⁰ Kagan, age., s.215

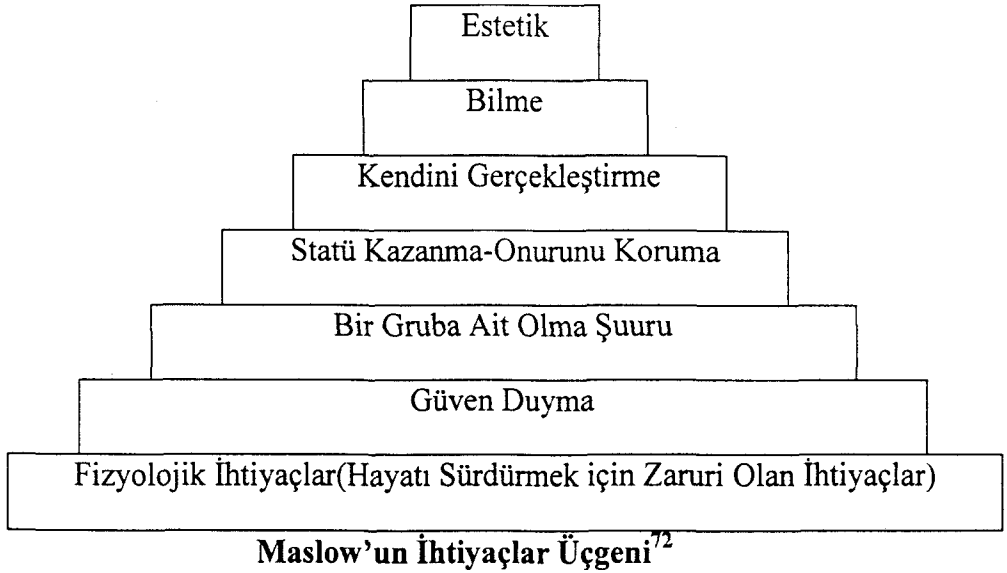
araştırmak demektir. Bu araştırmada çoğu zaman didaktik niteliğin, zaman zaman da estetik niteliğin öne çıktığı görülür.

Edebiyatın didaktik tarafı asla inkâr edilemez ama onun fonksiyonel yönü sadece didaktik amaçla kullanılmasında değil, aynı zamanda estetik zeminde gelişmesinde ve güzeli öne çıkarmasında aranmalıdır; zira sanat eserlerinde didaktik özellik, bedîî özellik oluşmadan teşekkül etmemektedir. Herhâlde estetik ve didaktik özellikler, dengeli bir biçimde incelenmelidir.⁷¹

Edebî metnin malzemesi olan kelimeler hem estetik ihtiyaçları hem de günlük anlaşma ihtiyacını karşılar. Edebiyat eğitimi, temel malzemeyi değerlendirirken de, konuya bu ihtiyaçların ışığında bakar.

Sanat kavramı ile insanın ihtiyaçları bir arada düşünüldüğünde, teorik meselelerin daha somut ölçülere varabileceği söylenebilir. İnsanın hayat karşısındaki estetik mesafesi ile ihtiyaçlarını karşılayabilmek için geliştirdiği mecburiyetlerin çizdiği mesafeler, acaba kaç kere karşılaştırılmıştır? Estetik ihtiyaçlar, hangi nüfus yoğunluğunun zarurî ihtiyacından sayılmaktadır?

Kaynaklarda, “ihtiyaçlar Üçgeni” adı verilen bir şema ile, bu sorulara, edebiyat eğitimi açısından cevap aramaya gayret edersek, belki bir çıkar yol bulabiliriz.

⁷¹ Önal, age., s. 100

⁷² Veysel Sönmez, Sevgi Eğitimi, Ankara, 1987, s. 127.

Bu şemaya göre, toplumun nüfusu, aşağıdan yukarıya doğru azalmakta, üçgenin tepe noktasındaki estetik basamağında ise binde birlere varan bir azalamaya uğramaktadır. Edebiyat eğitiminin, sanat ve yaygınlık açısından böyle bir dezavantajı vardır. Ama unutmamak gerekir ki, edebiyat eğitiminden bugün anlaşılan mana, sanat eğitiminden başka bir şeydir. Bu tercihin sebeplerini düşünmek, olumlu ve olumsuz yönlerini iyice görebilmek, yeni araştırmalarla mümkün olabilecektir. Araştırmaların, hem estetik hem de didaktik yönelişlerdeki hedefe isabet eden seçimleri ile sapmaya götüren tercihlerini açık açık görmek istiyorsak, bu araştırmalara, Türk dili ve edebiyatı öğretiminin genel meselelerini; konuşma ve yazı dili ilişkisini, obje ve suje bağlantısını, somut ve soyut zeminlerdeki anlama anlatma alâkalarını; gerçek dünyadan itibârî dünyaya giderken ortaya çıkan estetik yorumları; dilbilgisi ve kompozisyon çalışmalarını; ifâde tekniklerini; edebiyat eğitiminin sosyal hayattaki karşılıklarını; edebiyat öğretiminin birikimlerini başka sahalara transfer edebilmeyi ve daha pek çok hususu da dahil etmemiz gerekir.⁷³

Edebiyat eğitimin en önemli unsuru, öğrencilerdir. Öğrenciler hakkında geliştirilecek pek çok fikirlere ihtiyacınız vardır. Edebiyat eğitimi gibi, temel malzemesi sanat olan eğitim süreçlerinde öğrencinin şu ihtiyaçları duyduğu belirlenmiştir.

“Kendini ifade ederek zevk alma ve rahatlama. Yaratıcı faaliyetlerde bulunmak için zaman. Bu gibi faaliyetleri bir grup içinde yürütmek; müzik, resim ve edebiyat konularında zevk geliştirmek. Sanat eserlerini değerlendirmek için ölçüler geliştirmek...”⁷⁴

Bu tür ihtiyaçlar yaşayan edebiyat öğrencisi için eğitim sisteminde programlanan maddelerden hareketle rehber öğretmene düşen görev şunlar olmalıdır: Öğrencileri icat ve terkip(yaratma) konusunda teşvik ederek devamlı yazmalarını istemek; bu tür faaliyetlerde bol yazı yazma alıştırmalarının faydalarını anlatmak; sanatkârları ve onları inceleyen araştırmaları öğrencilere

⁷³ Sönmez, age., s. 109.

⁷⁴ Sönmez, age., s. 130.

tanıtmak; edebiyat öğrencilerinin bağlı bulunduğu edebiyat topluluğuna, edebî türüne ve devrine örnek olabilecek şekilde tebârüz etmiş edebî eserleri görüp okumalarını sağlamaya çalışmak; bu sayede bir sanat tecessüsü ve zevki geliştirmek.⁷⁵

3.12 Edebiyat Sanatı

Edebiyat sanatı; duygu, düşünce ve hayâllerin, olayların, eşyanın vb. unsurların heyecan uyandıracak tarzda, estetik bir biçimde ve orijinal bir şekilde, kelimelerle ifâde edilmesine dayanır. Edebî eser dediğimiz zaman, edebiyat sanatının bünyesinde oluşan, sanatçı-muhatap ilişkisini doğrudan doğruya kuran ve malzemesi kelimeler olan sanat eseri anlaşılır. Diğer sanat eserleri, malzemesi yönüyle edebiyattan ayrılırlar.⁷⁶

Edebiyat sanatındaki “eser” (edebî eser), kurgusuyla yazara(şaire) ait, birikimiyle bütün insanlığın malı sayılabilen mahsullerdir. Bu ürünlerin meydana gelmesi, sanatkârın yaşadığı toplumda görülen maddî ve mânevî değerlerin kabul veya ret şeklinde ön plâna çıkmasıyla gerçekleşebileceği gibi, bir başka toplumun değerlerinin ve hatta tamamen hayalî bir toplumun değerlerinin kurgulanması yoluyla da olabilir Edebiyat eseri meydana getirmenin metodu, sanatkârın tercihlerine ve izlenimlerine dayanır. Belli bir kuralı yoktur ama büsbütün de kuralsız değildir. Sanatçı, ele aldığı konuyu ve öncelikle kendi tercihine bağlı bir güzellik terkibiyle yakaladığı zemini, orijinal bir hâl ile anlatır. Belki de sanatkâr, “ben şu konuyu işliyorum” bile diyemez; onu çok etkileyen bir uyarıcı, bizim hiç fark etmediğimiz bir obje, sanat eserinin meydana gelmesinde dominant özellik taşıyabilir. Bu yapılırken zaman zaman olay ön plâna çıkabilir veya kişiler seçilebilir yahut gözleme dayalı bir tercihe gidilebilir veyahut bunlardan başka bir seçim yapılabilir. Sanatçının bilgi birikimine ve sübjektif tercihine dayalı olmak üzere açıklama, tasvir, karşılaştırma, bir olayı nakletme, alıntı yapma, tanımlama, tartışma, duygusal zeminde fikir üretme, o anlık duyguları bir şekilde kağıda aktarabilme gibi faktörler, ifade içinde ayrı bir önem kazanabilir.

Sanatçının kişisel tercihlerinin yanında, gerek millî kültür içinde kalıplaşım ve gerekse evrensel evrensel ölçüleri ihtiva eden her türlü güzellik

⁷⁵ Sönmez, age., s. 130.

⁷⁶ Önal, age., s. 31.

arayışı, edebiyat sanatı için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Edebî eserin neyi, niçin arattığı ve anlattığı önemlidir ama nasıl anlattığı, hepsinden daha önemlidir. Sanat güzelin, bilim gerçeğin arayıcısıdır.⁷⁷

Estetiksel faaliyet, pratikte, estetiksel değer yaratmaktır. Bu faaliyet, ilkin, Marx'ın belirtmiş olduğu şekilde, "güzelliğin yasalarına göre" biçimlendirmeyi, ikinci olarak da, yücelik, trajiklik ya da komiklik gibi başka karakteristik özellikler gösteren nesnelere yaratmayı içine alır. Bu bakımdan, bu iki çeşit estetiksel faaliyeti birbirinden ayırmak gerekir; çünkü birincisi evrensel karakter taşır(yani insanın yaptığı her şey, "güzelliğin yasalarına göre" yapılabilir) oysa, sanatın daha dar sınırları içinde, yüce-olan, trajik- olan ya da komik –olan ancak özel bir şekilde yaratılabilir.⁷⁸

3.13 Edebî Eser

"Edebî dil olan; duyguya, hayale ve estetik heyecana dayalı uyarımlar yoluyla zihinde yer edebilme gücüne sahip olan sözlü veya yazılı kompozisyondur. İşlenmemiş duygu, hayal ve düşünceyle estetik endişeden uzak eserleri edebî saymak oldukça güçtür. Mevzu, kompozisyon, fikir, kelime, hayal, ahenk bir müellifin eserini vücuda getirmek için seçtiği ve kullandığı her şey bize onun şahsiyetini ifşa eder. Bu seçimler, aynı zamanda devri de gösterir; zira, devrin ruhu müellifin ruhuna, ondan da eserine akseder"⁷⁹

3.13.1 Edebî eserin genel özellikleri

- 1) Kelimelerle oluşan orijinal bir kompozisyondur.
- 2) Estetik terkiibe dayalıdır; tesirli bir söz söyleme yoluyla meydana getirilmiştir.
- 3) Sosyal hayat; somut ve soyut dünya, belli bir seçmeye ve ayıklanmaya tabi tutulmuştur. Eserde yansıyan objeler, subjektif bir tercihle seçilmişlerdir.
- 4) Kendi içinde bütünlük taşıyan edebî eserde; parçalar ve her türlü ayrıntı, bütün içinde bir anlam taşır.

⁷⁷ Önal, age., s. 34-35.

⁷⁸ Moissej Kagan, Estetik ve Sanat Dersleri, İmge Yay., Ankara, 1993, s. 199.

⁷⁹ Önal,age , s. 37

- 5) Edebî eserde ele alınan unsurlar, gerçek olan veya gerçek olmayan olaylar veya objeler itibarî bir yapı içerisinde anlatılır.
- 6) Edebî eserde sanatçı, çağrışım yoluyla veya doğrudan doğruya, hem kendi nesline hem de gelecek nesillere mesajlar verir; diğer sanat eserlerinde olduğu gibi, malzemesi dile dayanan edebî eserlerin de bir kültür taşıyıcısı olduğu kabul edilir.
- 7) Edebî eserler, içinde doğduğu kültür ve yazıldığı dil açısından mahallî, dinî veya millî özellikler taşır; insan tabiatını yakaladığı ve bütün kültürler için geçerli olan mesajlara ulaştığı vakit, evrensel bir hususiyet arz eder.
- 8) Edebî eserin temel konusu insandır.
- 9) Edebî eser –genellikle- bir şey öğretmek için yazılmaz. Edebî eserde ele alınan konunun, heyecan uyandıracak tarzda, estetik bir biçimde ve tesirli bir şekilde anlatılması önemlidir.
- 10) Edebî eserin değeri, sanatçının ve okuyucunun estetik tercihlerine bağlıdır.⁸⁰

3.13.2 Edebî eserde ortaya çıkan estetik ifade

Edebiyat sanatının temel meselesi, güzeli aramasıdır. Edebî eser, bu amaca giderken, birinci derecede kelimeleri malzeme olarak kullanır. Diğer sanatlarda olduğu gibi, edebiyat sanatında da malzemeler bir araya getirilirken, güzel denilebilecek değerler ve ölçütler aranır.

Güzelin ne olduğu, nasıl elde edileceği hakkında çok değişik görüşlerle karşılaşılır. Felsefe ve estetik tarihleri, güzelin ne olduğuna dair sayısız fikirlerle dolu olmalıdır. Çünkü güzel anlayışı, herkesin birikim kaynaklarına bağlı olan subjektif ve öznel bir değerlendirmeyi gerektirir. Üstelik “İfadesi mi güzel, konusu mu güzel, bazı parçaları birleştirme tekniği mi güzel, olayların ve eşyanın kelimelerle nakledilme vasatı mı güzel, seçilen kelimelerin müzikal değerleri mi

⁸⁰ Önal, age., s. 38

güzel, hangi açıdan güzel?” gibi sorularda çok çeşitli ölçme birimlerini akla getirir.”⁸¹

Bir şiirde estetik ifadeyi –şiiri güzelleştirdiği iddia edilen yönü- müziğe bağlayarak anlatanlar olduğu gibi manzumulara veya vezinlere bağlayanlar ya da peyzaj yahut perspektife bağlayarak anlatanlar olmuştur. Diğer yandan edebî eserin güzelliğini samimiyete bağlayanlar mevcut bulunduğu gibi, kâfiye, durak, nazım şekli gibi kesin kurallar çerçevesinde anlatanlar da vardır. Bunların her birindeki güzellik kavramı, ayrı araştırmalara konu olmalıdır.⁸²

“Edebî eser niçin güzeldir?” sorusu, bağlı bulunan kültür değerlerine, bakış açılarına, bilgi birikimine, içinde bulunulan diğer şartlara ve daha bunlara benzeyen birçok ölçüte göre cevaplandırılabilir.”⁸³

3.13.3 Edebî eserde bulunabilecek fayda prensibi

Her edebî eser, yazıldığı dilin, oluşturduğu bakış açılarının işlediği tematik yapının, ele aldığı kabullerin vb. ölçülerin çerçevesinde, millî kültür değerlerinin bir parçası sayılabilir. Âdet, anane, töre, gelenek gibi millî kültür unsurlarını edebî eserlerden öğrenebiliriz ama öğrendiğimiz, sosyal hayattaki gerçeği değil, sanatçının gerçeğini yansıtır. Sözelimi bir şiirde veya bir romanda anlatılan Türk aile hayatı, eseri meydana getiren sanatçının kurgu dünyasından bize ulaşır. Biz belki bir şeyler öğreniriz ama öğrendiğimiz, tek bir mizacın süzgecinden geçmiş itibarî bir aile hayatıdır.⁸⁴

Edebî eseri fayda prensibi ile değerlendirmeye devam edersek, yorumları, çeşitli nazarlara göre değişen bazı bakış açıları elde edebiliriz. Bunlar genel kültür sahibi olabilmek; doğru, güzel, tutarlı ve geçerli bir anlatıma kavuşabilmek; dil, düşünce, duygu, hayal, sezgi, muhakeme... gibi yetenekler açısından zenginleşmek; başka insanların, bizden farklı doğrular ile yaşayabileceğini hissetmek; moral değerler, tatminler ve derinlik duyguları kazanmak... gibi pek çok fayda sağlayabilir.⁸⁵

⁸¹ Önal, age., s. 39

⁸² Önal, age., s. 40

⁸³ Önal, age., s. 41

⁸⁴ Önal, age., s. 43-44

⁸⁵ Önal, age., s. 45.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4 EDEBÎ METİNLER

4.1 Şiir

“Şiiri belli ölçülere bağlamak, belli kalıplara sığdırmak olanaksızdır; bu bakımdan şiiri tanımlamak da zordur. Ne var ki, basmakalıp da olsa, öğretici nitelik taşıyan şu tanım, okullarımızda bu günden geçerli sayılmaktadır: Sanat değeri taşıyan, insanda derin duygular uyandıran manzum yazılara şiir denir”⁸⁶

Dış görünüş olarak mısralardan ve mısra kümelerinden meydana gelir.

Şiir, içerik ve biçimin oluşturduğu bir sanat ürünüdür. İçerik şiirin anlamıdır ve okuyucuyu duygulandırır, düşündürür, etkiler. Biçim ise dil, uyak, ölçü, dize kümelerinden oluşan bir araçtır.

Şiirler, duygusal, öğretici, kahramanlıkla ilgili, doğayla ilgili ve dramatik olmak üzere beş grupta toplanır. Şiirde çeşitli temalar bulunabilir.⁸⁷

Bazı sanatlar renkler ve figürler aracılığıyla taklit eder. Bazı sanatlar ise ses aracılığıyla taklit eder; buna göre de bütün adı geçen sanatlarda genel olarak taklit, ya ritim, ya söz ya da harmoni aracılığıyla gerçekleştirilir.

Öykünme, bütün taklit ürünleri karşısında duyulan hoşlanmadır ki, bu, insan için karakteristiktir.

Her çağ kendi yaşam biçimlerine göre gelişen çeşitli değerleri bağrında taşımaktadır. Çağ tüm değerleriyle yapıtlarda yansır ya da anlatımını bulur. Ve estetikte çağlardan çağlara değişmeden geçen evrensel yargılar yoktur. Her çağ, doğruyu ve iyiyi olduğu gibi güzeli de kendi bakış açılarına göre belirler ya da değişikliğe uğratmaktadır. Değer her insana ya da her insan topluluğuna göre değişik anlamlar alır. Kapalı toplumlarda rastlanan yasaklar ve tabular birer değer olarak düşünülemez mi? Her insan ya da toplum kendi anlayışına göre bir değerler dizgesi geliştirecektir. Bir toplum için değer olan bir başka toplum için değer olmayabilir. Değerler, insanın bilincinde şu ya da bu biçimde bir sıra düzeni oluşturmaktadırlar. Bir batılı için gerçek anlamda bir değer olan bir Picasso

⁸⁶Yaşar Yörük, İlköğretim Güzel Konuşma Yazma, Serhat Yay; İstanbul, s. 143

⁸⁷Yörük, age., s. 135

tablosu bir Afrika insanına bir şey söylemeyebilmektedir. Kapalı toplumlarda değer, kişisel olmaktan çok toplumsaldır, kişisel bilinçli edimlerden çok göreneklerle ilgilidir ve hemen her zaman eninde sonunda kutsala açılır. Kapalı toplumlarda değer gerçek anlamını kutsalda bulur, o koşullarda kutsal değerın yuvası ve ölçütüdür, hatta kaynağıdır. Demek ki değeri belirleyen etkenlerin başında kültür gelir, kültürün belirlediği genel kavrayış biçimi gelir. Her ne olursa olsun değeri değer yapan nesne değildir ya da şeyler değildir, değeri değer yapan bendir, nesneye, ben olmayana yönelen öznedir. Değer estetikte, estetik, estetik olarak geçerli olan şeydir. Bir yapıtın toplumbilimsel ya da tarihsel değeri onun estetik değeriyle çakışmamaktadır Her sanat yapıtı bir kültür ürünüdür, kültür düzeyinde insanların buluşma yeridir. Sanat yapıtıyla yüz yüze geldiğimizde birçok sorunla yüz yüze geliriz. Sanat yapıtı hem sorunlarla yüklüdür hem kendinde sorunludur. Sorunlarını çözümlemiş gibi durmaz, tüm insan sorunlarının yanında kendi sorunlarını duyuyor.

İnsanın estetik anlamda gelişmesinde dinlerin önemli bir yeri vardır. Doğa dinleri, insanların doğayla olan estetik ilişkilerinin gelişmesine yol açmış; giderek, o çağda yapılan sanat, büyük ölçüde, insanı çevreleyen nesnelere ile olayların çizimine yönelmiştir. Eski dünyada doğa dinlerinin yerini Hıristiyanlık alır almaz, doğaya estetik olarak verilen yer de kökten bir değişime uğramıştır. Ortaç ağ resim sanatında, ağaçların, ırmakların, dağların, zorlama bir biçimde, olayın geçtiği yeri örtsün diye, şematik bir tarzda çizildiğini görürüz. Böyle bir şey cennet karşısında dünyayı küçümsediği kadar, bu dünyayı günahkâr göstermeye de çalışan Hıristiyan düşüncelerinden kaynaklanır.

Bir sanat yapıtı her şeyden önce ritmik yapısıyla ilgimizi çeker, yapıtın duygu yükü önce ritimde anlatımını bulacaktır. Ritm ya da ritimler bileşiği yapıtın ruhunu oluşturur. Bir sanat yapıtında duygu düşünceye aykırı olamayacağı gibi ritm de duyguya ve düşünceye yabancı ya da uzak olamaz. Çok zaman ritm, duygunun özünü verir ve düşünceyi kavrayabilmemiz için bir zemin oluşturur. Sanat yapıtında özel bir anlatım gücüne ulaşmış her belirleyen bir simgedir. Simge bir belirleyendir, bir anlam taşıyıcısıdır, daha üst bir anlamı dışlaştırmada öbür simgelere kavuşur.

4.1.1 Şiir dili

Baumgarten'in "duyusalın yetkinliği" öğretisini geliştirdiği "Aesthetica"(1750) adlı yapıtından bu yana estetik güzeli araştıran bir bilim dalı olarak anlaşılmıştır. Estetik yalnızca sanattaki güzeli, dolayısıyla yalnız sanat felsefesini değil, doğadaki güzeli de kapsar. Öte yandan, yalnız güzel nesneyi değil, aynı zamanda güzelin öznel ve tinsel yaşanışını ve yaratılışını da içine alır. Estetik duyarlılıkla aynı şeydir. Estetik kendi içinde bölümlere ayrılır. 1-Sanatın kuralları, 2-Güzelin yasaları, 3-Beğenin ilkeleri ya da kurucu öğeleri. Estetiğin konusu ve yöntemi doğaldır ki sanatın tanımlanma biçimine bağlı kalacaktır. Daha geniş bir anlamı kuşattığı için neredeyse insanla yaşıt olan sanat estetiği de kendi içine almakla beraber, doğal değiştirerek ona üstünlük sağlar. İnsanın kendini aşması, tüm insana doğru yol alma, talebi, sınırlı benliğini sanatta toplu yaşayışla birleştirmeyi, bireyselliğini toplumsallaştırmayı özlemesi, bireyin kendi dışındaki evrene yol açmasını sağladığı için gerçekliğin tümüyle birleşme aracıdır.

Sanat, insanın kendisine karşı yarattığı ikinci bir dağdır; her şeyden önce insanın var olana bir karşı çıkışı, varlığa bir meydan okumasıdır. Sanat, insanlığın gerçekliği aşması ya da kendine özgü başka bir gerçeklik yaratmasıdır. Düşle gerçek arasında kurulan bir köprü olarak sanatsal etkinlik, ussal ile us dışı düşlenen ile gerçek, imgeler ile nesnelere arasında bir bağ kurma eylemidir.

Sanat etkinliği en geniş anlamıyla benliğin kişiliğe dönüştürülmesi eylemi olup, dünyaya duyulan ilgi ve bilinmeyenlerin çekiciliği de bu eylemimizi besleyen ana damarlardır. Var olanla, var olmayan arasında bir yerlerde bulunan sanatsal süreç, bu iki alanı bir araya getirmeye çalışır. Açık bir kavram olan ve bu yüzden de çeşitli tanımlamalarla tüketemediğimiz sanat kavramımız, bir tür "enigma", bir tür "gizemce" olarak karşımıza çıkar. Yine de onu bazı tutamaklardan yola çıkarak betimlemekten bir türlü vazgeçemeyiz. Bu anlamda Malraux'un da dediği gibi, "sanat, bir karşı yazgıdır" yazgının üstündedir, onu aşar. Her türlü duygunun duyulanmasını ve iletilmesini amaçlayan sanat, bu yüzden negatif kaosa karşılık pozitif bir kaos olarak algılanır. Bu pozitif kaos içinde insanın eli, yüreği ve kafası birlikte yol alır; yine bu yaratıcı etkinlik içinde sezgi, duygu, imgelem ve duyu organları bir arada çalışır. Tabii bu etkinlikler özgür bir ortamda gerçekleşmek zorundadırlar; sanat alanındaki bu sonsuz

özgürlüğün bedeli ise bir paranoyadır. Pek çok kimsenin ürktüğü bu paranoya içinde, yaşamın büyüsunü, önemini ve değerini yansıtabilen kişi ancak sanatçı olabilir.

Sanatçı olabilmek için yaşantıyı yakalayıp tutmak, onu belleğe, belleği anlatıma, gereçleri, biçime dönüştürmek gerekir. Duyuş her şey değildir. Sanatçı için; işini bilip sevmesi, bütün kurallarını, inceliklerini, biçimlerini, yöntemlerini tanınması, böylece de hırçın doğayı uysallaştırıp sanatın bağıntılarına uydurması gerekir.

Gerilim vardır, karşılıklı çatışma vardır sanatın özünde: Sanatın yoğun ve gerçek bir yaşantıdan doğması yetmez. Ayrıca kurulması nesnellik kazanarak bir biçim alması gerekir. Bu da estetik bahis içinde bizi öz ve biçime götürür.

Özle biçimin birbirine olan karşılıklı etkisi sanatta da, sanat dışında da önemli bir sorundur. Bu sorunu ilk ortaya atan Aristoteles'den bu yana pek çok düşünür ve düşünür-sanatçı "biçim"i sanatın ana ögesi, üstün ve iç ögesi, "öz"ü ise tam gerçekliği yansıtmaya yetecek ölçüde arınmamış yardımcı bir ögesi saydılar.

Bu görüş ortaçağ düşüncesinde ve fizik ötesi bir dünya düzeni düşüncesini ileri süren Aquinolu Thomas'ın öğretisinde gelişti. Ona göre her varlık fizik ötesi belirli bir amaçla hareket ediyordu. Her varlık kendi kesin amacına varmaya çabalar; bütün yaratıkların arasında, onları Tanrı yarattığı için; bir düzen vardır. Tanrının dışında hiçbir varlık yetkin değildir; ama her varlığın içinde bir yetkinlik özlemi vardır. Bu yetkinlik bu dünyadaki nesnelere içten bir güç olarak verilmiştir; eyleme ya da gerçeğe dönmek için çabalamaksa bu iş gücün yapısının özelliğidir. Bu yüzden yetkin olmayan varlık yetkinliğe erişebilmek için etkin olmak zorundadır.

Biçimle öz arasında diyalektik bir ilişki vardır. Öz, kimi zaman belli belirsiz, kimi zaman büyük bir devinim içinde durmadan değişir; biçimle çatışır, biçimin sınırlarını yıkar, yarattığı yeni biçimler içinde değişmiş bir öz olarak, bir süre için, yeniden dengeyi sağlamış olur.

Biçim, belli bir zamanda sağlanan dengenin ortaya çıkışıdır. Özün ayrılmaz özellikleri devinim ve değişimdir. Öyleyse, yaptığımız bir yalınlaştırma olsa bile, biçimi tutucu, özü ise devrimci olarak tanımlayabiliriz.

Biçim, oldukça sağlam bir denge içinde “kıvıldamadan durma” hali, yeni bir özün devinimi ve değişimi ile her zaman yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Biçim, bir anlamda somutlaşmış toplumsal yaşantıdır. Belli bir ölçüde de maddelerle koşulludur.

Edebiyat ve sanatta öz kavramına gelince, öz; bir sanat yapıtının temasıyla mı yoksa konusuyla veya anlamıyla mı ilgilidir? Gerçi konu ile anlam genellikle birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, ama gene de aynı şey değildirler. İki sanatçı ya da yazar bir konuyu öyle değişik biçimlerde yorumlayabilirler ki, yapıtları arasında neredeyse ortak hiçbir şey bulunmaz. Konunun seçimi elbette çok önemlidir, sanatçının ya da yazarın tutumunu anlamamıza yardım eden unsurlardan biri de bu konu seçimidir. Konu ek başına belli bir biçimi belirlemez; öz ve biçim, ya da anlam ve biçim diyalektik bir ilişkiyle birbirine bağlıdır.

Konu ancak sanatçının tutumuyla öz aşamasına yükselebilir, çünkü öz yalnız neyin sunulduğu değil, nasıl sunulduğu, nasıl bir ortamda, ne derecede toplumsal ve bireysel bir duyarlıkla sunulduğu demektir. Toplumsal öz değişince ortaya yeni konular, yeni anlatım biçimleri çıkar. Bu anlamda biçim, belli toplumsallaşmış yaşantılar, denilebilir. Bir insanın en açıklanması güç yaşantısı bile toplumsal bir yaşantıdır.

Yaşantıyı bulup açıklayan kimse de şairdir. Onun aracılığıyla başkaları da sonunda açıklanmış olan yaşantıyı kendilerinin yaşantısı olarak görüp özümleyebilirler. Baudelaire’in şiirinde modern kentlerdeki yalnızlığın açığa çıkması “dünyaya yeni bir ürperti” getirmekle kalmamış, milyonlarca insanın bilinçaltında yatmakta olan uyumlu bir titreşimi de başlatmıştır. Şair bu titreşimi sağlamak için dilin olanaklarından yararlanır. Ama bunu öyle bir biçimde yapar ki, her sözcük yeni bir anlam kazanır. Burada yenilik sözcükler arasındaki diyalektikte, sözcüklerin şiirin içinde birbiriyle kurdukları ilişkilerde ve her sözcüğün yalnızca bir özü açıklamayıp kendi başına bir öz, bağımsız bir gerçeklik olmasındadır. Bir şiirde her sözcüğün kristalin içindeki her atomun olduğu gibi, belli bir yeri vardır; şiirin biçimi ve yapısını meydana getiren özellik budur. Birtakım sözcüklerin yerini belirsiz, önemsiz bir biçimde değiştirmekle, bir şiirin etkisi, yapısı ve biçimi bozulabilir, billûrlaşmış –bütün biçimsiz bir söz yığına dönebilir.

Estetik biçimlerin hemen hemen en eskilerinden olan şiir, insanlık tarihinin en ilkel dönemlerinden günümüzün en modern toplumlarına kadar geçen süreçte varlığıyla en çok karşılaşılan ve diğer edebî türler üzerinde de yapıcı tesirlerle yer alan şiir, güzel sanatların temel ilgi alanıdır.

Şiir gerek içerik, öz, gerekse söze dönüştürme, sunuluş açısından özgün, etkilemeye, duygulandırmaya yönelik, yaratı niteliği taşıyan bir söz sanatı ürünüdür. Bir bakıma “şiir bir söyleyiş sanatıdır” ya da “imgeleri, duygu, düşünce ve coşkuları etkileyici bir biçimde söze dönüştürme yoludur” da denebilir.

Şiir, bir milletin dilini, duyuş ve düşünüş şeklini, bir toplumun bütün üyelerinin hayatlarını, şiir okuyan veya okumayan, büyük şairlerin adlarını bilen veya bilmeyen, kısaca yeryüzündeki bütün insanları etkiler.

Bir edebî tür olarak şiir de diğer türlerde olduğu gibi kendine özgü sistematik bir yapıya sahiptir. Bu yapının hedeflenen niteliklere uygun olarak düzenlenmesi de elbette bu sistematik yapının içeriğini hakkıyla özümseyebilmiş şairlerce gerçekleştirilir.

Bu nedenle şiir yalnızca ses ve içerik bakımından benzerlik arz eden kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşabilen veya belirli bir kültür birikimine sahip olan bireylerce de ortaya çıkarılabilecek bir ürün olmanın çok ötesindedir. Şiiri oluşturan kelime gruplarına can veren, onu bir edebî tür olma statüsüne yücelten asıl nokta, şeklin çok ötesindedir. Bu da bilişsel ve duygusal yoğunluktur.

Toplumlara oluş bilinci veren, onları belli amaçlara yöneltip yönlendiren, çeşitli kuşakları etkileyen şiirler vardır. İnsanoğlunun mutlu, mutsuz günlerinde, sevgisini, duygularını dile getirmeyi istediği anlarda, beşik başında, savaşa giderken, ölenin arkasından söylediği, dinlediği, en azından, bestelenmiş biçimiyle duyduğu şiir, her insanın yaşamında –çok değişik oranlarda da olsa– belli bir yer tutar. Ünlü İngiliz eleştirmen ve şairi T. S. Eliot’a göre şiir, en ulusal sanat dalıdır; çünkü bir ulusu başka uluslar gibi düşündürmek kolay olduğu halde, ona başka uluslar gibi hissetmeyi öğretmek olanaklı değildir.

Gerçek şiirin insana tattırdığı duygular, iç ürpertileri, aktardığı etkileyici imgeler, öteki söz sanatları, plastik sanatlar ve özellikle müziğin uyandırdığı duygulardan, insanı yücelten estetik zevklerden pek farklı değildir. Bunun nedeni

çok iyi yorumlanan güçlü ve güzel bir müzik yapıtının dinlenmesi anında insanın benliğini kaplayan duygulanmanın benzerini birkaç dize de olsa, iyi bir şiirin okunması veya dinlenmesinde tatmaktadır.

En eski dönemlerinden bugüne kadar çeşitli dönemlerini inceleyecek olursak Türkçede “şiir” kavramıyla “şarkı, melodi” kavramının birbirinden ayrılmadığını görürüz. Uygur ve Karahanlı dönemlerinde yır. Kimi lehçelerde bir başka biçimde olarak geçen sözcük “şarkı, türkü” anlamındadır. Bundan türemiş yırlamak ve ırlamak eylemleri bugüne kadar yaşayarak Anadolu ağızlarına kadar gelmiştir. Bu eylemlerin ‘koşuk okumak’ anlamına da gelişi ilgi çekicidir.

Değişik bir açıdan bakılacak olursa şiir dili teriminin çerçevesini genişletmek, onu edebiyat dili olarak düşünmek de olanaklıdır. Çünkü şiiri oluşturan, şiirde yer alan söz sanatları ve anlam olayları edebiyatın öteki türlerinde, romanda, öyküde, tiyatrodaki, denemede, günlükte ve etkilemeyi amaçlayan anlatımları içeren bütün metin türlerinde ortaya çıkar. Kitlelere seslenen yapıtlarda, roman adlarında, hatta değişik amaçlı sloganlarda hep şiir öğelerini buluruz. Bu nedenle R. Jakobson bu duruma değinirken şöyle der: “Şiir yapıtını şiirsel olmayandan ayıran sınır, Çin’in yönetim bölgelerinin sınırlarından daha değişkendir. Cullar ise şiirin, yazın sanatının özelliklerini en açık biçimde gösteren tür olduğunu belirtmekte, kendine özgü niteliklerinin, şiiri konuşmadan ayırdığını ve iletişim akımını değiştirdiğini ileri sürmektedir. Kloepfer de ses yinlemeleri, uyaklar ve çeşitli ses oyunları ile özel sözcük seçimi ve aktarmalar gibi, şiir dilinde görülen anlam ve ses olaylarının, edebiyatın ve onun şiir denin dalının belirtileri olduğuna değinmekte, öteki metin türlerinin yanında, yüzyıllar boyu şiirin ayırıcı özelliği olan dize’nin ve modern şiir metinlerinin bugün daha çok reklamlarda görüldüğünü ileri sürmektedir.

Eskiden beri süregelen bir şiir sanatı vardır, ama bu şiirin değişmediği anlamına gelmez. Şiir tarihini iki büyük bölüme ayırabiliriz:

- a) Güzelleştirilmiş düzyazı olarak şiir,
- b) Düzyazıdan yakasını kurtarmış şiir

Gerçekten, çağdaş şiirin eskisinden pek çok ayrıldığı, şiirde vazgeçilmez öğeler olarak benimsenen ölçü, uyak, biçim gibi geleneklerden ve söz dizimi kaygısından sıyrıldığı, hatta zaman zaman anlamlı sözceleri oluşturmaya önem

vermediği görülmektedir. Bütün bunlara karşın şiir dilinde, deyim aktarmaları, benzetmeler, ses yinelemeleri, ritm gibi temel öğelerden bugün de geniş ölçüde yararlanıldığını görüyoruz.

Coseriu, şiir dilini, dilin öteki kullanışlarından bütünüyle ayrı tutmakta, onda bütün dilsel olanakların gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bilgine göre şiir dili, dilin “şiirsel işlev”e indirgenmesi olarak dil+şiirsel işlev formülüne uygun biçimde yorumlanamaz; dilin bütün işlevselliğini ortaya koyar. Ünlü Fransız yazarı Valery de şiir dilinde dilin bütün olanaklarının örgütlendiğini belirtir.

Şiir dilini öteki metinlerden ayıran yönlerden biri, tarih boyunca bu dilde uyak, ses yinelemeleri, ölçü, ritm gibi öğelerden yararlanılarak bir müzikalite sağlamaya yönelmiş olmasıdır. Ancak bunlardan yararlanmayan örneklerde şiir olma niteliği taşıdıklarına göre, şiirin ses yönü dışında içerik, anlam açısından da başkalıkları bulunduğunu kabul edebiliriz.

4.1.1.1 İletişim ve işlev açısından şiir dili

Paul Valery dille anlatımın iki biçiminin bulunduğunu söylemekte, bunlardan birinin, bu olayları aktarmak, öteki ise bir heyecan, duygu uyandırmak olduğunu belirtmekte, şiirin “bu iki işlevin uzlaşması” olduğuna değinmekteydi.

Valery’ye göre: Düzyazıyla şiir tüm ayrı iki alandır. Düzyazıyla söylenmeyecek düşler şiir biçiminde dile getirilir. Düşüncelerden, mantıksal düşler şiir biçiminde dile getirilir. Düşüncelerden, mantıksal eleştirisi fazla yapılmadan, daha canlı biçimde, ritmik akışıyla iletilecekler, şiirdir.

Posner’e göre “şiirle iletişim, alıcı’nın (şiiri dinleyen, okuyanın) dünya ve toplumla olan ilgisini otomatiklikten çıkararak değiştirir”. Yazara göre bu değişimin, dilsel ve dil dışı kod’un üstü kapalı olarak konulaştırılmasıyla gerçekleşir. Şiirle iletişim sırasında en gerekli öğelerin seçilmesi söz konusudur; bu öğelerin hangi bilgi değerlerini içerdiğini estetik kod kararlaştırır. Estetik kod, araştırmacıya göre gerçek kesitinin modeli olarak işlev görür; bunu, çağdaşlarının ve sonraki kuşakların benimseyebileceği biçimde yaratmayı başaran sanatçı, büyük sanatçıdır.

4.1.1.2 Şiir dilinde imge

Perine, imge'yi "duyuyla edinilen deneyimin dil aracıyla sunulması" olarak tanımlamakta, şiirde en çok rastlanan türünün görsel imge olduğunu ileri sürmektedir.

4.1.1.3 Şiir dilinde göstergelerin seçimi ve bağdaştırılması

Paul Valery "dil içinde ayrı bir dil" olarak nitelediği şiirde uyum ve ölçü için şöyle demektedir: "Bu unsurların o kadar gizli ve gizemli bir biçimde birleşmiş olmaları gerekir ki, ses ve anlam birbirinden hiç ayrılmasınlar.

Yahya Kemal Beyatlı ise şiirde sözcüklerin dize içindeki yerleri ve oluşturdukları melodi açısından taşıdıkları özellik üzerinde durmakta ve Nedim'in ünlü

"Ayağın sakınarak basma aman Sultânım

Dökülen mey kırılan şişe-i rindân olsun"

Beytini ele alarak beytin ikinci dizesini oluşturan altı sözcüğün iç âhenk gücüyle kendine özgü bir düzen içinde yerleştirildiğini ileri sürmektedir.

Beyatlı'ya göre bu sözcüklerin hiçbirinin yeri değiştirilmez; her birinin, düzenin melodisi içinde belli bir yeri vardır. Aynı dize, ölçüye göre bölünerek

"Dökülen mey – kırılan şi – şe-i rindâ-nolsun"

biçiminde söylenecek olursa iç âhenk kaybolacaktır.

Türk şiirinin Divan şiiri döneminde sözcük seçimi gerçekten büyük önem taşımaktadır.

Kullanılan sözcükler ölçü(aruz ölçüsü) içindeki yerleri, ses değerleri, özellikle de anlam açısından nitelikleri göz önünde tutularak seçilmekteydi. Bir beyitte kullanılan bir sözcük, çeşitli söz sanatlarını gerçekleştirebilmek ve başkalarıyla ilişkiye sokulmak üzere belirlenmekte, kimi zaman birden çok anlamın su üstüne çıkması amacıyla şiirde yer almakta ve beyit çeşitli anımsatmalar, çağrışımlarla ve ses açısından sağladığı olanaklarla etkili olmaya yönelmektedir.

4.1.1.4 Göndergesel anlam

Karadut

“Karadutum, çatal karam, çingenem
 Nar tanem, nur tanem, bir tanem
 Ağaç isem dalımsın, salkım saçak
 Petek isem balımsın, oğulum
 Günahımsın, vebalımsın
 Dili mercan, dizi mercan, dişi mercan
 Yoluna bir can koyduğum
 Gökte ararken yerde bulduğum
 Karadutum, çatal karam, çingenem
 Daha nen olacaktın bir tanem
 Gülen ayvam, ağlayan narımsın
 Kadınım, kısrağım, karımsın”

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Kullanılan Gösterge	Anlamsal nitelikler	Aktarılmak İstenen
Üzüntü(keder)	duygusal acı duygulanma duygululuk	Duygulanma Ruhsal doyum Müziğin etkisi Ayinin verdiği rahatlık

Kullanılan Gösterge	Anlamsal nitelikler	Aktarılmak İstenen
Çingene	Bir kavim (topluluk) Cimri(yan anlam) Esmerlik(esmer derili insan) Yaşamdan zevk almaya yönelme	Esmer ten

⁸⁸ Aksan, age., s. 78.

4.1.1.5 Duygu değeri

Şiir dilinde duygu değeri taşıyan ögelerden geniş ölçüde yararlanıldığı bir gerçektir.

Şiir dilinde duygu değeri ön plâna çıkan ögelerden yararlanma, kimi zaman yalın anlatımlı lirik şiirlerde bu türlü göstergelere yer verilerek, kimi zaman da alışılmamış bağdaştırmalara başvurularak gerçekleşmektedir.

4.1.1.6 Şiir dilinde ses ögelerinden yararlanma

Konuya girmeden önce, insanoğlunun, dilin ses ögelerinden nasıl etkilendiği, nasıl yararlandığına ilişkin birkaç noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Üç-beş yaşındaki bir çocuğa, söyleyeceklerimizi uyaklı, ölçülü bir biçimde söylemeyi deneyelim. Örneğin

“İlacını alver-yatağına dalıver

İçiver suyu-bir güzel uyu”,

gibi uyaklı ve ölçülü sözler söylendiğinde çocuğun gülümsediğini, gözlerinin parladığını görürüz. Çocuğun bu anlatım biçiminden zevk aldığı gözlenir. Belirli bir eğitim görmemiş, kültürsüz bir kimse de bu tür sözlerden hoşlanmaktadır.

Ölçülü ve uyaklı anlatımın ilgi gördüğünün en iyi tanığı, dünyanın bütün toplumlarında çok yaygın, çok eski ve kimi zaman yalnızca sözlü yazın ürünü olarak günümüze kadar gelen destanların ve öteki yazın ürünlerinin varlığıdır.

Bugüne gelinceye kadar birçok dilbilgini dille müzik arasındaki ilişki ve yakınlığa değinmiş, hatta ikim araştırmacılar dilin doğuşunu müzikle açıklamaya çalışmışlardır. Alman bilgini B. Schlerath, müzikle dilin aynı kökten çıktıklarını ve olağanüstü bir takım ortaklıklara sahip bulduklarını belirtmekte, en önemli ortaklığın ise ton olduğunu, müzik için e dil için de maddesel temeli oluşturan şeyin ses dalgalarından ibaret bulunduğunu ileri sürmektedir.

Sese ilişkin olguların doğası gereği, insana özgü her iki anlatım biçiminin bir anlık nitelik taşıdığını belirten yazar, bunun için çizgisel bir ses zincirini gerekli olduğunu ileri sürmekte, bir dil ya da müzik kuruluşunun, biraz önce çıkarılan ton bellekte tutulursa henüz kulakta olan parçaların bellekteki bütünlüğe ilişkiye sokulduğundan ileri sürer.

4.1.1.7 Şiir dilinde ses yinelemeleri

Şiir dilinde önemli bir yer alan müzik öğelerinden birinin ses yinelemeleri olduğunu, uyağında bir tür ses yinelemesi sayılabileceğini söyleyebiliriz.

4.1.1.8 Şiir dilinde kalıcılık

Bir şiirin yüzyıllar boyu yaşayabilmesi, sevilip aranması hem içeriği, özü, hem de sunuluş bakımından belli yönlerinin değer ve özgünlük taşımasına bağlıdır, ancak sunuluş, söyleyiş açısından taşıdığı nitelikler rahat, özgün ve içten anlatım, dilin müzik yönünü oluşturan uyak, ölçü, ritm, ses yinelemeleri gibi öğelerin başarılı bir biçimde kullanılmış olması kalıcılığı sağlama bakımından daha ağır basmaktadır.

Dil, şiirde bütünsel olarak, tüm yönleri ve tüm uğrakları içinde kullanılır; dilbilimse sözün hiçbir tikel ayrımı karşısında yansız kalmaz şiir.

Şiir dışında hiçbir kültür dalı yoktur ki dili bütünsel olarak almak zorunda kalsın. Örneğin bilgi ne nitel, ne nicel anlamda, karmaşık, sesli bir özellik gösterir; ses organını harekete geçirerek ne çok geniş yönlü bir vurgulama edimine, ne de böyle bir duyguya vs. gereksinim gösterir; aynı şeyi öbür kültür dalları içinde söyleyebiliriz. Hiçbiri dilsiz yapamaz, ama dilden çok az şey alırlar ancak.

Yalnızca şiirde dil tüm olanaklarıyla açığa koyar kendini, en yüksek düzeyde dili öngörür. Şiirde dilin tüm bileşkenleri en yoğun halde en uç sınırlarındadır; şiir, dilin bir anlamda tüm öz suyunu alır ve dil burada kendi kendisini geride bırakmış olur.

Şiir, dili bu denli zora koşmakla birlikte, dilbilimsel anlamda belirlenmiş dil olarak, bu zorlukları aşar. Şiir sanatı da, tüm öbür sanatlar için geçerli olan şu tezin içinde yer alır; malzeme ilişkisiyle belirlenen sanat, bu malzemeyi aşmadır.

Puşkin'in "Anımsayış" adlı şiirinde yer alan estetiksel nesnenin birleşimini bulmaya çalışalım. Şiir şöyle başlıyor: "Ölümlüler üzerinde susunca gün/Karanlığa gömülünce sokaklar / Uykudur karşılığı yorgunluğun..."

Şu bileşken parçaları saptayabiliyoruz burada: Kent, gece, anımsayış, yerinme vb. Bu değerlerle dolayimsız bir ilintisi vardır. Buradaki sanatsal etkinliğimizin, zihnimizin estetiksel yönelimi bu değerlere çevriktir. Anımsayış ve yerinme gibi etiksel olaylar, estetiksel olarak biçime girmekte ve sınırlarını bulmaktadır burada.

Sözü yoğurmakta olan sanatçı, sonunda, bu durumu aşmaya uğraşır, çünkü, estetiksel nesne, sözün böyle bir dilin sınırlarında ortaya çıkar.

4.1.1.9 Ölçü ve ritm

Tarih boyunca değişik ulusların şiir örnekleri üzerinde gerçekleştirilecek genel bir inceleme, hece sayısına ve hecelerin niteliklerine dayanılarak oluşturulmuş kalıpların ve biçimlerin ir dilinde önemli bir öge olarak yer aldığını ortaya koyacaktı. Uzak doğu şiirine, örneğin Japon şiirinde yukarıda değindiğimiz haiku ve tanka türlerinde belli hece sayısında olması gereken belli sayıdaki dizeler bir araya getirilmekte, Türk halk şiirinin bugüne kadar gelen türlerinde kimi sık kimi daha az kullanılan hece kalıplarıyla meydana gelen hece ölçüsünden yararlanılmaktadır. Arap şiirinde ve bunun etkisiyle İran şiirinde ise önemli bir uyum ve ritm ögesi olarak aruz ölçüsünden, değişik aruz kalıplarından yararlanılmaktadır.

Şiir dili incelemelerinde ölçü ve ritm ile ritmi oluşturan ögeler üzerinde uzun uzadıya durulduğunu görüyoruz.

Ritm adı verilen şey, hecelerin belli sayıda öbikleşmeleriyle, vurgulu ve vurgusuz, uzun ya da kısa hecelerin düzenli dizilişiyile sağlanır. Aruz ölçüsü, Arapça'nın ses dizgesi ve uygun olan ve temelde, hecelerin uzun ve kısa(ya da kapalı ve açık) oluşuna dayanan bir ritm meydana getirir. Örneğin "Feilâtün feilâtün feilün" kalıbında iki açık(kısa) ve iki kapalı(uzun) heceden oluşan bir hece öbeği üç kez yinelenir; iki açık bir kapalı heceyle sona erer. Böylece müzikteki gibi düzenli ses oluşumları elde edilerek söze müzik ögesi eklenmiş

olur. Hece ölçüsünde ise belli duraklarla ayrılan belli sayıdaki hece dizeleriyle ritmik anlatım sağlanır.⁸⁹

Yinelemeler, sağladıkları vurgu eşlikleriyle şiire belli bir ritm kazandırmaktadır. Biçim ve ölçü bakımından da geleneklerin dışına çıkan, dize bölünmesi, uyak yerleri, yansımalarla kendine özgü bir anlatımı olan şairin dilinde ritm kendi başına bir müzikalite ögesi olmamakta, ancak yansımalarla, uyaklarla, değişik dize ve sözcük bölünmeleriyle birlikte, kendine özgü bir nitelik göstermektedir.⁹⁰

4.2 Hikâye

Hikâye, edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemli, çocuğun dil öğretimi için en etkilisidir. Bu nedenle Türkçe ders kitaplarında, çocuğun kişilik kazanmasında ve terbiyesinde etkili olabilecek seçkin hikâye örneklerine yer verilmelidir. Çünkü dil öğretiminin en büyük yardımcılarının başında tahkiye tarzı ve onun en etkin temsilcisi olan kısa hikâye türü gelmektedir.

11-14 yaş grubundaki çocukların kelime hazinesinin ve sözlü anlatımının gelişiminde, hikâyelerin özel bir yeri vardır. Zaten Türkçe dersinin amaçlarından biri de, çocukta ifade yeteneğini ve anlatma becerisini geliştirmektir.

Hikâyede olay kurgusu, kahramanlar, yer ve zamanla birlikte çevre, mesaj, plân, anlatım etkinlikleri ve türü ifade edebilme gibi unsurlar da çok önemlidir. Çocuklar, özellikle erkek çocuklar, kahramanları genellikle çocuk olan tarihi kahramanlık hikâyelerini okumaktan büyük zevk alırlar. O nedenle Türkçe ders kitaplarına bu tür hikâyelerin alınması yararlı olacaktır.⁹¹

4.3 Roman

Edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemli türlerinden biri de romandır. Küçük vakaların ana bir vaka etrafında geliştirildiği roman türü, çocuğun okumaktan hoşlandığı hikâye türüne yakın olduğundan ilgi çekmektedir. Romanlar da hikâyeler gibi gerçek ya da gerçeğe yakın vakalardan kurulmuşlardır. Hikâyeye göre daha uzun olduğu için çocuğu sıkmayacak, karışık

⁸⁹ Doğan Aksan, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Engin Yay., Ankara, 1999, s. 223, 224

⁹⁰ Aksan, age., s. 243

⁹¹ Fırat Güler, İlköğretim II. Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Türkçe Öğretimi Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Erzurum, 2001, s. 62,63.

bir yapı arzetmeyecek, anlatım ve ifade özellikleri bu yaş grubuna hitap edici olan roman türlerine daha çok yer verilmelidir. Romanın tamamına yer vermek imkansız olduğu için iyi bir gözlemlerle çocukların seviyelerine uygun bir bölümü seçilmeli; seçilen bölümün başına romanın genel bir özeti konulmalıdır. Ayrıca ilgili bölümün roman içerisindeki yeri, birkaç cümleyle belirtilmelidir.⁹²

Nitelik yargıları en genel anlamda ‘iyi’ ve ‘kötü’, ‘güzel’ ve ‘çirkin’ kutupları arasında yer alacak değerlendirmelerle ilgili olacaktır. ‘Ne kalın roman yargısı’ bir değer yargısıdır Buna göre estetik konusunda ne kadar bilgili olunursa olunsun yapının sunduğu şey tümüyle belirlenemez, belli bir ölçüde belirlenebilir: o şey bir yanıla görünürken bir yanıla kaçmaktadır. Kişisel özellikler de yapının kişisel özellikleri de bu kavrama ya da nesnelleştirme işinde güçlük çıkaracaktır; bu yolda ilgiler, sevgiler, nefretler, yakınlıklar işe karışacaktır. Yapıtı açan, bazen de tümüyle açmayan şeydir. Yapıtla aradaki ilişkide öyle bir yer gelir ki yargıları tümüyle kişinin yargıları olur, yapıttan çok kişiyi anlatır.

4.4 Tiyatro

Edebî ve kurmaca nitelikli metinler içerisinde, Türkçe öğretimi için etkin rol oynayabilecek türlerden biri de tiyatrodur. Çocuk terbiyesinde en iyi şekilde kullanılabilen sanat dalının tiyatro sanatı olduğu söylenebilir. Çünkü bir tiyatro eserini okumayan veya seyreden çocuk, haklı haksız, iyi kötü, doğru yanlış vb. çeşitli karakterlerin hepsinin hislerini paylaşır.

Ders kitaplarına seçilen tiyatro eserlerinin “çocuğa görelilik” ilkesine uygun olması, işlevini daha etkin bir biçimde yerine getirmesi açısından çok önemlidir. Seçilen tiyatro örneklerinin, çocuğun kendisini bulmasına; doğru, güzel ve yüksek değer yargılarına ulaşmasına yardımcı olmasıdır.

Tiyatro, çocuğun ana dilinin kurallarının, olanaklarının ve zenginliklerinin farkına varmasına yardım eder, sözcükleri doğru telaffuz etmesini sağlar; üstelik bütün bunları dikte ettirerek değil, bir eğlence ortamında gerçekleştirir.⁹³

⁹² Güler, agt., s. 63

⁹³ Güler, agt., s. 65.

4.5 Masal

Türkçe öğretimi açısından, ders kitaplarına alınmasında büyük yararların olduğu bir diğer edebî ve kurmaca nitelikli metin türü de masaldır. Masal, çocukların her zaman okumak ve dinlemekten hoşlandıkları bir türdür. Masallar, Türkçe öğretiminin dört temel becerisinden okuma ve dinleme zevk ve alışkanlığının kazandırılmasında etkili olabilecek bir türdür. Seçilen masal örneklerinin akıcı, üslûp ve anlatımı, kısa ve uyaklı cümle yapısı vb. özelliklerinden yararlanılarak bir yandan çocuğun hayal gücü geliştirilebilir. Bir yandan da Türkçe öğretimi renklendirilebilir. Bu noktada seçilecek masal örneklerinin, tamamen millî, ilgi çekici ve sürükleyici olmasına özen gösterilmelidir. Çünkü masallar, bir ulusun kültürel mirasının taşınmasında ve aktarılmasında çok önemlidir.⁹⁴

Masallarda genellikle iyilik-kötülük, doğruluk-haksızlık, adalet-zulüm, alçakgönüllülük-kibir gibi olgular, ulaşılması güç hayaller işlenir.(Bunlarda estetiğin alt başlıklarıdır) Her masalcının kendine göre bir üslûbu vardır. Ya hayvan bitki, ya da tümü ile doğa işlenir. Veya cin, dev gibi hayal âlemi yaratıklarına yer verilir. Masallarda insanların hayvanlarla, bitkilerle, cinler, perilerle konuşmasını yadırgamayan çocuğun beklentisi “mutlu son”dur. Hayal gücünü artırıcı millî ve evrensel konularda çocuğu bilinçlendirici olmak özelliğini taşır. Millî kültürü, değer yargılarını yansıtması açısından da çok önemlidir.

Güzelden yola çıkıldığında iyiyle yüz yüze gelinir, iyiden yola çıkıldığında güzel ile karşılaşılır. Grek düşüncesi için güzel olmayan iyi ve iyi olmayan güzel düşünülemez. Şeytanlar ve ölümler çirkin imgelerle, sevinçler ve umutlar güzel imgelerle gösterilmektedir.

4.6 Destan

Destanlar, millî duyguları çağlar boyu devam ettiren ve besleyen eserlerdir. Ders kitaplarına alınacak destan örnekleri, bu yaştaki çocukların millî kimlik kazanmalarına yardımcı olacaktır.

Türk dilinin gelişim sürecinde sözlü edebiyatın, dolayısıyla destanların çok önemli bir yeri vardır. Destanlar, Türkçenin tarihsel gelişiminin yanı sıra Türk

⁹⁴ Güler, agt., s. 66

kültürünün en köklü kaynakları olması bakımından da önemlidir. Bu açıdan destan türü metinlere de, bilinçli olarak ders kitaplarında yer verilmelidir. Çünkü destanlar; bir milletin üzerinde derin izler bırakmış savaş, göç, istilâ, doğal âfetler vb. durumların sözlü ve manzum olarak kuşaktan kuşağa aktarıldığı millî bir türdür.

Ayrıca destanlar, akıcı, içten, tabîi ve uydurmacılıktan uzak bir dil ve üslûpla oluşturulduğundan, konu olarak kahramanlık ve yiğitlik gibi duyguları en etkin şekilde ifade gücüne sahip olduğundan, çocuğun dil ve kültür gelişimi için ders kitaplarına alınmasında büyük yararların olabileceği bir türdür.⁹⁵

4.7 Hatıra(Anı)

Hatıra, öğrencilerin zevkle okuduğu türlerden biridir. Öğrencilere, düzenli bir okuma alışkanlığının kazandırılmasında bu türden yararlanma yoluna gidilmeli ve tanınmış kişilerin hatıralarına yer verilmelidir.

Anıların günlük biçiminde anlatılması, öğrencilerin, özellikle ergenlik dönemine girişleriyle birlikte ilgi göstermeye başladıkları bir ifade biçimidir.

İnsanı kendi varlığı, çevresi ve dünya üzerinde düşünmeye sevk etmesi bakımından bir nevi vicdan muhasebesi olan hatıra türü, ergenlik çağına girmekte veya girmiş olan gençlerin kendilerini yazarak tanımlarını, okuyarak başkalarıyla mukayese etmelerini, başkalarının tecrübelerinden ders almalarını, bütün bunların tabîi bir sonucu olarak da güzel konuşma-yazma, anlama ve anlatma temel becerilerini kazanmalarını sağlar.⁹⁶

4.8 Efsane

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan efsane örneklerine ders kitaplarında yer vermek isabetli olacaktır. Zira efsanelerde eski ve sözlü Türk edebiyatından önemli hatıralar saklıdır. Ayrıca efsanelerin doğru olup olmadığının öğrencilere düşündürülmesi, öğrencilerin mukayese yetisinin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

⁹⁵ Güler, agt., s. 67.

⁹⁶ Güler, agt., s. 68.

4.9 Ara ya da Geçiş Türünden Metinler(olay-düşünce yazıları)

4.9.1 Gezi(Seyahat)

Gerçek bir yaşantıdan kaynaklanan yazınsal türlerden biri de gezi yazılarıdır. Yalın bir tanımla yurt içinde ve yurt dışında yapılan gezilerde, görülen özenli bir şekilde anlatıldığı düzyazı biçimidir.

Gezi yazılarının bir edebî tür sayılabilmesi, anlatım bakımından bazı nitelikler taşımasına bağlıdır. Bu niteliklerden ilki; okuyucu için ilginç görünüm, durum ve olayları kapsayacak okuyanda gezip görme isteği uyandırmasıdır. Gezilen yerler ile görülen şeylerin dış görünüşünden çok, öze inen; gerek insanların iç dünyalarını gerekse nesnelere çeşitli ilişkilerini yansıtan özelliklere sahip olması da, diğer bir niteliğidir.

Gezi yazıları aracılığıyla öğrenci, bir yandan gezip görmediği yerlere hayalî seyahatler yaparken bir yandan da ilgili metindeki dilin etkisinde kalacaktır. Böylece hem dilinin güzelliklerini sezecek, hem de gezip gördüğü yerleri, yazılı olarak nasıl anlatabileceğini öğrenecektir. Ayrıca öğrencinin hayal gücü eğitimi sağlanmış, dil yanlışlarının düzeltilmesine uygun ortamlar yaratılmış olacaktır.⁹⁷

4.9.2 Biyografi (Yaşam Öyküsü)

13-15 yaşlarındaki çocukların kendilerine model aradıkları, özdeşleştikleri kahramanlara(artist, sporcu, sanatçı vb.) benzemeye çalıştıkları bilinmektedir. Biyografi türü ile onlara model olabilecek kişileri tanıtmak faydalı olacaktır. Tanınmış, yararlı olmuş kişilerin çektikleri sıkıntıları, karşılaştıkları güçlükleri nasıl yendikleri, başarıya nasıl ulaştıkları anlatılarak; okuyuculara kendi kendine yardım, başarıya sabırla ulaşabileceği, düzenli, plânlı çalışmanın başarı kazandırabileceği, bu tür sayesinde öğrenciye gösterilir.⁹⁸

4.9.3 Röportaj

Röportajda iki teknik kullanılmaktadır: Yazar “ben” eksenini etrafında geliştirir, her şeyi kendi bakış açısından görür ve değerlendirir veya konuya en

⁹⁷ Güler, agt., s. 78.

⁹⁸ Güler, agt., s. 79.

çarpıcı tarafından girer, okuyucu ve dinleyicide sürpriz heyecanlar uyandırmaya çalışır.

İlginç konu ve konuklarla öğrencinin ilgisini çekebilecek bu metin türüne daha çok 8. sınıf seviyesinde yer verilmesi uygun olacaktır.⁹⁹

4.9.4 Mektup

Ara ya da geçiş türü metinlerin, en yaygın örneklerinden biri de mektuptur. Mektup türü, öğrencilerin, özellikle “yazma, anlatma” temel becerilerini kazanmasında etkili olur. Öğrenciler, bu tür aracılığıyla bir yandan yakın çevresindekilere, dolayısıyla sosyal yaşamlarındaki kişilere duygu ve düşüncelerini ölçülü ve etkili bir biçimde anlatmayı öğrenirken, bir yandan da dilekçeler aracılığıyla toplumsal yaşam içerisindeki dilek ve şikâyetlerini, ilgili kuramlara nasıl iletebileceklerini öğrenirler. Bu iki etkinlik grubu da, çocuğun sosyalleşmesini, dil yanlışlarından arınıp güzel konuşma ve yazma becerisi kazanmasını sağlar.¹⁰⁰

4.9.5 Nutuk(Söylev, Hitabet)

Hitabet, öğrencinin daha çok “konuşma” ile ilgili temel becerileri kazanmasında etkili olabilecek bir türdür. Çocuğun, sesini iyi ayarlamasını, etkili, doğru, vurgu ve tonlama esaslarına dikkat ederek konuşmasını ve okumasını sağlar. Bunun için özellikle Atatürk’ün Nutuk adlı eserinden alınacak bölümlere öncelik verilmelidir. Ancak Nutuk’tan alınacak bölümlerin, bu yaş grubu öğrencisinin rahatça anlayabileceği şekilde, güçlü kalemlerce sadeleştirildikten sonra ders kitaplarına alınması uygun olacaktır.

4.9.6 Fıkra(Latife)

Özellikle buluş yoluyla öğretim stratejisine oldukça elverişli bir yapı arz eden fıkralar, ince nüansları ve esprileri yakalama açısından da öğrencinin “anlama” gücünün geliştirilmesine yardımcı olur. Öğrenci bir yandan eğlenirken, bir yandan da eğitilir; böylece güzel Türkçemizin incelikleri ezberletilerek değil, eğençe ortamında sezdirilir.

⁹⁹ Güler, agt., s. 80.

¹⁰⁰ Güler, agt., s. 80.

Gerek ders kitaplarına, gerekse öğrenciye büyük külfetler getirmeyen ve öğrencinin ilgisini kolayca çekebilen fıkra örneklerine ders kitaplarında çokça yer verilmelidir.¹⁰¹

4.9.7 Otobiyografi(Öz Yaşam Öyküsü)

Diğer bir ara ya da geçiş niteliğindeki düzyazı örneği ise otobiyografidir. Öğrencilere bu tür aracılığıyla kendi öz geçmişlerini yazdırmak, yazılı anlatım için gerekli bir etkinliktir. Özellikle “yazma” ve “model alma” kavramları açısından büyük bir önem taşıyan bu türe de, her sınıf seviyesinde, en azından birer örnek vermek yararlı olacaktır.¹⁰²

4.10 Türkçe Dersi ve Estetik Duyarlılığın Geliştirilmesi

4.10.1 Öğrenme ile ilgili temel ilkeler

Diğer öğrenme faaliyetlerinde olduğu gibi estetik duyarlılığın gelişmesinde de çocuğun zihinsel, psiko-sosyal ve sanatsal gelişim süreçlerini sağlıklı biçimde tamamlaması gereklidir.

4.10.2 Çocuğun zihinsel, sanatsal ve psiko-sosyal gelişimi

4.10.2.1 Zihinsel gelişim

Piaget’in çocuğun zihinsel gelişmesiyle ilgili olarak belirlediği başlıca dört evre vardır. Bunlar;

Duyusal-Devinim Evre: 0–2 yaş sonuna kadar

İşlem öncesi Evre: 2 yaşın bitiminden 7 yaşına kadar

Somut İşlemsel Evre: 7–11 yaşları arası

Soyut İşlemsel Evre: 11 ve sonraki yaşlardır.¹⁰³

Çalışmamız 11 yaş sonrası gruba yönelik olduğu için sadece soyut işlemler dönemini ele alıyoruz. Soyut işlemler devresinde, bu 11–14 yaş aralarını kapsar, öğrenci nazariyelerle ilgili mantıkî düşünceye sahiptir. Mümkün olabilen ile “burada ve şimdi” nazariyelerini) Bu sürede varsayımlarla, dolayısıyla anlamaya değin tipte fennî düşünce mümkündür. Sonuçlar çıkarılabilir, açıklamada

¹⁰¹ Güler, agt., s. 81.

¹⁰² Güler, agt., s. 81.

¹⁰³ Başak L. Seyhan, Estetiğin Felsefedeki ve Disipline Dayalı Sanat Eğitimi İçindeki Yeri, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, SÜSBE, Konya ;2002, s. 54

bulunabilir ve hipotezler geliştirebilir. Düşünce tarzı değişikliğe açık ve güçlü bir yön alır. Gerçek dünyada hangisinin gerçekte olup olmayacağını tayin etme ihtiyacı hissetmeden bütün mantıkî imkânları hesap edip çıkarabilir.¹⁰⁴

Dolayısıyla ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin oluşturduğu soyut işlemsel evrede çocuklara, varsayımlara, kıyaslamaya, eleştirici düşünce sistemini geliştirmeye yönelik sanatın uygulama çalışmaları yanı sıra kuramsal bilgileri de verilebilir, konu uygun ortamda tartışmaya açılabilir.

Bu sayede öğrencilerin sadece dersin ilgi alanına yönelik değil her alanda bilgiyi zihninde işleyen, analiz ve sentez yapabilen, bilgiyle ilgili pozitif ve negatif yönleri görebilen, çok yönlü değerlendirme, bakış açısı, kültürel perspektif kazanacağı eleştirel düşünceye de özellikle yer verilmiş olur. Çünkü sadece Türkçe dersinde değil, genel olarak bütün derslerde karşılaşılan sıkıntı, öğrencilerin değil araştırmak; kendilerine sorulan hazır bilgiyi bile kavrayabilmek için gerekli zihinsel süreçlerini kullanmak zahmetine katlanmasıdır.

Dolayısıyla, bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olarak toplumda yer alan ve kendi yetersizliğinin farkına varmadan içinde bulunduğu ülkenin, dünyanın geçmişten geleceğe kültürel şartlarını değerlendiren, eleştiren bireyler bugün toplumun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu ise toplumsal ve kültürel açıdan ciddi bir tehlikedir. Bunun nedeni soyut işlemsel evrede bulunan 12–15 yaş çocuğunun kazandığı zihinsel süreçleri işlemeye, geliştirmeye yönelik olmayan eğitim sisteminin yapılanmasında aranabilir. Aynı nedenle çocuklar, bir süre sonra ulaştıkları zihinsel süreci kullanamamaktan kaynaklanan biçimde derste verilen bilgilere duyarsız kalabilirler. Sahip oldukları kapasiteye ait enerji geriye ket vurabilir ve yanlış kanala yönelebilir ki böyle de olmaktadır. Bu nedenle konunun içeriği gereği sırası gelmişken, eleştirel düşünce ile ne kastedildiğinden ve öneminden kısaca bahsetmek gerekir. Çünkü sanatın kuramsal yönünü açıklamaya yönelik bilgilerle ders işlenirken, eleştirel düşünce sisteminin çalıştırılması gerekir; kaldı ki sanatın kendi disiplini içinde de gelişimi bakımından sanat eleştirisi kendi başına ayrı bir yer tutmaktadır.

---

¹⁰⁴ Seyhan, agt., s. 55.

Eleştirel düşünme, düşünmenin en gelişmiş, en ileri biçimi, çünkü saplantısız, nesnel ve derinlemesine düşünme anlamına geliyor. Eleştirel düşünme yoluyla nitelikliyi, niteliksizden; doğruyu, yanlıştan ayırt edebiliyoruz.¹⁰⁵

Başka bir tanıma göre ise eleştirel düşünme, Eleştiri yapılırken işe koşulan zihinsel faaliyetlerden oluşan düşünme, yargılama ve hüküm vermenin boyutlarından oluşur... öyle ise, eleştirici düşünme bir problem durumunun bilimsel, kültürel ve sosyal, standart ve ölçülere göre, tutarlılık ve geçerlilik bakımlarından yargılama ve değerlendirmede işe koşulan tavır, bilgi ve beceri süreçlerinin bütünüdür.¹⁰⁶

Eleştirici düşünme gücünün geliştirilmesini amaç edinen bir eğitim anlayışı, başlıca üç önemli gerekçeye dayanmaktadır. Öncelikle öğrencilerin pek çoğunun yaşamlarının geri kalan kısmında verecekleri önemli kararlarda isabet derecesi, eleştirel düşünme sürecini kullanmadaki beceriye paralel olacaktır. İkinci neden olarak, eleştirici düşünme gücünün çıkar çevreleriyle, her türden sömürüyle, gerçekten otorite olmadıkları halde kendilerini otorite gibi kabul ettirmeye zorlayanlarla, propaganda, reklâm v.b. tekniklerin olumsuz etkilerinden bireylerin sakınmasında yararlanacak en önemli araç olmasıdır. Bir diğer neden ise, böyle bir güç ancak erken yaşlarda geliştirilip kullanılmaya başlanırsa etkili olur, yaş ilerledikçe bu gücün gelişmesi güçleşir.¹⁰⁷

Bu nedenle eleştirel düşünce sisteminin öğrencinin zihinsel olarak bu sürece geçtiği soyut işlemsel evrede olabildiğince derste kullanılması gerekir.

4.10.2.2 Psiko-sosyal gelişim

Ergenlik Çağı diye nitelenen ortaokul döneminde gençlerin okulla ilişkilerini gözden geçirirken, göze çarpan birçok mutluluk verici durumlar olduğu gibi, birçok da keder ve elem yaratıcı hallerle karşılaşmak mümkündür. Ergenlik çağı gençlerinin bu dönemde okula karşı ilgilerinin azaldığı gözlenir. Çünkü gençlerin okulun tatmin edemediği pek çok ilgileri vardır. Öğrencilerin ilkökul sınıflarından başlayarak, ortaokul ve liseye ilerledikçe morallerinin düştüğüne dair bir takım buluşlar vardır. Bir incelemede orta halli bir çocuğun sınıflar boyunca ilerledikçe okula dair hemen her şeye daha az ilgilenmeye başladığı, şikâyet

¹⁰⁵ Seyhan, agt., s. 56

¹⁰⁶ Seyhan, agt., s. 56.

¹⁰⁷ Seyhan, agt., s. 56

eğilimi gösterdiği dersleri arasındaki teneffüslerle nispeten daha çok ilgilendiği yine spor ve oyunlara karşı okul ödevlerinden daha fazla hevesli olduğu saptanmıştır.¹⁰⁸

Bu dönemde toplumsal ve psikolojik yönden başka özelliklerde görülür. Örneğin, ... Ergen, toplumda prestij kazanmaya ve statü sahibi olmaya gereksinim duyar ve topluma uymak zorunda olduğunu bu gelişim döneminde fark eder. Bu devrede birey kendi cinsinden oluşturduğu grup içinde faaliyet gösterir. Karşıt cinsle grup oluşturmaktan kaçınır.¹⁰⁹

Aynı zamanda bu dönemde geçlerin kişisel ve toplumsal değerlere ilgisi artar. Bireysel ilişkiler, duygusal yaklaşımlar içine giren genç, kendine bazı hedefler saptar. Bu hedeflere doğru yönelir ve bunları başarmaya çalışır. Bu evrede başat olan davranış bireysel kimliği bulma ve anlatımlarda öznelliği yakalamaktır. Uzmanların çoğu tarafından ergenlik döneminin içinde yer alan 12–15 yaş arası olumsuz bir dönem olarak adlandırılır. Çünkü bu evre gençlerin pek çok yönden sağlıklı ortamda bulunsa bile buhran içinde geçindikleri evredir. Bunun psikolojik ve toplumsal yönden de olumsuz etkileri görülür. Örneğin bu dönemde aşırı derecede kurallara karşı çıkma, saldırganlık, baskın olma ve intihar girişimi gibi olumsuz eğilimlerle de karşılaşılabilir.

4.10.3 Sanatsal gelişim

Çocukluk döneminden başlayarak ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarının sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin karşısındaki duruş tavrı, estetik duruşu yetisidir.¹¹⁰

Türkçe ders kitaplarındaki edebî metinlerin, çocuğa sanat eğitimi veren, onlara ilk sanatsal deneyimler kazandıran bir araç olması zorunludur. Çocukça anlayıştan uzak bir yaklaşımla, çocuğun kültür gelişimine, düş gücünün gelişmesine ve okuma alışkanlığı kazanmasına katkı sağlamalıdır.

Çocuğa görelik onun ilgilerini, gereksinimlerini, dil evreni göz önünde tutmayı, hazırlanacak okuma metnini bunlarla örtüştürmeyi zorlar. Çocuksuluksa

¹⁰⁸ Seyhan, agt., s. 59.

¹⁰⁹ Seyhan, agt., s. 59.

¹¹⁰ Sedat Sever, Çocuk ve Edebiyat, Kök Yay., Ankara, 2003, s. 9.

tam tersine dilin acemice kullanımı, daha doğrusu anlatımda ilkeliktir. Son yıllarda sayısal artış gösteren sınıf dergileri bu türden çocuksu ürünlerle doludur.

Türkçe kitaplarındaki edebî metinlerde, sanatçının sözle, çizgiyle aktardığı iletiler, çocuğun duygu ve düşüncelerini devindirebilmeli; yeğlenen biçemle, çocuklara değişik duyuların yaşamı algılamadaki etkisi duyumsatılmalıdır. Başka bir söyleyişle, sıcaktan bunalan, susuzluktan dudakları çatlayan bir insan için şırl şırl akan buz gibi bir suyun, soğuktan tir tir titreyen bir insan için gürül gürül yanan bir sobanın önemi, duyuları da işletilerek çocuklara kavratılmalıdır.

Sanatın bireysel ve toplumsal işlevlerinden etkilice yararlanabilmesi için, kişilerin erken çocukluk dönemiyle birlikte, anlam evrenlerine uygun görsel, işitsel ve dilsel iletilerle beslenmesi gerekir. Öykü, roman, şiir vb. edebî türler, çocukların olay, olgu ve durumların sanatçı bakış açısıyla yorumlanmasına tanık oldukları görsel ve yazılı araçlardır.

İlk çocukluk döneminden başlayarak çocukların, insan ve yaşam gerçekliğine ilişkin bireysel değerler oluşturmalarında, Türkçe ders kitaplarındaki edebî metinlerin önemli bir işlevi vardır. Türkçe ders kitapları, çizginin ve dilin anlatım olanaklarıyla değişik karakter özelliklerini, dolayısıyla çeşitli kişilikleri canlandırır. Karakterlerden ve onların ilişkilerinden esinlenerek yaratılan kurgularla; çocukların insanı, doğayı ve yaşamı tanımalarına ilişkin bir deneyim alanı oluşturulur.

Duyuların algılama yeteneğini geliştirmek, kişileri uyaranlara karşı duyarlı kılmak, sanat eğitiminin temel amaçlarından biridir. Türkçe ders kitapları, dilsel ve görsel bir uyaran olarak, çocuğun sanat eğitimi sürecini başlatan ve zenginleştiren araçlardır. Bu araçların, çocuğun duygu eğitimine istenilen katkıyı sağlayabilmesi için, yüzeysel duygusallıktan, başka bir söyleyişle duygusal sığılıktan arındırılmış olması gerekir.

Edebî metinlerin, çocukların duygu eğitim sürecine istenilen katkıyı sağlayabilmesi için, yazar ve çizer, kitabın estetik bir eğitim aracı olduğu gerçeğinden hareketle, yarattıkları kurguda çocuklarla paylaşmayı tasarladıkları iletileri, duygusal bir sığılığa düşmeden aktarabilmelidir.

4.11 Türkçe Kitaplarında Metinler ve İçerik

Temel eğitim okulları Türkçe Eğitim Programı'na göre hazırlanan Türkçe ders kitaplarının metinleri klâsikleşmiş yazarların örneklerinden, önemli gün ve haftalardan, çeşitli edebî türlerden alınmıştır. Türkçe kitapları çocukların düşünce ve duygu gelişimini destekleyici, yüzyılımızın sosyal, bilimsel, teknik gelişimine uygun yurt, millet, insanlık sevgisini besleyici toplumsal ve millî değerleri içeren, anlatım zenginliği taşıyan seçkin yazarların kaleme aldıkları metinlerden oluşmuştur.

Masal, destan, roman, hikâye, deneme, anı, mektup gibi edebî türlerin oluşturduğu metinler, Türkçe ders kitaplarının konularını teşkil eder. Böylelikle çocuğun edebî türleri tanınması ve edebiyatı sevmesi sağlanır. Metinler yaş ve sınıf seviyesine uygun olup, çocuğun yaşam görüşünü, bilgi, görgü ve deneyimlerini, yeteneklerini, vatan-millet sevgisini artırıp geliştirecek niteliktedir.

Bu kitaplarda uygulanan metodun esas amacı, öğrenciyi ve öğretmeni severek çalışmaya yöneltmektir. Yaptığı işten tat almayanlar verimli olamazlar. Bu yüzden kitapların havasına sert ve kuru bir öğreticilikten çok, ölçülü bir sanat kokusunun sinmesi istenmiştir. Böylece körpe dimağlarda kazanılan bilginin yanı sıra olgun zevkin gelişeceği düşünülmüştür. Bu kitaplarda metinler belirli bir plânda işlenmiştir. Okuma parçaları konu; biçim ve anlatımlarına göre aylara bölünmüştür. Metinlerin üçte biri kadarı işlenmemiş, serbest parçalardır. Bu parçalar da tür ve biçim özellikleri ile çocuğun edebiyat sanatı ile doğrudan yüz yüze gelmesi amaçlanır. Dil ve anlatım yönünden metnin ya da yazarın anlatım özellikleri sezdirilirken öte yandan Türk dilinin güzellikleri, incelikleri gösterilmiştir. Böylece öğrencinin Türk dilini, kurallarını sezmesi sağlanmaya çalışmıştır. Bu yolla hem çocuğun metni daha iyi kavraması, hem de Türkçeyi daha iyi kavraması, hem de Türkçeyi daha iyi kavraması, hem de Türkçeyi daha iyi kullanabilmesine yardımcı olunmuştur.¹¹¹

Not: Serbest okuma parçaları bulunduğu türlere dahil edilmiştir.

¹¹¹ Sevgi Ediş, İlköğretim Altıncı Sınıf Türkçe Kitaplarında Resimleme-Metin İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E., İst., 2000, s. 121.

4.12 Metinler üzerinde Yapılan Çalışmaların Türkçe Öğretimi Üzerindeki Etkileri

Türkçe öğretiminin dört temel ögesi olan “dinleme, okuma, konuşma ve yazma” becerilerinin ve bunlar aracılığıyla kazandırılmak istenen davranışların gerçekleştirilmesi için istenilen nitelik ve niceliklere sahip metinlerin ders kitaplarına alınması yeterli değildir. Bunun yanı sıra Türkçe öğretiminin başarıya kavuşup kavuşmayacağı, metinler üzerinde yapılacak sesli ve sessiz okuma, sözcük, anlama-anlatma, tür ve biçim, imlâ-noktalama, dilbilgisi, yazılı-sözlü anlatım gibi çalışmaların niteliğiyle de yakından alakalıdır. Zira Türkçe öğretimi için araç konumundaki metinlere dinamizm kazandıracak, onları farklı davranışların kazandırılmasında etkinleştirecek, öğrencilerin daha iyi okumalarını, yazmalarını ve de anlayıp anlatmalarını sağlayacak etkinlik, metinler üzerinde yapılacak çalışmalardır. Metinler üzerinde yapılan çalışmalar bir nevi, öğrencinin metni okuduktan sonra, içeriğini anlamasında ve bu içerik aracılığıyla ulaşacağı ilkeleri kazanmasında bir değerlendirmedir. Bu nedenle değerlendirmesi ve yönlendirmesi yapılmayan bir öğretimin başarılı olup olmadığını, dolayısıyla verim derecesini anlamak mümkün değildir. Bu açıdan ders kitaplarına alınacak metinlerin, Türkçe öğretimi için aksiyonel bir misyon yüklenmesi açısından, üzerinde yapılan çalışma ve değerlendirmelerin sürekli hale getirilmesi gerekmektedir.

Bunlarla birlikte metinler üzerinde yapılacak çalışmaları renklendirmek, kolaylaştırmak ve daha kısa sürede algılanmasını sağlamak amacıyla resimler ve her türlü görsel donanımdan yararlanma yoluna gidilebilir. Bunun için metinler üzerinde yapılacak bir diğer çalışma alanının da “resimler ve görsel donanım” olduğu unutulmamalıdır.

Kısacası özerk ve öğrencinin Türkçe öğretimine yönelik her türlü istedik niteliklere sahip metinlerin ders kitaplarına alınması, hiçbir şekilde çocuğun Türkçe öğretimi için yeterli değildir. Bu açıdan üzerinde yapılacak çalışmaların da en az metin kadar, büyük önemi vardır. Çünkü statik ve pasif konumdaki metne dinamizm kazandıracak, ona can verecek ve öğrencinin programda belirtilen hedef davranışlara ulaşmasını sağlayacak olan şey, metinler üzerinde birbirleriyle ilintili olarak farklı başlıklar altında yapılacak aktivitelerdir. Kazandırılacak

dinamizmin öğrenciye yönelik olmasının yolu da, söz konusu etkinliklerin gerçekleşme düzeyinden ve başarı ile uygulanmasından geçer.¹¹²

4.13 Türkçe Ders Kitaplarında Estetik Bir İletişim Aracı Olarak Resim

Sanatçı duyarlığı ile yapılmış ders kitabı resimleri, erken çocukluk dönemiyle başlayan evrede, sanat eğitiminin en etkili ve en kestirme yoludur. Başlangıçta, kavramları öğretme, çocuğun çevresindeki varlıkları görsel kimlikleriyle tanıtmaya, çocuğun görme duyusunu eğitme işlevi, çocuğun yaşıyla birlikte giderek çeşitlenir. Sözcüklerle yaratılan anlam evrenine, çizerin de görsel yaratıcılığına katılması ortaya, yazar ve çizerin yarattığı yeni bir kurmaca dünya çıkarır.

İlköğretimin ileriki basamaklarında, çocuğun sanat diliyle oluşturulmuş bir düzenlemenin dilsel ve görsel anlamına ortak olması beklenir. Her çocuğun, okuma ve görme deneyimlerini sınavarak oluşturacağı anlam ya da anlamlar, onların dilsel, bilişsel ve duyuşsal becerilerinin zenginleşmesine de katkı sağlar. Dilin anlatım gücünü, estetik nitelikli resimlerle bütünleyen bir ders kitabından beklenen en büyük yarar da budur.

Ülkemizde, son yıllarda, sözcüklerin ve resimlerin estetik dünyasını bütünleştiren kitapların sayısında artış gözlenmektedir. Bir kitaptaki yazar - çizer ilişkisini anlatmak için "bir ortaklıktaki denk güçler" terimini kullanmaktadır. İki sanatçının, farklı ortamlarda çalışsalar bile, bir araya geldiklerinde içerikle ilgili bir bütün oluşturdukları ortadadır. Denk güçler olarak yazar ve çizerin becerilerinin, duyarlıklarının ortaklığı, ortaya çocuğa göre olan kitapların çıkmasını sağlamaktadır. İki sanatçının işbirliği sonucunda, içerikle ilgili resimler öyküyü görünür kılmakta, metnin anlamını genişletmektedir. Resimler bir yandan iletiyi görsel öğelerle desteklerken, diğer yandan da sanatçıya özgü yorumlarla Öyküye yeni renkler katmakta; sözcüklerin anlatım gücüyle de resimlerdeki ayrıntılar kavranabilmektedir.

Türkçe ders kitaplarındaki resimler, görsel algıyı geliştiren bir uyaran olmanın yanında, çocukların anlama becerilerinin gelişmesinde de payı olan bir araçtır. Bir öyküyü ya da romanı okuduktan sonra bütüncül bir bakışla yapıtın özünü, izleklerini, iletisini çıkartabilmek gerekiyor. Ama duyu algılarıyla düşünme yetisi gelmemişse bunun

¹¹² Güler, agt., s. 103-104.

gerçekleşmesi çok güç. Bu durumda alımlayan sadece konunun akışına yani anlatılan olaylar zincirine bağlı kalacak, olaylar ardındaki bağlantıları kavrayamayacaktır. Bu bakımdan görsel sanatların eğitimde ağırlıklı bir yer alması gerekiyor.

Bir resmi tüm özellikleriyle alımlayan biri, okuduğu yazınsal bir metne de çok farklı yaklaşabilecektir. Duyularla düşünmenin bütünleştiği bir bakışla dikkatini yapıtın dili, kurgusu, kompozisyonu, kısacası kullanılan malzemenin yoğunluğu üzerinde odaklaştırarak yapıtın özünü çıkartabilecektir.

Yazınsal metinlerde kullanılan dil, genellikle günlük dilin söz değerlerinin dışında yeni anlamlar taşır. Dil örgüsünün içinde barındırdığı çokanlamlılık, okurun da belli bir iletişim konumuna girmesini gerektirir. Çok yönlü duyusal ve düşünsel bağlantıları içeren, değişik algılanabilirliği olan iletilerin alımlanması, okur açısından birçok zihinsel sürecin işletilmesini zorunlu kılar. İletilerin kavranması, ayrıştırılması, karşılaştırılması, yeniden biçimlendirilmesi gibi girişik bilişsel süreçler, okur-yazar etkileşiminin niteliğini de belirler. Kişinin, şiir, öykü, roman gibi kurgulanmış bir gerçekliği anlamlandırması, dilsel şifreleri çözümülemesi, duyu algılarını kullanmasını gerektirir. Yazıda, görsel simgelerle (harfler), resimde ise, çizgi ve renklerle oluşturulan iletilerin anlamlandırılması, algısal ve imgesel düşünmenin işletilmesi ve yeterliğiyle ilgilidir. Her iki iletişim konumunda da alımlayıcı düş gücünün katkısına gereksinim duyar.¹¹³

4.14 Görselleştirme

Görselleştirme, metinde geçen konunun, olayların illüstrasyon, grafik, kroki, çizim, fotoğraf yoluyla aktarılmasıdır. Ders kitaplarının görselleştirilmesinin amacı, metnin kavranmasını kolaylaştırarak, öğrenmeyi hızlandırmaktır. Bir diğer temel amacı da yorumlama özelliğini, estetik görüşleri geliştirmek, bilgilendirme yoluyla olumlu davranışlar kazandırmaktır.

Çizginin ve rengin hayalde yarattığı birtakım yankılar vardır; bir bakıma çizgi ve renk, kelimelerin neden olduğu bir hayal dünyasının kapılarını açar. Görsel malzemeler bir an için görüşü egemenliği altına alarak, resmin uyandırdığı hayalî disipline eder. Böylelikle, estetik gerçeğe, renkler ve çizgilerle erişilmiş

¹¹³ Sedat Sever, Çocuk ve Edebiyat, Kök Yay., Ankara, 2003, s.169-174

olur. Çizgi, renk ve biçimlerin şu veya bu yolla düzenlenmesi, resme canlılık, derinlik ve güzellik kazandırdığı sürece beğenilir.

“Tanıdığımız ve ilgimizi çeken nesnelere, dikkatimizi tutmak gibi bir avantajı vardır. Texas Üniversitesi’nde yapılan araştırma sonuçlarına göre, zaman faktörü sabit tutulduğunda insanlar okuduklarının %10’unu, gördüklerinde ise %30’unu hatırlamaktadırlar. Bu bakımdan eğitimde görsel araçlar öğretmenin kalıcı olması açısından oldukça önemli görülmektedir. Bir öğrenme etkinliği ne kadar çok duyu organına hitap ederse, öğrenme olayı da o kadar iyi ve kalıcı olmakta, unutmaya da o kadar geç olmaktadır.”¹¹⁴

Öğrenme psikolojisinde görsel materyallerin gerekliliği kaçınılmazdır. Öğretme yöntemindeki sunuşun başarıyı etkilediği bir gerçektir. Bu açıdan görsel malzemeleri öğretimdeki başarı düzeninde önemli bir rol üstlenir. Görsel malzemeler birer bellek destekleyicisidir ve hatırlamayı kolaylaştırır. Duyularımızı sorarak, mantıkî düşünceleri ve hayalî çağrışımları göze hitap ederek, bellekte bir yer edinir. Böylece öğrenme süreçlerinin başında gelen dikkat çekme sağlanmış olur.

Dikkat, bilincin bir konu üzerinde toplanmasıdır. İlgi yoluyla güdülenme sağlanır ve öğrenme gerçekleşir.

“Levin, öğrenme sürecinde dört temel değişikliğin olduğunu savunur. Bunlar: bilişsel yapıda değişme, güdülenmede değişmede, düşünce sistemindeki değişme ve istemli ya da denetimli yeteneklerde değişmedir. Bunlardan güdülenmedeki değişme, öğrenilen materyalleri sevmek ya da sevmemek anlamına gelir ki, bu da görsel malzemelerin sunulmasında dikkat edilmesi gereken en önemli husustur.”¹¹⁵

4.15 Resimleme

Renklerin insan ruhu üzerindeki etkisi inkâr edilemez. Dünyayı pembe görmek, kara görmek gibi deyimler iç dünyamıza ait ifadelerdir. Renklerin beden

¹¹⁴ Özcan Demirel, Genel Öğretim Yöntemleri, Usem Yay., Ank., 1996, s. 79

¹¹⁵ Ediş, agt., s. 145

ve fizik üzerindeki etkileri psikolojik deneyler aracılığı ile kanıtlanmıştır. Renklerin işkence veya tedavi amaçlı kullanıldığı bilinen olaylardır.¹¹⁶

Resimlemelerin yaş gruplarına göre farklı işlev ve sorumlulukları vardır. Hitap ettiği kitlenin belirlenmesi başarısı açısından büyük önem taşır.

Resmin görevi metni gerekli olan şekilde açıklamak, zenginleştirmek, sahneleri canlandırmaktır. Resim her şeyden önce çocuğun yaşantularına katılma ve çevresi ile ilişki kurma yeteneğini artırmalı, çocuğun estetik yönden gelişimine yardımcı olabilecek güzellikte olmalıdır.¹¹⁷

4.16 Resimlemede Konu ve İçerik

Çocukların her yaş döneminin bilişsel özellikleri farklıdır. Görsel malzemelerin tespiti yaş, sınıf ve zeka özelliklerine göre tespit edilmelidir. sosyo-ekonomik yapı da çocuğun gelişim dönemlerine etki eder. Ülkemiz sosyo-ekonomisinin heterojen bir yapıya sahip olduğunu düşünürsek, ders kitaplarının hazırlanmasında dikkate alınması gereken bir husus daha karşımıza çıkmaktadır.

Türkçe Ders Kitaplarında belirlenen konulara yönelik resimlemeler, o konunun açıklanmasına destek olurken kazanılan bilgilerin davranışa yansımaları açıklar. Çocuklar gelişimine de direkt olarak etki eder. Görsel malzemeleri sanatsal bir anlatımla zenginleştirmek, çocuğun kitabı sevmesini, kitapla olan ilişkisinin sürekli olmasını sağlar. Çocuğun okuma alışkanlığının artmasında kitapların tasarımının büyük rolü vardır. Kitabın düzenlenmesi, iyi bir kitabın oluşmasında son derece önem taşır. Görsel malzemeler metinle bağlantılı olup, metinle birlikte değerlendirilmesi zorunludur. Kitap düzenlemesi çok yönlü bir çalışma gerektirir. Birbirine sıkıca bağlı ilke ve metotlar çerçevesinde, her aşamada titizlikle ele alınmalıdır.¹¹⁸

Türkçe ders kitaplarında yer alan resimlemelerin önemli bir kısmı doğru ve anlaşılır değildir. Doğru ve anlaşılır olmayan resimlemelerin çocuğa hiçbir yararı olmayacaktır. Gereksiz yerlerde kullanılan ve bulunduğu bölümün içeriğine

¹¹⁶ N: Özgür Ünal, Ders Kitabı Resimlerinin Analizi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 2001, s. 30.

¹¹⁷ Ünal, agt., s. 34.

¹¹⁸ Ediş, agt., s. 141

uygun olmayan resimlemeler, diğer adıyla resim-metin ilişkisi sağlanmamış resimler doğru ve anlaşılır olmayacaktır. Hatalı, yetersiz ve yanlış olduğu takdirde, yerleri ne kadar doğru tespit edilirse edilsin, plastik değerleri ne kadar yüksek olursa olsun, bir anlamı olmayacaktır. Resimleme salt kendini anlatır duruma geçecektir ki bu da ders kitabı resimlemelerinin felsefesine ters düşmektedir.

“Öğrenmeyi etkileyen belli başlı süreçler, tanıma, algı ve dikkat, bilgiyi kodlama ve depolama, hatırlama ve örgütlemedir.”¹¹⁹

Bütün süreçlerde görsel malzemenin etkisi söz konusudur. Bu araştırmada da, görsel malzemelerin bu süreçlerle oluşturduğu bağın öğrenme üzerindeki etkisini vurgulamaya çalıştık. Brown’a göre; dikkati etkileyen etmenler birey için önem taşır. Parlak renkler, hareket gibi farklı uyarıcılar çok yalın ve karmaşık uyarıcılara göre, orta derece karmaşık uyaranlar daha dikkat çekicidir. Altı çizgili ya da bir şekilde belirtilmiş, yaşantılarla öğrenilmiş ipuçları her zaman dikkat çeker. Beklentiler ve verilen bilgilerin gereksinime yönelik olması, bireyin dikkatinin toplanmasını sağlar.

Ders kitaplarının görselleştirilme sürecinde dikkate etki eden etmenler üzerinde durulmalıdır. Bunun yanında görsel malzemelerin de kaliteli ve amaca yönelik olması hatırdan çıkartılmamalıdır. Fazla detay resimleri amacından uzaklaştıracağından bundan kaçınmalı, bir düşünce ile yetinmelidir. Desen, renk, çizgi, şekil veya boşluklarla bir bütünlük sağlanmalıdır. Temel düşünceyi merkeze yönelterek ilgi çekilmelidir. Formal ya da informal denge olmalıdır. Formal dengede, resmin merkezinden çizilen bir hayali çizgi, sağ ve solu eşit olarak ikiye bölmektedir. İnfomal denge ise, merkez vurgulanmadan resmin unsurları arasında sağlanan uyum demektir.

Bu tür dengenin yarattığı hareketlilikle, değişiklik yaratılarak, çocukların ilgisini yoğunlaştırarak zengin hayaller kazandırılmaktadır.

---

¹¹⁹ Ediş, agt., s. 142.

“Görsel algı, görsel bilgi, görselleşmiş düşünce birikimi de sanatsal üretime kaynaklık eder. Konumuz olan, ilköğretim kitaplarında çocuğa sunulan bilgiler kadar görsel bilgiler olan resimlemeler, bu nedenle önemli öğelerdir.”¹²⁰

Görsel malzemelerin tasarım süreci içerisinde her türlü teknik bilgi kullanılmalıdır. Kaliteli bir ders kitabı hazırlanırken bu tasarım sürecinden mutlaka geçmelidir.

İlköğretim ders kitaplarının çocuğun öğrenme ve estetik gelişiminde etkili olabilmesi için, görsel malzemelerin son derece nitelikli ve kaliteli olması gerekmektedir. Pek çok eğitimci ve çizer, ders kitaplarında yer alan görsel malzemelerin hatalarla dolu olduğunu; resimlemelerin, çocuğun öğrenme ve estetik gelişimine önemli katkıda bulunmadığını savunurlar.

Çocuğun ilgisini artırmayan resimlemeler, çocuğu kitaba dolayısıyla derse karşı özendirmez. Bölümler arası sürekliliğin olmayışı da çocuğun dikkatini dağıtır ki bu da çocuktaki öğrenmenin kalıcı olmamasına neden olur. Öğrenmeye etki etmeyen resimlemeler, sayfada süs unsuru olmaktan öteye gitmez. Türkçe ders kitaplarındaki resimlemeler gelişigüzel, ciddiyetten uzak, zaman zaman da rastgele metinlerle birleştirilmişlerdir. Böyle hatalar, çocuğun metni anlamınsa olanak tanımayacağı gibi, çocuğu yanlış bilgilendirmeye götürecektir.

Çocuğun sürekli gördüğü, bildiği ve benzer resimlemeler hiçbir şekilde ilgisin çekmeyecektir. Daha önce görmediği ilginç bilgiler dikkatini çekecek, ilgisi artacak ve süreklilik sağlanmış olmalıdır. Dolayısıyla hem metni kavramada yararlı olacak, hem de çocuğun estetik değerleri gelişecektir. Çocuk ilgi duyduğu şeylere yönelir, ilgisini uyandırmayan resimlemeler çocuğun dikkatini çekmez. Çocuğun ilgisini artırabilecek resimlemeler, zengin ve nitelikli olmalıdır.

İlkokul çağı, çocukların bilgi ve estetik algılama çağının en önemli dönemlerinden biridir. Çocukların zeka gelişiminde estetiğin rolü büyüktür. Sanatsal algılamalar çocuğu son derece etkiler. Bilgi aktarımının yanı sıra bireylerin sanat ve estetik açıdan değerlendirmelerini ve genel davranışlarını etkileyen en önemli unsurlardan biri de ders kitaplarıdır. Ders kitaplarının genelinde sıkça rastladığımız hataların başında üst-üste bindirmeler, sıkıştırılmalar

¹²⁰ Ediş, agt., s. 143.

ve rast gele dağıtılmış küçük illüstrasyonlar gelmektedir. Uygun yerde, uygun büyüklükte verilmeyen resimlemeler, algıyı zorlaştırmaktadır. Bu tür hataları mümkün olduğunca aza indirmek gerekmektedir.

Görsel malzemeler hazırlanırken, tasarım süreci içerisine giren her türlü teknik bilgiler, bir bütünlük içerisinde düşünülmelidir. “İllüstrasyonlarda, resimde geçerli olan tüm plastik değerler, kurallar, çizgi, oran, renk, ışık, doku gibi etmenler uygulanmalıdır.” İllüstrasyonun temelinde resimsel bilgi yatar. İllüstrasyonları bu gözle görmek her zaman doğru sonuç verir. İllüstrasyonlara farklı bir gözle bakmak, salt metin resimsel ifadesi olarak görmek, çocuğun anlamayacağını düşünerek baştan savmak büyük yanlışlıklara yol açar. Resimlemelerin çocukların algı seviyesinin altında tutulması çocuğun bilgi ve estetik gelişimine olumlu bir etki yapmayacaktır.

Bu sorunların çözümlenebilmesi için de, resimlemede birtakım kuralların bulunması gerekmektedir.

Ders kitaplarında belirtilen amaçların en başında sahnenin belirlenmesi gelir. Bunu resim-metin ilişkisinin öncelikli boyutu olarak nitelendirebiliriz.

“Ders kitabı metinlerinde yer alan bilgiler, çoğu zaman birden fazladır. Bütün bu bilgilerin bir resimleme üzerinde gösterilmesi mümkün olamayacağı gibi, bu bilgilerin birden fazla resimleme ile gösterilmesi de mümkün olmayabilir. Bu bakımdan sahnenin belirlenmesi önem kazanır.¹²¹

Türkçe kitaplarını incelediğimizde bu konuya gerekli hassasiyetin gösterilmediğini görüyoruz. Edebiyatımızın zengin anlatımını içeren edebî metinleri gerek tanımlamada gerek içeriğini yansıtmada resimlemelerin genellikle yetersiz olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte sınıf seviyesinin çok altında, inandırıcılıktan ve plastik değerlerden uzak resimlemeler de rahatsız edici boyutlardadır. Gelişigüzel ele alanın resimlemelerin ele alınış tarzı öğretimde Türkçe gibi temel teşkil eden bir ders kitabının özüyle de çelişmektedir.¹²²

¹²¹ Ediş, agt., s. 180

¹²² Ediş, agt., s.180.

4.17 Resim-Metin Bütünlüğünün İşlevi

“Ders kitaplarında resimleme, metin içinde geçen ana fikrinin görselleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu ana fikir ve resimleme, çocuğa bilgi ve davranış kazandırma amacını güder. Bu amaca ulaşmak için resimlemelerin sebep-sonuç ilişkisinden çok, çocuğun zihninde olayı estetik bir ortam yaratarak sunmak en doğru yaklaşımdır. Ancak bu şekilde çocuğun konu ile zihinsel bir bağ kurması, olayları kendi yaşantısında hissetmesi, kazanacağı bilgi ve davranışların daha kalıcı olmasına sebep olur.

Ders kitapları, diğer çocuk kitaplarından farklı olarak resimlenir. Ders kitaplarındaki resimlemeler, metinle bağlantılı olarak bilgilendirmeyi sağlar. Resimlemelerin metinle bağlantısının tam olması yanında çocuğun ilgisini çekebilecek estetik değerlere de sahip olması gerekmektedir. Her ne kadar ayrı gibi görünseler de bu iki unsur birbirinin tamamlayıcısıdır. Resim-metin ilişkisi bulunan, ancak estetik değerlerden yoksun bir resimlemenin yararından söz etmek mümkün değildir. Bunun yanında çocuğun ilgisi çeken nitelikli bir resimlemenin de metinle bağlantısının olmaması durumunda çocuğun metni algılamasını kolaylaştırmak mümkün değildir.

“Görsel elemanların hepsi öğrenmenin kolaylaşması ve kalıcı olma amacını güder. Fakat öğrenmenin kalıcı olması, çocuğun isteklerine yönelik olmasından geçer. Metinle iyi bir ilişki sağlamamış bir resimleme, çocuğun ilgi ve isteklerine yönelik olmadığından dikkat çekmeyecek, böylece de kalıcı öğrenme sağlanamayacaktır.”

Kalıcı öğrenmenin sağlanamaması durumunda kazanılan bilgiler kısa bir süre sonra unutulacaktır. Kitapların görsel düzeninde bağlı kalınması gereken esaslar şunlardır:

—Renklerde gerçekçilik, estetik, sayfa düzenleme iyi algılara için algılama için büyüklük, ilişkisiz ayrıntılardan kaçınma gibi öğretime yardımcı olan unsurların kitaba ilgi çekicilik özelliği katıp katmadığı;

Pek çok özelliği içerisinde bulunduran bu ölçüt, ders kitaplarının incelenmesinde dikkate alınmış olsaydı, ya Türkçe ders kitaplarındaki resimler daha seviyeli olacak, ya da pek çok kitap kurulduktan onay alamayacaktı.

4.18 Resim-Metin İlişkisi

Resimli kitaplardaki yazılı anlatım ve resimlerin çocuk üzerindeki etkisinin önemszenmesinin gerekliliği genel olarak dünyaca kabul edilen bir olgudur. Resimli kitaplardaki eşya ve kişilerin küçük çocuk tarafından tanınması, onun haz duyması ve yaşamında başarılar edinmesi anlamına geldiği gibi, ilk dil ve tasavvur zenginliğini kazanması da buna bağlıdır. Resimli kitap, okul öncesi ve ilkokul çağlarında çocuğu dil ve resimle uyarmanın yanı sıra, onun gelişmesini sağlayabiliri, hatta onu eleştirisel bilinç edinmeye itebilir; kitap, çocuğun iç çatışmalarını yenmesi ve toplusallaşması için yardımcı bir gereç olabilir. Yaratıcı düşüncenin gelişmesini mümkün kıldığı da önemle belirtilmektedir.¹²³

Türkçe kitapları görsel malzemenin en çok kullanıldığı alanlardan biridir. Bu kitapların tasarımının çocuğun okuma alışkanlığı edinmesinde ve artmasında büyük rolü vardır. Ders kitapları çocuğun genel davranışlarında, sanata ve estetik değerlere yaklaşımında son derece etkilidir. Eğitim alanında kullanılan araç-gereç ve malzemeler bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Ders kitaplarının görselleştirilmesi sorunundan yola çıkarak, “Sekizinci Sınıf Türkçe Kitapları” örneğiyle dikkat edilmesi gereken kuram ve bilgiler üzerinde duracağız. Görsel malzemelerin çocuğun öğrenme ve estetik gelişimine olumlu-olumsuz etkilerini inceleyeceğiz. Resimlere ve metin ilişkisinin çocuk üzerindeki etkilerinden yola çıkarak, sekizinci sınıf Türkçe kitaplarında görsel malzemenin niteliğini incelemenin esasını oluşturacaktır. Çocukların bilgi ve estetik algılama çağının en etkin dönemlerinden biri ilköğretim çağıdır. Çocukların zekâ gelişiminde güzel sanatların ve estetiğin rolü büyüktür. Ders kitapları çocuğun genel davranışlarında, sanatçı ve estetik değerlere yaklaşımında son derece etkilidir. Bu tür yayınlar, sanatsal bir anlatımla zenginleştirilerek, eğitim aracı olmaktan öte bir kaynak haline getirilmelidir.¹²⁴

Çağdaş kültür ortamlarını yaratmış toplumlarda, resimli çocuk kitaplarına ne denli büyük bir değer verildiğini biliyoruz. Çocuk için resimli kitap, ekmek-su kadar gereksinim duyduğu kültür değerleridir. “Çocuk kitapları soylu

¹²³ Ediş,agt, s.8

¹²⁴ Ediş, agt., s. 2,3.

resim sanatının insan yaşamına giriş kapısı, eğitimin dönüm noktasıdır. Çocuk plastik sanatlarla ilgili ilk izlenim ve eğitimini bu kitaplardan alır.¹²⁵

Herkesin kabul ettiği ve başka biçimlerde ifadelendirdiği üzere çocukluğun farklı bir dünyası var ve çocuğun gelişmesi bir takım özgül yasalara bağlıdır. Yani eğitim kişiyi yapay bir dünyaya alıştırmak değil, tersine kişinin temel niteliklerini ortaya çıkarmaya ve bunları geliştirmeye yönelik bir ortam hazırlamaya çalışmaktır. Ancak böylece insanî gelişmeler sağlanabilir.¹²⁶

Resimli kitaplar çocuğun hayal gücüne, zekâsına, şahsiyetine doğrudan etki yaparak gelişmesini etkiler. Eğitimin amacı, kötü şahsiyet özelliklerini iyi şahsiyet özelliklerine çevirmektir. Bu açıdan ele aldığımızda resimli ders kitaplarının eğitimdeki rolünün ne denli büyük olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden çizerler resmi oluşturan objelerin kavranmasının çocuğun eğitiminde kavrama yeteneğini artıracaklarını düşünerek tasarımını oluşturmaktadırlar. Çocukların zekâ gelişiminde estetiğin rolünün çok büyük olduğu bugün bilinmektedir. Sanatsal algılamalar çocuğu etkiler. Bilgi aktarılmasının yanı sıra çocukların sanat ve estetik açıdan değerlendirmelerini ve genel davranışlarını etkileyen en önemli davranışlardan biri de ders kitaplarıdır. Ders kitaplarını salt eğitim aracı olmaktan kurtarıp zengin, nitelikli görsel imajlarla daha faydalı hale getirmek doğru olacaktır.¹²⁷

Kitap resimleri çocuğun hayal gücünün sınırlarını zorlarken yaratıcılık özelliklerini geliştirir, estetik duygularını besleyerek zenginleştirir. Sanatı sevmesini, zevk almasını, bu konuda bilinçlenmesini sağlar. Biçimsel kopyacılıktan uzaklaştırır. “Çocuklar karşılaştıkları görsel imajlarda, görsel kalite ve estetik değer buldukları takdirde algılama daha kolaylaşır. Hatırlamanın iyiye götürülmesi ve aşama kaydedilmesi, çocuğa mükemmel imajlar gösterildiği takdirde mümkün olabilir.” Bu açıdan ilköğretim kitaplarındaki resimlemeler titizlikle ele alınmalı, sevdirmeye, özendirme, üretime yöneltme amaç olmalıdır.¹²⁸

¹²⁵ Nevzat Erkmen, “Çocuk Kitabı Resimleri”, Art Dekor, İstanbul, Nisan 1996, sayı 37, s. 180

¹²⁶ Ediş, agt., s.8.

¹²⁷ Ediş, agt., s. 9

¹²⁸ Erkmen, age., s. 37

Türk Millî Eğitiminin genel amaçları, ilköğretim basamamada, aşağıda belirtilen amaçlar çerçevesi içinde gerçekleştirilmeye çalışılır:

a) Kişisel Bakımdan:

İlköğretim görmüş bir yurttaş:

1) İyi düşünme ve doğru hüküm verme alışkanlığını kazanmıştır.

2) Tabii güzelliklere ve güzel sanat eserlerine karşı ilgi ve hayranlık duymayı öğrenmiştir Türkçe ders kitaplarında resimleme vazgeçilmez bir unsurdur. Bu kitaplardaki resimlemeler, metinde geçen ana fikrin görselleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu ana fikir ve resimleme, çocuğa bilgi ve davranış kazandırma amacını güder. Ders kitapları, metinle bağlantılı olarak bilgilendirmeye yöneliktir. Resim-metin arasındaki uyumun sağlanması algılamayı ve öğrenmeyi kolaylaştırır. Çünkü çocuklar metinde geçen bilgi ve kavramları, resimlemelerle bağ kurarak öğrenirler. Eğitimciler ve çizerler, görsel malzemenin öğrenmede önemli rol oynadığı görüşünü savunurlar.

“Millî Eğitim Bakanlığının “Kitapların Hazırlanması, İncelenmesi İle İlgili Esas ve Usuller” çerçevesinde ders kitaplarının incelenmesinin ve ‘öğretime yardımcı unsurların öğrencinin gelişim basamaklarına ve konularına uygun olup-olmadığı maddesini de net bir şekilde belirtmiştir.¹²⁹

Resim-metin ilişkisi oldukça iyi olan bu resimleme, aranan görsel düzenlerin hemen hepsini yansıttığından, çocuğun olumlu yönde etkilenip, estetik değerlerinin gelişimine katkıda bulunacaktır. Ayrıca sahenin belirlenmesindeki doğruluk, hatırlamayı kolaylaştırır.

“Çocuklar, karşılaştıkları görsel imajlarda görsel kalite ve estetik değer buldukları takdirde algılama daha kolaylaşır. Hatırlamanın iyiye götürülmesi ve aşama kaydedilmesi, çocuğa mükemmel imajlar gösterildiği takdirde mümkün olabilir. Etkin görüntü çift ilişkili öğrenmeyi geliştirir.”

¹²⁹ Ediş, agt., s. 16.

4.19 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Resimlerin Estetik Başlıklar Ölçeğinde Değerlendirilmesi

BU MEMLEKET BİZİM

Solda, ilerdeydi Ali Onbaşı.

Kan içindeydi yüzü gözü.

Bir süvari takımı geçti yanından dörtnala.

Kaçanı kovalamıyordu yalnız,

Ulaşmak da istiyordu bir yerlere.

Ali Onbaşı bir şimşek hızıyla düşündü:

"Dörtnala gelip Uzak Asya' dan

Akdeniz' e bir kısrak başı gibi uzanan

Bu memleket bizim.

Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak

Ve İpek bir halıya benzeyen toprak,

Bu cehennem, bu cennet bizim.

Kapansın el kapıları, bir daha açılmasın,
Yok edin insanın insana kulluğunu,
Bu davet bizim...

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
Ve bir orman gibi kardeşesine.
Bu hasret bizim..."

Sonra,

Sonra 9 Eylül' de İzmir' e girdik.

Kayserili bir nefer

Yanan şehrin kızılıtsı içinden gelip

Öfkeden, sevinçten, ümitten ağlaya ağlaya,

Güneyden kuzeye,

Doğudan batıya,

Türk halkıyla beraber

Seyretti İzmir rıhtımından Akdeniz' i.

Nazım HİKMET

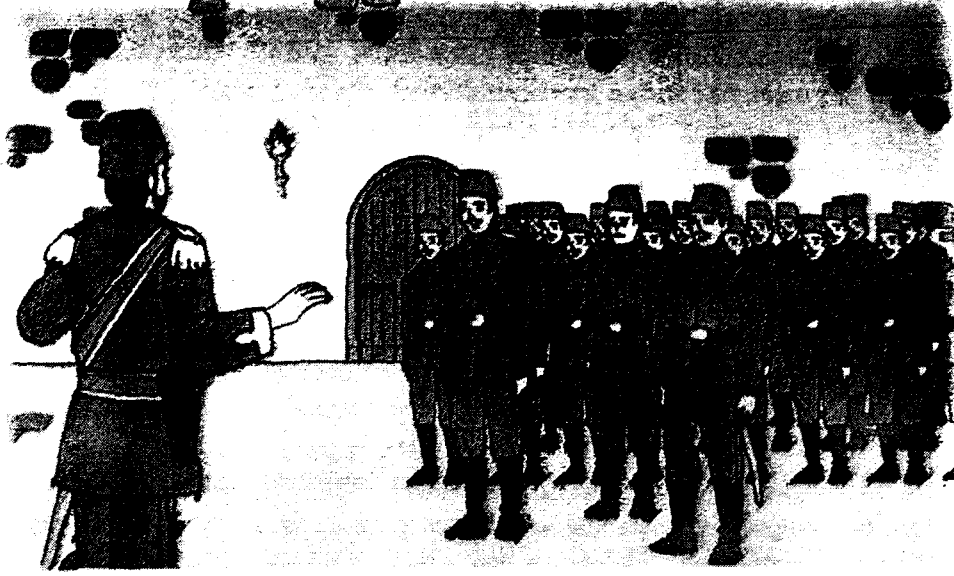
Konu	Bu Memleket Bizim- Nazım Hikmet
Eserin türü	Şiir
Resimleyen	Murat Sevinç
Kitap	Özyürek Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 229
Yazarı	Suat Batur, Cafer Yıldırım

Resim, sayfanın yarısını oluşturmaktadır. En önde bir asker yüzü kanlar içinde at üstünde ve silahını doğrultmuş bir vaziyette yer almaktadır. Arkada gölgeler şeklinde Türk bayrağı taşıyan atlı süvari birlikleri gelmektedir. Türk bayrağı, bağımsızlığı simgeleyen bir öge olarak çok canlı renklerle verilmiştir.

Şiirde yüzü gözü kanlar içinde kalan atını dört nala koşturarak düşmanı kovalayan bir asker tasvir edilmiştir. Resimde de bu tasvirin tam anlamıyla verildiğini söyleyebiliriz. Yani şiirin içeriği ile resim arasında sıkı bir bağ vardır. Resmin yarım sayfa olması, algılamada biraz güçlükler çıkarsa da estetik bir değer taşıyan, nitelik ve plastik değerleri içinde barındıran böyle bir resim çocukta olumlu izlenimler uyandıracaktır.

Çocuklar, karşılaştıkları görsel imajlarda görsel kalite ve estetik değer buldukları takdirde algılama daha kolaylaşır.

Resim-metin ilişkisi iyi olan bu resimleme, aranan görsel düzenlerin hemen hepsini yansıttığından, çocuğun olumlu yönde etkilenip, hem şiiri aracılığı ile kavratılmaya çalışılan millî değerleri, millî duyguyu alacak; hem de bu durum; estetik değerlerinin gelişimine katkıda bulunacaktır.

Konu	Vatan yahut Silistre-Namık Kemal
Eserin türü	Tiyatro
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 44
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mihçı, Sevim Yörük

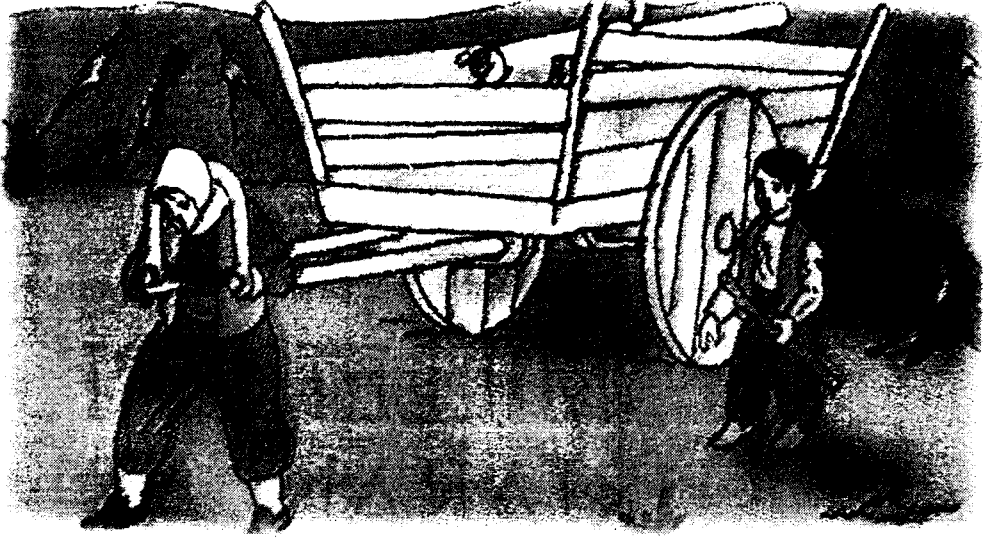
Resimde yüzü askerlere dönük bir komutan, bir grup asker ayakta bekler vaziyette yer almaktadır. Mekân olarak meşale ve taşlardan anlaşıldığına göre bir kalenin için görünmektedir.

Tiyatroda, Silistre Kalesi'nin savunulmasına katılmak isteyen gönüllülerin durumu tartışılmaktadır. Resimde bu anlatılan olay tam olarak görüntülenmeye çalışılmıştır. Resimlemenin sol tarafındaki adamın komutanın konuşma yapan hali, sağ tarafta ön planda yer alan iki asker ve arkada bulunan bir bölük askerin dinleme vaziyetteki durumu dikkati çekmektedir. Genel olarak mavi ve yeşil tonlar hâkimdir. Özellikle askerlerin elbiselerindeki yeşil ton ve feslerindeki kırmızı ton çok yerinde kullanılmıştır. Bu kıyafetlerin (Osmanlı dönemini çağrıştırması da) çocuğun olayın geçtiği döneme ilişkin metni algılamasında kolaylıklar sağlayacaktır.

Görsel algı, görsel bilgi, görselleşmiş düşünce birikimi de sanatsal üretime kaynaklık eder. Konumuz olan ilköğretim kitaplarında çocuğa sunulan bilgiler kadar, görsel bilgiler olan resimlemeler bu nedenle önemli öğelerdir.

Resim-metin ilişkisi oldukça iyi görünen bu kompozisyon çocukta estetik duyarlık geliştirecek niteliktedir.

MUSTAFA KEMAL'İN KAĞNISI

Yediyordu Elif kağnisını,

Kara geceden geceden.

Sankim elif elif uzuyordu, inceliyordu,

Uzak cephelerin açışığıdı gıcirtılar.

İnliyordu dağın ardı, yasla,

Her bir heceden heceden.

Mustafa Kemal'in kağnisı derdi, kağnisına;

Mermi taşırdı öteye, dağ taş aşardı.

Çabuk giderdi, çok götürürdü Elifçik;

Nam almıştı asker içinde.

Bu kez yine herkesten evvel almıştı yükünü,

Doğrulmuştu yola, önceden önceden.

Öküzleriyle kardeş gibiydi Elif;

Yemezdi içmezdi, yemeden içmeden onlar.

Kocabaş çok ihtiyardı, çok zayıftı;

Mahzundu bütün bütün Sarıkız, yanı sıra.

Gecenin ulu ağırlığına karşı,

Hafiftiler, inceden inceden.

İriydi Elif, kuvvetliydi kağını başında;

Elma elmaydı yanakları, üzüm üzümdü gözleri; Kınalı
ellerinden rüzgâr geçirdi, daim;

Toprak gülümserdi çarıklı ayaklarına;

Alını yeşilini kapmıştı, geçirmişti,

Niceden niceden

Durdu birdenbire Kocabaş; ova, bayır durdu;

Nazar mı değdi göklerden ne?

"Dahi" etti, yok. "Dahha!" dedi; gitmez

Ta gerilerden başka kağnılar yetişti, geçti gacur gacur.

Nasıl durur Mustafa Kemal'in Kağnısı!

Kahroldu Elifçik düşünceden düşünceden.

Aman Kocabaş, ayağını öpeyim Kocabaş!

Süs beni, öldür beni; koma yollarda beni!

Geçer götürür ana, çocuk, mermisini askercığın;

Koma yollarda beni, kulun köpeğin olayım!

Bak hele üzerimden ses sada uzaklaşır,

Düşerim gerilere iyceden iyceden

Kocabaş yığıldı çamura;

Büyüdü gözleri, büyüdü yürek kadar;

Örtüldü gözleri, örtüldü hep.

Kalır mı Mustafa Kemal'in Kağnısı bacım,

Kocabaş'ın yerine koştı kendisini Elifçik,

Yürüdü düşman üstüne, yüceden yüceden.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA

Konu	Mustafa Kemal'in Kağnısı – Fazıl Hüsnü Dağlarca
Eserin türü	Şiir
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 200
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mihçı, Sevim Yörük

Resimde ön tarafta kağnyı çekmeye çalışan kadın, arka tarafta elinde bir çubuk taşıyan çocuk ve arka plânda yere uzanmış bir öküz bulunmaktadır.. Ayrıca kağnyın içinde bir top arabası ve kızıl renkte çorak bir arazi göze çarpmaktadır.

Şiirde, Kurtuluş savaşı yıllarında cepheye silah taşıyan vefakâr bir kadının başından geçen bir olay anlatılmıştır. Şiir, baştan sona kısa bir hikâyeyi andırmaktadır. Resimleme ile şiir arasındaki ilişkiye baktığımızda resmin sadece şiirin son dördlüğünde anlatılanlarla ilgisi olduğunu görüyoruz. Son dördlükte kağnyı taşıyan Kocabaş adlı öküzün ölerək çamura yattığı ve Elif isimli kadının onun yerine geçerek kağnyı götürmeye çalıştığı anlatılmıştır. Resimde de ölü bir öküzün kağnyın arka tarafında yere uzandığı ve kağnyı da kadının götürmeye çalıştığını görüyoruz. Şiirin içeriğinde en mühim vurgu kendini öküz yerine arabaya koşan kadındır. Bu da resimde yer almaktadır.

Şiirde Elif isimli kadının yanaklarının elma, gözlerinin üzüm gibi ve ellerinin de kınalı olduğu şeklinde bir tasvir yer almaktadır. Resimde ise bu ayrıntıları göremiyoruz. Çünkü kadının yüzü beyaz bir renkte, elleri ve gözlerini tam olarak seçemiyoruz. Ancak resmin şiirin can alıcı noktası olan son dördlükte anlatılanlarla ilgili olması öğrencilerin şiirde anlatılanları algılamasında yardımcı olmuştur.

Resimlemenin edebî eserde çoğunlukla güdük kaldığını görmekteyiz. Bu da edebî eserin anlam zenginliğiyle ilgilidir.

MEHMETÇİK

Atıldı, bir Mehmetçik,
 Büyüyü bozdu,
 Bir düşman süngüsüne,göğsünde,
 Bu şahadetle kayalar yarıldı sanki,
 Dipçik gürültüsünden. (...)
 Savaşırken yaşamak,
 Anam sütü kadar helâl gibi,
 Ölüm hem büyüktü hem kolaydı,
 Mustafa Kemal gibi.
 Atılıyorduk bir devre,
 Tarihlerden süzölmüş bir hâl gibi,
 Hepimiz, hepimiz,
 Mustafa Kemal gibi.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA

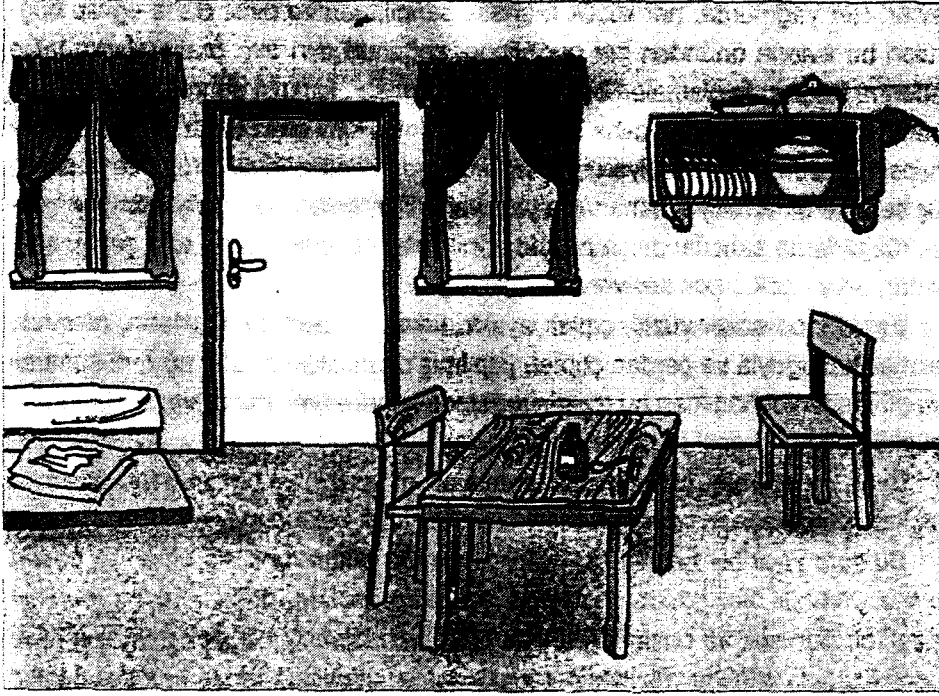
Konu	Mehmetçik-Fazıl Hüsnü Dağlarca
Eserin türü	Şiir
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 99
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mihçi, Sevim Yörük

Resimde, tüfeğiyle koşan bir asker, ortada Türkiye haritası ve haritanın içinde ay ve yıldız, sol tarafta göndere çekilmiş Türk bayrağı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün resmi bulunmaktadır.

Şiir, Kurtuluş Savaşı'nı konu almış, Mehmetçiğin bu savaşta gösterdiği kahramanlığı, yiğitliği anlatmıştır. İlk dördlükte düşmana doğru atılan Mehmetçik tasvir edilmiştir. Resimde de tüfekte düşmana hücum eden bir Mehmetçik görülmektedir. Şiirin ikinci dördlüğüne baktığımızda ölümün büyüklüğünü ve kolaylığını Mustafa Kemal Atatürk'e benzetildiğini görüyoruz. Resimde de sağ üst köşede asker elbisesiyle Mustafa Kemal Atatürk göze çarpmaktadır. Son dördlükte de Mustafa Kemal Atatürk'e Türk milletinin özdeşleştirildiğini ve yepyeni bir döneme tarihten süzülerek topyekûn girdiğimiz anlatılmaktadır.

Bu şiirin içeriği ile kullanılan görsel malzemenin çoğunlukla örtüştüğünü söyleyebiliriz. Şiirin konusu ile ilgili önemli noktalar, Atatürk, bayrak, harita vs. resim içinde kendilerine ait yeri almış olup konuya birebir gönderme yapmaktadır.

Böylece şiiri okuyan çocukların içeriği algılamasında kullanılan resmin çok yararlı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca illüstrasyonun şiirin bütünün kapsayan bir boyutta yapılması algılamayı daha da kolaylaştırmıştır.

Konu	Sofa'nın Bana Söyledikleri – Peyami Safa
Eserin türü	Roman
Resimleyen	Murat Sevinç
Kitap	Özyürek Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 83
Yazarı	Suat Batur, Cafer Yıldırım

Resimde bir masa, iki sandalye, ortada sokak kapısı, iki yanında birer pencere, pencerenin yanında bir ot minderi, minderde üst üste konmuş iki yastık, masanın üstünde bir şişe ve yanında kaşık, sağ üst köşede iki raf ve bunların içinde tabaklar ve kaplar bulunmaktadır.

Metinde, pansuman yapıldıktan sonra evine dönen gencin, mahallesi ve evi anlatılmaktadır. Resimde yer alan görsel öğeler metinde şöyle geçmektedir: “Bu sofa dört köşedir: Ortada sokak kapısı. İki yanında birer pencere. Pencerenin yanında bir ot minderi. Minderin yanında yemek masası. Masanın yanında iki sandalye...

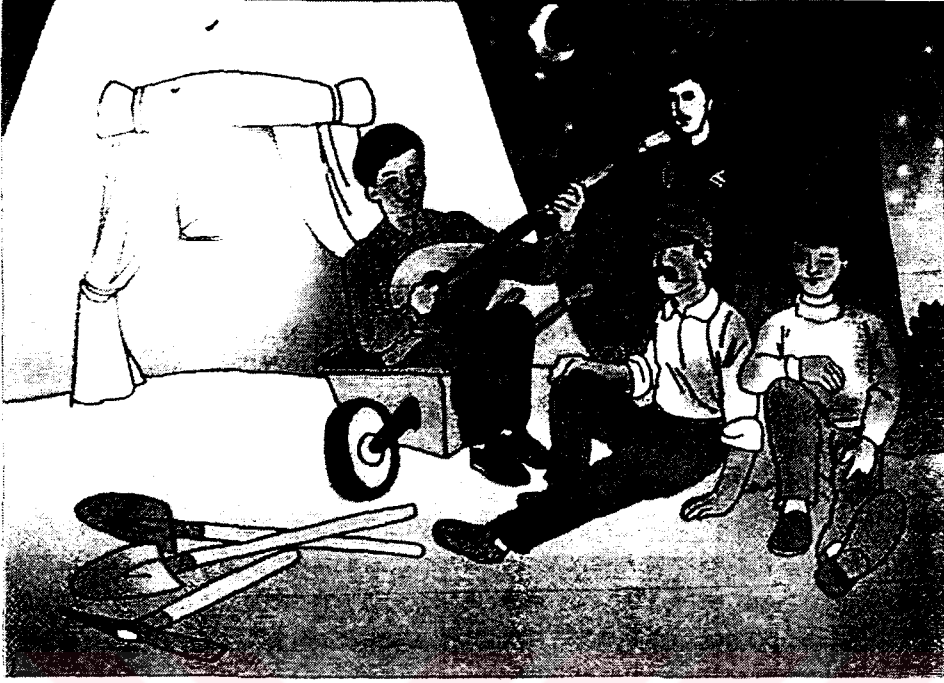
Ve baktım: Minderde üst üste konmuş iki yastık. (Demek annem biraz rahatsızlanmış ve buraya uzanmış.) Masanın yanında rafın önüne çekilmiş bir

sandalye (demek annem en üst raftan bir ilâç şişesi almış.) Ha... İşte masanın üstünde bir şişe: Kardiyal (Demek annem bir fenalık geçirmiş). Minderin üstünde ıslak, buruşuk bir mendil (demek annem ağlamış).”

Metinde yer alan tasvir resimde de ayrıntılarıyla görüntülenmeye çalışılmıştır. Eşyanın yerleri de metinde anlatıldığı gibi resmedilmeye çalışılmıştır.

Resim-metin ilişkisi oldukça iyi olan bu resimleme çocuğun metni kolayca algılamasına ve yorumlamasına sebep olacak niteliktedir.

Konu	Ses – Sebahattin Ali
Eserin türü	Hikâye
Resimleyen	Murat Sevinç
Kitap	Özyürek Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 201
Yazarı	Suat Batur, Cafer Yıldırım

Resimleyen bir çadır, çadırın kapısına asılmış bir fener ortada el arabası ve üstünde saz çalan bir genç, el arabasının yanında birkaç kürek ve kazma ve ağacın altında oturan iki adam ve ağacın yanında ayakta duran bir adam yer almaktadır. Ayrıca arka plânda mavi gökyüzü ve ay yer almaktadır.

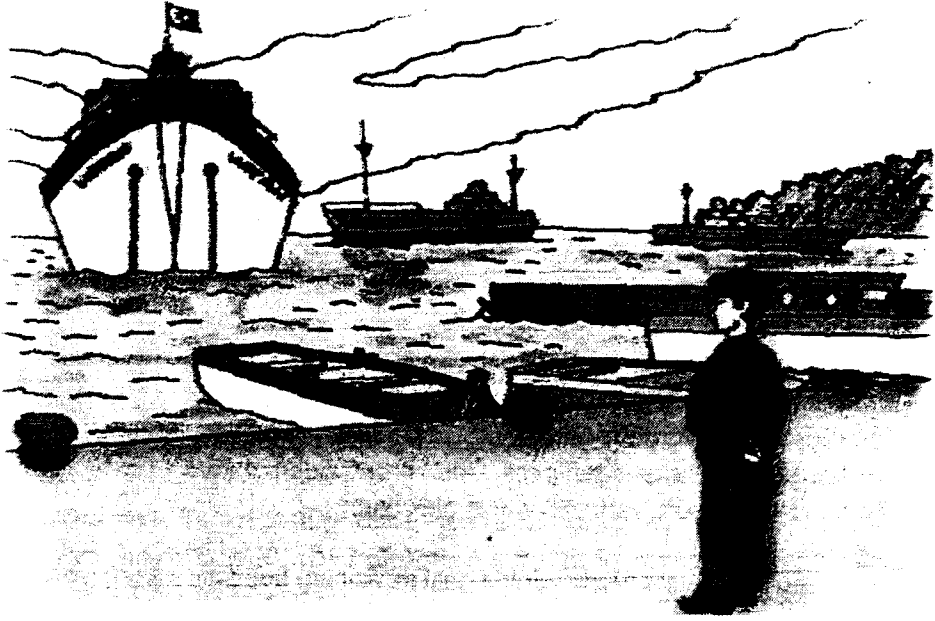
Metinde bindikleri otobüsün arızalanması sonucu aşağıya inen yolculardan yazar ve arkadaşının müzik sesi duymasıyla başlayan ve gelişen olaylar anlatılmaktadır. Resimde yer alan görsel öğeler metinde şöyle yer almaktadır.

“... Arkadaşım kalktı, beni de kaldırdı. Amelenin çadırına doğru yürümeye başladık. Ovada, çadırın önünde dört beş kişi oturmuşlardı. Etraflarında

kazma ve kürek serpilmiş duruyordu. Çadırın kapısına asılmış bir fener sallandıkça vadinin içine doğru uzanan ve başları karanlıkta kaybolan gölgeler belli belirsiz kımıldanıyordu. Yirmi yaşından fazla göstermeyen bir delikanlı, çadırın önünde yan yatırılmış bir el arabasının üstüne oturarak saz çalıyordu.”

Metinde yer alan bu tasvir, resimde de olduğu gibi görüntülenmeye çalışılmıştır. Resimde sarı tonların hâkimiyeti dikkat çekmektedir. Ayrıca mavi ton kullanılarak resme canlılık kazandırılmıştır. Resim-metin ilişkisi iyi olan bu resimlemede yer alan öğeler çocuğun metni kavramasına yeterli bir ipucudur.

Konu	Yurda Dönüş – Orhan Kemal
Eserin türü	Roman
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 21
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mihçı, Sevim Yörük

Resimde iskeleden giden bir vapuru seyreden bir çocuk, vapurun direğinde Türk bayrağı göze çarpmaktadır.

Metinde yurdundan uzakta bulunan bir gencin, yurduna dönmekten dolayı yaşadığı sevinç anlatılmaktadır.

Resimde yer alan bir gencin Türk bayraklı vapuru izlemesi, çocukların metni algılaması için yeterli bir ipucudur.

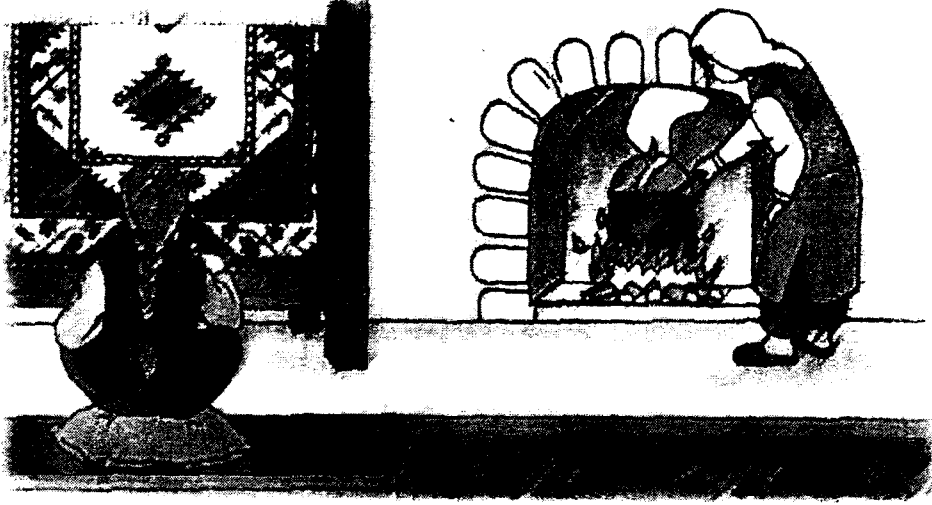
Resimleme, çocuk üzerinde psikolojik etki yaratacak ve onu yorumlamaya götürecek niteliktedir. Genel olarak mavi ve sarı tonları hâkimdir. Gri, kırmızı renkler resme canlılık kazandırmıştır. Kıyafette ve saçta gölgeye önem verilmeye

çalışılmıştır. Kitabın en başarılı resimlemesi olarak gösterebileceğimiz bir çalışmadır.

Çocuğun zekâ ve sınıf seviyesine uygun, öğrenmeyi kolaylaştırıcı, hatırlamayı çabuklaştırıcı ve sanata ilgi uyandırıcı etkiye sahiptir. Çocuğun belleğinde yer edebilecek bir resimlemedir.

ÇOCUKLUĞUM AVANOS

Anam öyle
 Güzel güzel kilimler
 Dokurdu,
 Kenar suyu al üstüne.
 Komşu kızlar imeci gelirdi,
 Gül suyu dökerdi
 Gül üstüne.
 Bir sallanışı vardı
 Kavak ağaçlarının,
 Dal dal üstüne.
 Ya Fadime'nin
 Örgülü saçları,
 İnce bel üstüne.
 Bir açılmasındı erikler,
 Toprak bir kabarmasındı
 Yol yol üstüne.
 O günler, hiç unutmam,
 Anamın pekmez kaynattığı,
 Günlerdi.
 Bal bal üstüne.

Rıza ERGÜVEN

Konu	Çocukluğum Avanos-Rıza Ergüven
Eserin türü	Şiir
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 182
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mihçı, Sevim Yörük

Resimde sol tarafta mindere oturmuş kilim dokuyan ve sağ tarafta ayakta kaynayan bir kazanı karıştıran bir kadın yer almaktadır.

Şiirde şairin çocukluğunu geçirdiği Avanosta yaşananlar anlatılmaktadır.

Resimle şiir arasında kısmen bir ilişki vardır. Şiirin ilk bölümünde şairin annesinin güzel kilimler dokuduğunu, son bölümde de bal gibi pekmez kaydattığı anlatılmıştır. Resimde de sadece bu bölümlerde anlatılanları görüyoruz. Bu da öğrencilerin şiirin içeriğini algılamada olumsuz bir etki yaratacaktır. Yine resmin sayfanın çok az bir kısmında yer alması algılamada olumsuz bir etki yaratacaktır. Yine resmin sayfanın çok az bir kısmında yer alması algılamada zorluklara sebep olacaktır. Şiirin diğer bölümlerinde komşu kızların yardımlaşmaya gelmeleri, kavak ağaçlarının sallanışı, eriklerin açması anlatılmaktadır. Fakat resimde bu anlatılanları göremiyoruz. Bu yüzden resim ve şiir ilişkisi yönünden zayıf bir kompozisyon olmuştur.

Konu	Toprak Ana – Cengiz Aytmatov
Eserin türü	Roman
Resimleyen	Murat Sevinç
Kitap	Özyürek Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 165
Yazarı	Suat Batur, Cafer Yıldırım

Resimde ağacın dibinde gözyaşlarıyla mektup okuyan bir kadın, etrafında çiçekler, yeşil bir arazi ve ağaçta bir sincap göze çarpmaktadır.

Metinde Tolunay isimli kadının Toprak Ana ile konuşmasını ve oğlu Muslubey'in annesine cepheden yazdığı son mektup anlatılmaktadır. Resimde gözyaşlarıyla mektup okuyan kadın tasviri çocuğun metnin içeriğini algılamasında yeterli bir ipucudur. Resimde yeşil ve sarı tonlar hakimdir. Pembe ve mavi tonlar resme canlılık kazandırmıştır.

Resimle metin ilişkisi iyi olan bu resimleme, çocukta yaratıcı düşünme ve yorumlama yeteneğini geliştirecek ve estetik duyarlık kazanmasında önemli bir görev üstlenecektir.

Konu	Yaşama Kavgası – Abbas Sayar
Eserin türü	Roman
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 102
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mihçı, Sevim Yörük

Resimde karla kaplı bir arazi, üzerinde öldürmek için birbirlerine saldıran atlar ve kurtlar görünmektedir.

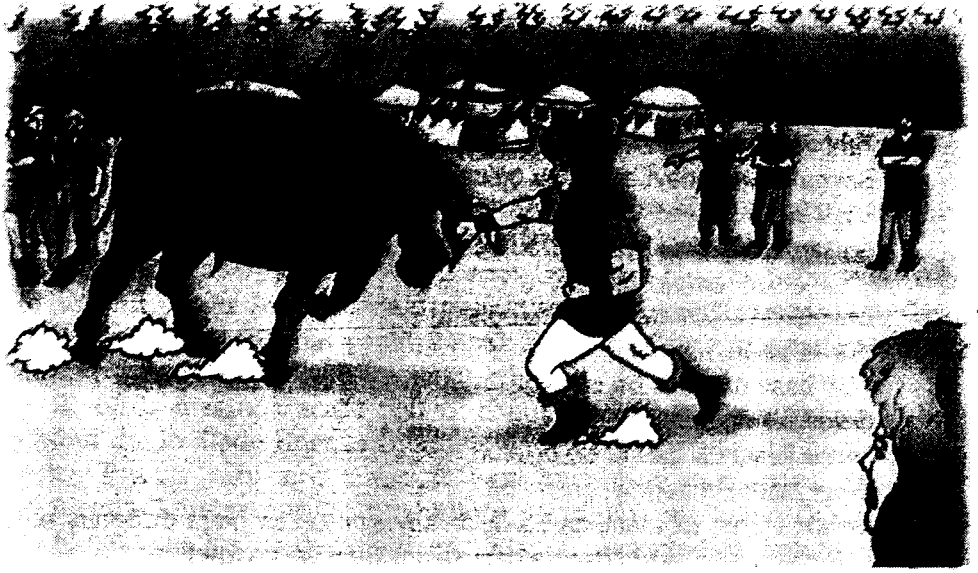
Metinde sahibi tarafından başıboş bırakılan atlarla aç kurtların kavgası anlatılmaktadır. Anlatılan bu olay resimde tam olarak görüntülenmeye çalışılmıştır.

Genel olarak siyah ve beyaz renklerin kullanıldığı resimleme, resim-metin ilişkisi yönünden oldukça iyi görünmektedir. Resimde atların şaha kalkmış bir

durumda tasvir edilmesi, ayrıca aç kurtların saldırı pozisyonları mükemmel denecek şekilde gösterilmiştir.

Bu tür bir resimleme çocuğun metni çok daha iyi algılamasını sağlayacaktır. Ayrıca yorumlamaya elverişli olduğu için çocukta yaratıcı düşüncüyü geliştirecek ve estetik yönden olumlu bir etki yaratacaktır.

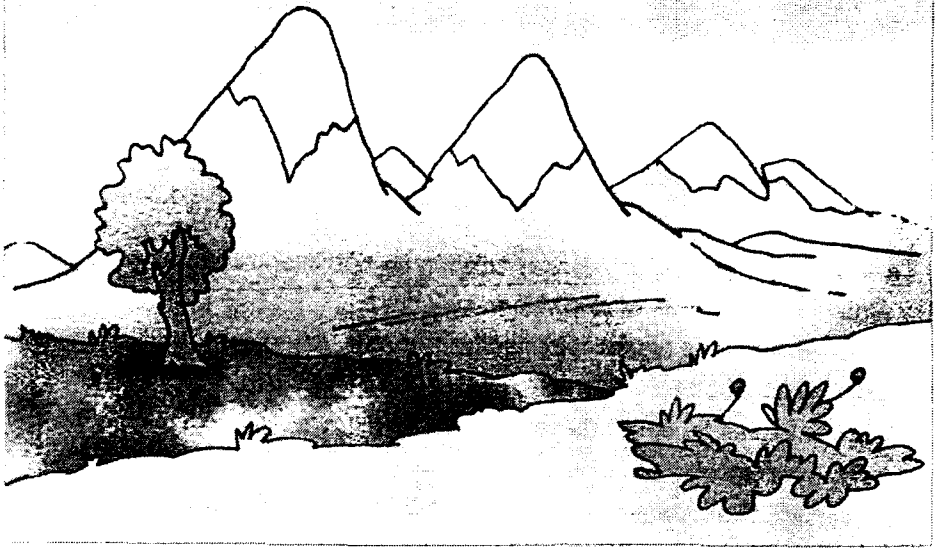
Konu	Boğaç Han – Dede Korkut
Eserin türü	Halk Hikâyesi
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 155
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mihçı, Sevim Yörük

Resimde düz arazi üstünde boğanın alnına yumruk vuran bir genç, etrafında onu izleyen insanlar ve arka plânda çadırlar bulunmaktadır.

Metinde Dirse Han'ın oğlu ile boğanın mücadelesi anlatılmaktadır. Resimde yer alan görsel öğeler metinde şöyle yer almaktadır:

“... Boğa, oğlana sürdü geldi. Diledi ki oğlanı helâk kılsın. Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıyla tutup vurdu. Boğa geri geri gitti. Boğa, oğlana sürdü, geri geldi. Oğlan, yine boğanın alnına yumruğu ile sert vurdu. Oğlan, bu kez boğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdü, alanın dışına çıkardı.”

Metinde yer alan bu tasvir, resimde de görüntülenmeye çalışılmıştır. Resimde yer alan bu tasvir, çocuğun metni algılamasını kolaylaştıracak yeterli bir ipucudur. Ayrıca insanların kıyafetleri de eski Türklere uygun verilmiştir. Resim-metin ilişkisi iyi görünen bu resimleme çocukta eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmede yardımcı olacak niteliktedir.

KOŞMA

Türlü türlü irenlere belenmiş

Yeşil yaprak ile döşeli dağlar.

Giyinmiş kuşanmış gelin misali,

Gülüyor yüzüme neşeli dağlar.

Erimiş karları çekilmiş duman,

Açılmış çiçekler yürümüş çimen,

Hayali kafamda yaşar her zaman,

Başı oylum oylum meşeli dağlar.

Yüce dağlar birbirine göz eder,

Rüzgâr ile mektuplaşır naz eder,

Gâhi duman bürür gâhi yaz eder,

Dereli tepeli döşeli dağlar.

Kış gelince beyaz çarşaf bürünür,

Bahar gelir dağlar yunur arınır,

Hangisine baksan cennet görünür,

Bizi benimseyip çoşalı dağlar.

Ovalar bizimdir, dağ bizim dağlar,

Ağlatma Veysel'i gel gözüm dağlar,

Dağlarsa sinemi gurbetlik dağlar,

Sevgilimden ayrı düşeli dağlar.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU

Konu	Koşma – Âşık Veysel Şatıroğlu
Eserin türü	Şiir
Resimleyen	Murat Sevinç
Kitap	Özyürek Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 193
Yazarı	Suat Batur, Cafer Yıldırım

Resimde, yeşilliklerle örülü bir arazi önde, birkaç çiçek, sol tarafta bir ağaç, arka plânda sıra dağlar yer almaktadır.

Şiirde dağların, ovanın, çimenlerin güzelliği çeşitli benzetmeler yoluyla anlatılmıştır. Resimde de bu anlatılanları görmekteyiz. Fakat bu ögeler resimde fazla sayıda yer almamış bir iki örnekle yetinilmiştir. Şiirde dağın yeşilliklerle döşeli olduğu anlatılmış fakat resimde dağların etrafı mavi renkle çevrilmiştir. Bu uyumsuzluk gibi görünen renk farkı çoğul çağrışım yaratabilir. Şiirin içeriğinde yer alan unsurların genellikle resimde kullanılması resim-metin ilişkisi yönünden iyi bir kompozisyonun oluşturulduğunu söyleyebiliriz.

Ders kitaplarını resimleyen kişilerin genellikle metinlerin içeriğine dikkat ettiklerini söyleyebiliriz. Metin içeriğiyle resim arasındaki uyum, öğrencilerin hem estetik duygu gelişimine katkıda bulunacak hem de yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirecektir.

KIR ŞARKISI

Tam otların sarardığı zamanlar,
Yere yüzükoyun uzanıyorum.
Toprakta bir telâş, bir telâş,
Karıncalar öteden beri dostum.

Ellerime hanım böcekleri konuyor,
Ne şeker şey onlar!
Uç böcek, uç böcek-diyorum,
Uçuyorlar.

Pan'ın teneffüsü bile,
Ilık okşamakta yüzü
Deve dikenleri, çalılık vesaire.
Bir âlem bu toprakların üstü.

Tabiatla haşır neşir,
Kırlarda geçen ikinci vakti.
Sakin, dinlenmiş, rahat
Bir gün daha bitti.

Behçet NECATİGİL

Konu	Kır Şarkısı – Behçet Necatigil
Eserin türü	Şiir
Resimleyen	Murat Sevinç
Kitap	Özyürek Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 152
Yazarı	Suat Batur, Cafer Yıldırım

Resimde yeşilliklere uzanan genç bir adam, ağaç, yaprakların üstünde bir böcek, deve diken, çalılıklar, arka plânda dağ yer almaktadır.

Şiirde tabiatın bahardaki görünümü anlatılıyor. İlk dörtlükte şairin yeşilliklerin yüzükoyun yere uzanması, ikinci dörtlükte ellerine böceklerin konması, üçüncü dörtlükte Eski Yunan mitolojisinde doğa tanrısı olanın Pan'ın teneffüsünün yüzleri ılık bir şekilde okşaması ve çalılıklar ile deve dikenleri, son dörtlükte de tabiatla haşır neşir bir vaziyette günün sona erdiği anlatılmıştır. Resimde de bu anlatılanların hemen hepsini görmekteyiz.

Resim ile metin ilişkisi oldukça iyi olan bu kompozisyon öğrencilerin şiiri çok daha iyi algılamasına yol açacaktır. Ayrıca resimde kullanılan yeşil, mavi, pembe ve kahverengi tonlardaki renkler, yerli yerinde kullanılmıştır. Renklerin bu kullanımı öğrencilerin metni öğrenmesinde olumlu etkiler oluşturacaktır. Renk, estetik algılamının önemli bir uyarandır. Resimde şiirdeki bahar imgeleminin başarılı bir biçimde verildiği görülmektedir. Böylece bu resmin, çocukların estetik duyu gelişimine katkıda bulunacak nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

KARA TOPRAK

Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sadık yârim kara topraktır
Beyhude dolandım boşa yoruldum
Benim sadık yârim kara topraktır

Koyun verdi kuzu verdi süt verdi
Yemek verdi ekmek verdi et verdi
Kazma ile dövmeyince kıt verdi
Benim sadık yârim kara topraktır

Karnın yardım kazmayınan belinen
Yüzün yırtım tırnağınan elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yârim kara topraktır

Her kim ki olursa bu sırra mazhar
Dünyaya bırakır ölmez bir eser
Gün gelir Veysel'i bağına basar
Benim sadık yârim kara topraktır

Âşık Veysel ŞATIROĞLU

Konu	Kara Toprak – Âşık Veysel Şatıroğlu
Eserin türü	Şiir
Resimleyen	Rıdvan Karakuzu
Kitap	Serhat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 138
Yazarı	Yaşar Yörük, Salih Başer, Ali İhsan Mıhçı, Sevim Yörük

Resimde tarlada küreği toprağa saplayan bir adam, arkada toprağı süren bir kadın ve kıvıl renkli bir arazi göze çarpmaktadır.

Şiirde toprağın bereketi, insanlarla dost olduğu anlatılmaktadır.

Resimde yer alan tarlada çalışan insanların görüntüsü, metnin içeriğiyle tam bir uyum içerisindedir. Resimde kıvıl renk, ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Kıyafetlerde köylü insanlara özđü olarak verilmiştir.

Resim-metin ilişkisi iyi görünen bu resimleme çocuğun şiirin vermek istediği mesajı algılaması için yeterli bir ipucudur. Bu tür resimlemeler çocukta eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneğini kazanmada katkıda bulunacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5 İLKÖĞRETİM II. KADEME 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN ÖĞRENCİLERE ESTETİK ZEVK KAZANDIRMADAKİ ROLÜNÜ TESPİT ETMEK AMACIYLA YAPILAN ANKET VE DEĞERLENDİRMESİ

Bu çalışmamızda, İlköğretim II. Kademe 8. sınıf öğrencilerinin estetik kavramları algılayış biçimlerini ve estetik duygulanımlarını edebî türler ölçeğinde(şiir, hikâye, roman, tiyatro, masal) görebilmek amacı ile bir anket düzenlenmiştir. Farklı sosyo-ekonomik ve kültürel çevrelerde bulunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu, Şair Nefî İlköğretim Okulu ve Ömer Duygun İlköğretim Okulu seçilmiştir. Anket, bu üç okulda bulunan 84 öğrenciyeye uygulanmıştır.

Anketteki sorular, içerik açısından değerlendirildiğinde:

Şiir-estetik ilişkisine dair kavramlar

Genel estetik kavramlar

Hikâye formuyla ulaşılabilecek estetik kavramlar

Roman formuyla ulaşılabilecek estetik kavramlar

Tiyatro formuyla ulaşılabilecek estetik kavramlar

Masal formuyla ulaşılabilecek estetik kavramlar

Resimleme ile ulaşılabilecek estetik kavramlar ele alınmıştır.

Anketi uyguladığımız Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu, Şair Nefî İlköğretim Okulu ve Ömer Duygun İlköğretim Okulu'nun cevapları ayrı ayrı değerlendirilip, tezin ilk bölümlerinde yer alan estetik başlıklara göre genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Şiir-estetik ilişkisi

Edebî tür olarak şiir: Bu bölümde öğrencilere yöneltilen sorular özellikle şiir sevgisi, şiirin ne tür konular içermesi gerektiği ve şiirden ne anladıklarını ölçmeye yöneliktir. Şiir sevgisini ölçme doğrultusunda yöneltilen

“şiiiri seviiyor musunuz?” ve “şiiir dinler misiniz?” sorularına öğrencilerin %76’sı olumlu, %24’ü olumsuz görüş bildirmiştir.

- Şiiirin “ne tür konular içermesi gerektiğine” ölçmeye yönelik sorulan “ şiiir sizce hangi konuyu, neyi işlemeli?” ve “ Bir şiiir kitabınız olsa içinde ne tür şiiirler olmasını isterdiniz?” sorularına öğrencilerin %43’ü duygusal ve aşk, %17’si doğa %10’u epik ve didaktik %10’u insanlığı ilgilendiren konularda şiiir yazılması gerektiğini söylemiştir.

- Şiiirden ne anladıklarını ölçmeye yönelik “sizce şiiir nedir? Ne olmalıdır?” sorusuna öğrencilerin %80’i insanın duygu ve düşüncelerine hitap etmelidir, cevabını vermiştir. %20’si ise şiiirin genel tanımının olmadığı, insanları ayrı dünyalara götüren bir araç olduğu, akla hitap etmesi gerektiği gibi farklı cevaplar vermişlerdir. Yine “Hangi tür yazılara şiiir denir sorusuna öğrencilerin %50’si ölçülü ve manzum yazılardır, %30’u insanları etkileyen ve duygulandıran yazılardır cevabını vermiştir. %20’lik kısım ise “kafiye ve redifli yazılardır” demiştir.

: Öğrenciler bir edebî tür olarak şiiirden büyük zevk duymaktadır. Şiiirde duygusal konuların olmasını şiiirin kendi duygu ve düşüncelerine hitap etmesi gerektiği kanaatindedirler. Anketi uyguladığımız öğrenciler 13-14 yaş grubunda oldukları için ki bu duygusal gelişimin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdedir. Şiiirde duygusal konuların işlenmesi gerektiği düşüncesine çok yer vermişlerdir.

Şiiirin diğer edebî türlerle ilişkisi: Bu bölümde öğrencilerin şiiirle diğer edebî türler arasındaki ilişkiyi özellikle(masal ve şiiir) anlamalarına yönelik sorular yönelttik. Bu sorulardan “Bir masal aynı zamanda bir şiiir olabilir mi?” sorusuna öğrencilerin %65’i evet derken, %35’i hayır yanıtını vermiştir.

“Sizce şiiir ile masal arasındaki en büyük farklar nelerdir?” sorusuna öğrencilerin %90’ı şiiirin duygusal ve gerçekçi bir tür olduğunu, masalın ise doğaüstü ve hayal ürünü olduğunu söylemişlerdir. %10’u ise şiiirin kıtalar ve mısralar halinde yazıldığını ve hayatı anlattığını, masalın ise düzyazı şeklinde yazıldığını ve bir olayı anlattığını söylemişlerdir.

Bu verilerden hareketle şunları söylemek mümkündür: Anketin uygulandığı öğrencilerin yaş grubu dikkate alındığında şiirin taşıdığı duygusal yönün fantastik öğelerle kurulu bir masala göre daha çekici olduğu görülmüştür.

- “Şair ile şiir arasındaki ilişkiyi tanımlayınız” sorusuna öğrencilerin %90’ı şair, şiiri yazan, ona duygularını bütünüyle veren, onun yaratıcısıdır. Şiir ise şairin yarattığı bir üründür” yanıtını vermiştir. %10’u ise soruyu yanıtlamamıştır.

- Şair; şiiri işleyen, ona ruhunu veren, onun yaratıcısı olan varlıktır. Şiir, ölçü, âhenk, ritim gibi unsurlarıyla, öğrencilerin estetik duygularının gelişiminde önemli rol oynar. Bu yüzden Türkçe ders kitaplarına seçilecek şiir metinlerinin –öğrencilerin yaş grupları da dikkate alınarak- öğrencilerin estetik zevk yetilerini geliştirecek nitelikte olmasına özen gösterilmelidir

- Zevk kavramının nasıl algulandığını ölçmeye yönelik “şirden aldığınız tat bir elmanın tadına benziyor mu ?”Sorusuna öğrencilerin %60’ı “Evet”,%40’ı”Hayır” yanıtını vermiştir.

- Bu veri, öğrencilerin şirden aldıkları zevkle bir elmadan alınan zevkin ayırımına vardıklarını göstermektedir Şirden alınan zevk,”estetik zevk”, elmadan alınan tat ise “doğal zevk”tir. Bu noktada şiirin öğrencilere ”estetik zevk” kazandırılmasında ne kadar önemli bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz.

5.1 Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu

Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu, Erzurum merkezde sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan “üst seviye” olarak nitelendirebileceğimiz öğrencilere sahip bir okulumuzdur. Ankete 29 öğrenci katılmıştır.

1) Estetik Kavramlar Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir:

Güzel olan nedir? Neye güzel deriz?” sorusuna öğrencilerin %21’i “sevgi ve dostluktur”, %21’i “yaşamdır”, %14’ü “Hoşa giden şeydir”, %44’ü ise “Doğruluk, huzur, ahlâk, faydalı işler, iyilik” gibi yanıtlar vermiştir.

Herhangi bir olguya karşı güzel ya da çirkin yargısında bulunurken inanç ve alışkanlıklarınız devreye girer mi? sorusuna öğrencilerin %50'si "evet", %30'u "hayır" yanıtını vermiş %20'si yanıt vermemiştir.

Bir nesne hem güzel hem de faydalı olabilir mi?" sorusuna öğrencilerin %90'ı evet, %10'u hayır yanıtını vermiştir.

"Bir davranışın güzel olup olmadığına karar verirken neyi ölçü alırsınız?"[a) Gelenekler b)Sağduyu c) Kavramlar d) Bilgiler]" sorusuna öğrencilerin %39'u Sağduyu, %30'u Bilgiler, %21'i Gelenekler, %10'u Kavramlar yanıtını vermiştir.

Sizce fiziki mükemmellik mi güzeldir, yoksa iyilik ve doğruluk gibi özelliklere sahip olan mı güzeldir?" sorusuna öğrencilerin %93'ü "iyilik ve doğruluk" yanıtını vermiş, %7'si ise yanıt vermemiştir.

Doğru olanı seçerken çevrenizdeki olaylardan etkilenir misiniz? Sorusuna öğrencilerin %47'si Evet, %53'ü Hayır yanıtını vermiştir.

Doğru ile yanlış seçerken duygularınızdan etkilenir misiniz? Sorusuna öğrencilerin %56'sı Evet, %27'si Hayır, %10'u Bazen yanıtını vermiş, %7'si yanıt vermemiştir.

Bu verilerden hareketle şunları söyleyebiliriz:

Öğrencilerin estetik kavramları algılamada sorun yaşamadıklarını görmekteyiz. Ayrıca bir yargıda bulunurken duygularıyla hareket ettiklerini, güzellik seçiminde de tercihlerini iyilik ve doğruluk gibi estetik kavramlardan yana kullandıklarını söyleyebiliriz.

2) Hikâye: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir:

Hikâye okumayı sever misiniz? Sorusuna öğrencilerin %83'ü Evet, %17'si Hayır yanıtını vermiştir.

Hikâyelerde hangi konuların işlenmesini istersiniz? sorusuna öğrencilerin %14'ü "macera ve aşk", %25'i "ders verici konular, %10'u "Yaşam",

%26'sı "Topluma Yönelik", "Gerçekçi", "Komedi" "Kahramanlık" gibi farklı yanıtlar vermiş, %25'i soruyu yanıtlamamıştır.

Ders kitabınızdaki hikâye metinlerinin ilgi çekici yönleri var mı? Varsa nelerdir? Sorusuna öğrencilerin %23'ü "Ders verici olması", %54'ü "Akıcı olması", "Tarihi olayları anlatması", "komik unsurları" "insanın kendini bulması", "kahramanları", "iyilik düşüncesi" gibi farklı yanıtlar vermiş, %23'ü soruyu yanıtlamamıştır.

Ders kitabınızdaki hikâyelerin beğenmediğiniz yönleri var mı? Varsa nelerdir? sorusuna öğrencilerin %55'lik kısmı "yok", %14'ü "kötü karakterlerin olması", %14'ü "sıkıcı olması", %12'si "abartılı olması", "tekrarların çok olması" gibi yanıtlar vermiş, %5'i soruyu yanıtlamamıştır.

Sizce hikâyeyi şiirden ayıran belirgin özellikler nelerdir?[a)Vezin, b)Âhenk c) Dil özellikleri d) Hepsil] sorusuna öğrencilerin %50'si "Hepsi", %25'i "Vezin", %25'i "Dil Özellikleri", %5'i soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Kötü kahraman kimdir? Neden? Sorusuna öğrencilerin %50'si "kötü duygulara sahip olan", %27'si "Bencil olan", "cadılar" "Yalancı olan" yanıtlarını vermiş, %23'ü soruyu yanıtsız bırakmıştır.

İyi kahraman kimdir? sorusuna öğrencilerin %50'si "iyiliği temsil eden, iyilik yapan", %33'ü "Günü kurtaran", "hayatı seven", "Bencil olmayan", "Doğru olan" "Anneler, hiç can acıtmaz ondan" yanıtlarını vermiş, %17'si soruyu yanıtlamamıştır.

Hikâye, öğrencilerin okumaktan hoşlandıkları edebî türlerden birisidir. Ankete göre öğrenciler hikâye okumaktan hoşlanmaktadır. Ders kitaplarındaki hikâyelerin "ders verici olması, "akıcı olması", "kendi yaşamlarından izler bulunması" gibi niteliklerini beğenmekte "tekrarların çokluğu" ve "abartılı olması" gibi niteliklerini beğenmemektedirler. Ders kitaplarında yer alacak hikâye metinlerinin özellikle "ders verici ve eğitici" nitelikli olmasına dikkat edilmelidir.

3) Roman: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin yanıtları şöyledir:

Hiç roman okudunuz mu? Sorusuna öğrencilerin %95'i "Evet", %5'i "Hayır" yanıtını vermiştir.

Ne tür romanlar okumayı seversiniz? Sorusuna öğrencilerin %30'u "macera", %10'u "Tarihi", %48'i "Korku", "Komedi, "Esrarengiz", gibi farklı yanıtlar vermiştir.

Okuduğunuz roman karakterlerinin en sevdiğiniz özellikleri nelerdir? sorusuna öğrencilerin %23'ü "iyilik yapmaları", %17'si "Doğruluğu", %10'u "Esrarengiz olması", %35'i "Yaşama bağlılığı", "Birlikte hareket etmesi", "Duygusal olması", Gerçekçi olması" yanıtını vermiş, %15'i soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

Okuduğunuz romanlardaki karakterlerin yanlış bulduğunuz davranışları var mı? Sorusuna öğrencilerin %55'i "Hayır", %33'ü "Evet, bir işi yaptıktan sonra pişman olup "Keşke" düşüncesine kapılmaları, olayları abartmaları" yanıtını vermiş, %12'si soruyu yanıtlamamıştır.

Sizce romandaki "iyi" karakterler ödüllendirilmeli midir? Sorusuna öğrencilerin %75'i "Evet", %25'i "Hayır" yanıtını vermiştir.

Sizce romandaki "kötü" karakterler cezalandırılmalı mıdır? Sorusuna öğrencilerin %50'si "Evet", %50'si "Hayır" yanıtını vermiş, %10'u yanıt vermemiştir.

Ders kitabınızdaki roman ve hikâye metinlerinde yer alan resimler sizce konuya uygun mu? Sorusuna öğrencilerin %66'lık kısmı "Evet", %13'ü "Hayır", %21'i "bazıları" yanıtını vermiştir.

Sizin için ideal tip kimdir? Hangi özelliklere sahiptir? Sorusuna öğrencilerin %52'lik çoğunluğu "iyilik ve doğruluk gibi özelliklere sahip olan", %27'si "kahraman ve cesur", "macera sever", "vatansever", "kendini bilen" gibi farklı yanıtlar vermiş, %21'i soruya yanıt vermemiştir.

Roman veya hikâye sizde insan sevgisi uyandırıyor mu? Sorusuna öğrencilerin %90'ı "Evet", %10'u "Hayır" yanıtını vermiştir.

Roman veya hikâye sizde üzüntü ve benzeri duygulara yol açıyor mu? Sorusuna öğrencilerin %63'ü "Evet" %25'i "Bazen", %12'si "Hayır" yanıtını vermiştir.

Roman, öğrencilerin bu yaşlarda en çok sevdikleri edebî türlerden birisidir. Bunu anketteki yanıtlardan da anlamaktayız. Öğrenciler genellikle "duygusal ve heyecan" içerikli romanlardan hoşlanmaktadırlar. Ayrıca "polisye", "cinayet" türündeki romanları da okumaktadırlar. Öğrenciler romanlarda karakterlerin en çok "neşeli ve romantik", "dürüst ve cesur" olmaları gibi özelliklerini sevmektedirler. Genellikle karakterlerin olumsuz tarafları olmadığı görüşündedirler. Roman ve hikâyelerin resimlemelerini de konuya uygun bulmaktadırlar. Ayrıca roman ve hikâyenin kendilerinde insan sevgisi ve üzüntü gibi duygulara yol açtığını görmekteyiz. Öğrenciler ideal tip olarak genellikle "iyilik ve doğruluk" gibi özelliklere sahip olan kişileri görmektedirler.

4) Tiyatro: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin verdikleri yanıtlar şöyledir:

Hiç tiyatro eseri seyrettiniz mi? sorusuna öğrencilerin %80'i "Evet", %20'si "Hayır" yanıtını vermiştir.

Bir tiyatro eseri yazacak olsaydınız konunuz ne olurdu? Sorusuna öğrencilerin %32'si "Komedi", %18'i "Sevgi ve Barış", %12'si "Yaşanmış olaylar", %38'i de "kahramanlık", "Doğruluk", "Dostluk", "Doğa" gibi farklı yanıtlar vermiştir.

Bulduğunuz yerde aynı anda gösterime sunulan epik-dram-trajedi ve komedi türlerindeki tiyatro oyunlarından hangisine gitmek isterdiniz? Sorusuna öğrencilerin %63'ü "Komedi", %12'si "Trajedi", %100'u "Epik", %5'i "Dram", %5'i "Hepsi" yanıtını vermiş; %5'i ise soruyu yanıtlamamıştır.

Okulunuzda sergilenmesi düşünülen bir tiyatro oyununda rol almak ister misiniz? sorusuna öğrencilerin %70'i "Evet", %30'u "Hayır" yanıtını vermiştir.

Sergilenecek tiyatro oyununda ne tür bir rol almak istersiniz? Neden? sorusuna öğrencilerin %35'i "Beğenilmek ve sevilmek için iyi rolünde", %12'si "Rol almak istemezdim" yanıtını vermiş; %53'ü ise "Komik rolde", "Baş rolde", "Kahraman", "Prenses rolünde" gibi farklı yanıtlar vermiştir.

Sonuç olarak öğrencilerin tiyatroyu sevdiklerini, en çok komedi türündeki tiyatrodan hoşlandıklarını ve "iyi" rolünde oynamak istediklerini söyleyebiliriz. Tiyatro, eğlendirici ve öğretici niteliğiyle çocukların terbiye edilmesinde önemli bir türdür. Bu açıdan ders kitaplarındaki tiyatro metinleri, bu özellikler göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır.

5) Masal : Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir:

Masal okumayı ya da dinlemeyi sever misiniz? Sorusuna öğrencilerin %87'lik çoğunluğu "Evet", %7'lik kısmı "Hayır", %6'lık kısmı "Bazen" yanıtını vermiştir.

Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan bir kahramanın adını yazınız. sorusuna öğrencilerin %12'si "Pamuk Prenses", %58'i "Polyanna", "Külkedisi", "Peter Pan", "Yedi Cüceler" "Güiver" gibi farklı yanıtlar vermiştir. %30'u soruyu yanıtlamamıştır.

Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan davranışın adını yazınız sorusuna öğrencilerin %35'i "güzellik ve doğruluk", %12'si "Yok", %28'i "Kahramanlık", "Duygusallık" gibi farklı yanıtlar vermiş, %25'i soruyu yanıtlamamıştır.

Her masalın sonunda iyiler "iyilik", kötüler "kötülük" bulur. Sizce bu doğru mudur? sorusuna öğrencilerin %90'ı "Evet", %10'u "Hayır" yanıtını vermiştir.

"Keloğlan, Külkedisi, Kırmızı Başlıklı Kız ve Pinokyo" gibi masal kahramanlarından en çok hangisini beğeniyorsunuz? Sorusuna öğrencilerin %40'ı "Külkedisi", %24'ü "Keloğlan", %18'i "Hepsi", %13'ü "Pinokyo", %5'i "Hiçbirini" yanıtını vermiştir.

Yalan söyleyince, Pinokyo'nun burnunun uzaması sizce doğru mu? Neden? sorusuna öğrencilerin %50'si "Doğru, çünkü yalanı ortaya çıkar", %45'i "Hayır, çünkü öyle bir şey olmaz" yanıtını vermiş, %5'i soruyu yanıtlamamıştır.

“Bir varmış, bir yokmuş. Bir köyde Fatma adında bir kız yaşarmış. Anne ve babası olmayan Fatma, amcasının yanında yaşıyormuş. Çok kötü kalpli olan yengesi, Fatma’ya az yemek verir, onu çok çalıştırır ve sürekli dövermiş. Günlerden bir gün, yengesi yanına Fatma’yı da alarak, pınardan su getirmeye giderken, yolda derin bir kuyuya düşmüş. Can acısıyla Fatma’dan yardım istemiş. Fatma...”

—Yukarıdaki masalı iki cümleyi geçmeyecek şekilde tamamlayınız. Sorusuna öğrencilerin %90’ı “Fatma, yardım etmiş”, %10’u “Fatma, yardım etmemiş” yanıtını vermiştir.

Roman-hikâye-tiyatro veya masalın hayal dünyanızı zenginleştirdiğine inanıyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %95’i “Evet”, %5’i “Hayır” yanıtını vermiştir.

Bu verilerden hareketle şunları söyleyebiliriz: Masal, öğrencilerin okumak ve dinlemekten hoşlandıkları bir türdür. Masalarda öğrencilerin en çok hoşlandıkları karakter “Külkedisi”dir. Bu karakterin tercih edilmesinde en önemli etken Külkedisi’nin iyilik ve doğruluk timsali olmasıdır. Masalların eğitici ve hayal gücünü geliştirici niteliğinden hareketle ders kitaplarında yer verilmesi gereken bir tür olduğu düşüncesindeyiz.

6) Resimleme: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir.

Ders kitabınızdaki resimleri yeterli buluyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %50’si “Evet”, %40’ı “Hayır”, %10’u “Kısmen” yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki resimler, konuyu daha iyi anlamanıza yardımcı oluyor mu? Sorusuna öğrencilerin %69’u “Evet”, %12’si “Hayır”, %19’u “Kısmen” yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki resimleri kolay anlaşılır ve ilgi çekici buluyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %50’si “Hayır”, %40’ı “Evet”, %10’u “Kısmen” yanıtını vermiştir.

Ders kitaplarında anlatılacak konular, resim gibi görsel öğelerle desteklendiğinde, öğrencinin işitme duyusunun yanında görme duyusu da öğrenme etkinliğine katılacağından, kalıcı ve sağlıklı bir öğrenim

gerçekleştirilmiş olur. Bu nedenle resimlemenin Türkçe öğretimi üzerinde büyük etkisi vardır.

Öğrenciler ders kitaplarındaki resimleri genellikle yeterli bulmuşlardır. Fakat resimler öğrencilerin ilgilerini çekmekten uzaktır. Bu nedenle ders kitaplarındaki resimlemelerin öğrencilerin konuyu daha iyi algılamalarında, önemli faktörlerden biri olduğu göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu'nda uyguladığımız anketten elde ettiğimiz sonuçları şöyle değerlendirebiliriz: Öğrenciler, “Güzellik, iyilik, doğruluk, fayda, sağduyu” gibi estetik kavramları değerlendirirken algılamada sorun yaşamamaktadırlar. Bunun nedeni öğrencilerin 11-14 yaş arası “soyut işlemler dönemi” dediğimiz dönemde bulunmalarındır.

Hikâye ve özellikle roman bu yaşlardaki öğrencilerin en çok sevdiği edebî türlerdendir. Bu da hikâye ve romanın dil güzelliği, cümle yapısı ve konusuyla ilgilidir. Öğrenciler, en çok “duygusal” içerikli hikâye ve romanlardan hoşlanmaktadırlar. Bu da onların ergenlik dönemleriyle ilişkilendirilebilir. Ders kitaplarında yer alan hikâye ve romanların en çok “heyecanlı ve ders verici” niteliğinden hoşlanmaktadırlar. Hikâye ve romanların gerçeğe yakın olmaması ve sürükleyicilikten yoksun olması öğrencilerin hikâye ve romanlarda tespit ettiği olumsuz özelliklerdendir. Ders kitapları hazırlanırken bu özellikler mutlaka dikkate alınmalıdır.

Tiyatro, edebî ve kurmaca nitelikli metinler içerisinde Türkçe öğretimi için en etkin rol oynayabilecek türlerden biridir. Anket sonuçlarından öğrencilerin tiyatro izlemeyi sevdiğini ve bir tiyatro oyununda rol almayı istediklerini görüyoruz. En çok komedi türünü seven öğrenciler, “iyiliği ve doğruluğu” temsil eden bir karakteri canlandırmak istemektedirler. Bu da onların estetik değerleri benimsediğini göstermektedir. Türkçe ders kitapları hazırlanırken tiyatro metinlerinin özellikle “komedi” türüne yönelik ve estetik değerleri içinde barındıracak nitelikte seçilmesi gerekir.

Masal, bu yaştaki öğrencilerin okumak ve dinlemekten hoşlandıkları türlerden biridir. Öğrencilerin en beğendiği masal karakterlerinin başında “iyilik

ve doğruluk sembolü” Kulkedisi gelmektedir. Ayrıca öğrenciler, “zekası ve kurnazlığı” ile dikkat çeken “Keloğlan”ı ve “Yalan” konusunda “ders verici” niteliğiyle “Pinokyo”yu sevmektedirler. Masalların eğitici yönüyle beraber çocukların hayal gücünü geliştirmede önemli bir rolü vardır. Bu yüzden Türkçe ders kitaplarında mutlaka masallara yer verilmelidir.

Resim, ders kitaplarında öğrencilerin anlatılan konuyu daha iyi algılamalarında önemli bir rol oynar. Öğrenciler ders kitaplarındaki resimleri yeterli bulmakta fakat resimleri ilginç bulmamaktadırlar. Bu da öğrencilerin konuyu daha iyi anlamalarına engel olmaktadır. Bu yüzden ders kitaplarındaki resimlemeler hazırlanırken öğrencilerin ilgilerini çekecek nitelikte olmasına dikkat edilmelidir.

5.2 Şair Nef'i İlköğretim Okulu

Şair Nef'i İlköğretim Okulu, Erzurum merkezde sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan “orta” seviyede öğrencilerin bulunduğu bir okuldur. Anketimize 30 öğrenci katılmıştır.

1) Estetik Kavramlar: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin yanıtları şöyledir:

Güzel olan nedir? Neye güzel deriz?” sorusuna öğrencilerin %55'i “bize hoş gelen”, %14'ü “yaşamdır”, %11'i “Nitelikli olan”, %22'si ise soruyu yanıtlamamıştır.

Herhangi bir olguya karşı güzel ya da çirkin yargısında bulunurken inanç ve alışkanlıklarınız devreye girer mi? sorusuna öğrencilerin %73'ü “evet”, %17'si “hayır” yanıtını vermiş, %10'u soruya yanıt vermemiştir.

Bir nesne hem güzel hem de faydalı olabilir mi?” sorusuna öğrencilerin %95'i evet, %5'i hayır yanıtını vermiştir.

“Bir davranışın güzel olup olmadığına karar verirken neyi ölçü alırsınız?”[a) Gelenekler b)Sağduyu c) Kavramlar d) Bilgiler]” sorusuna öğrencilerin %25'i Sağduyu, %45'i Bilgiler, %5'i Gelenekler, %25'i Kavramlar yanıtını vermiştir.

Sizce fiziki mükemmellik mi güzeldir, yoksa iyilik ve doğruluk gibi özelliklere sahip olan mı güzeldir?" sorusuna öğrencilerin %83'ü "iyilik ve doğruluk" yanıtını vermiş, %10'u "fiziki mükemmellik" yanıtını vermiş, %7'si ise "Her ikisi de" yanıtını vermiştir.

Doğru olanı seçerken çevrenizdeki olaylardan etkilenir misiniz? Sorusuna öğrencilerin %75'i "Evet", %25'i "Hayır" yanıtını vermiştir.

Doğru ile yanlış seçerken duygularınızdan etkilenir misiniz? Sorusuna öğrencilerin %65'i "Evet", %25'i "Hayır", %10'u "Bazen" yanıtını vermiştir.

Bu verilerden hareketle şunları söyleyebiliriz: Öğrenciler, güzellik kavramını "hoşa giden şey" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bir yargıda bulunurken inanç ve alışkanlıklarının yanı sıra çevrenin de büyük etkisi bulunmaktadır. Bu da öğrencilerin geleneksel aile ortamında yetiştiklerini göstermektedir. Öğrencilerin "güzellik" anlayışında "iyilik ve doğruluk" gibi estetik özellikler baskındır. Sonuç olarak öğrencilerin estetik değerleri genellikle benimsedikleri ve bunları yaşamlarında uygulamaya çalıştıkları görülmektedir.

2) Hikâye: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir:

Hikâye okumayı sever misiniz? sorusuna öğrencilerin %83'ü Evet, %17'si Hayır yanıtını vermiştir.

Hikâyelerde hangi konuların işlenmesini istersiniz? sorusuna öğrencilerin %14'ü "macera ve aşk", %25'i "ders verici konular", %10'u "Yaşam", %26'sı "Topluma yönelik", "Gerçekçi", "Komedi", "Kahramanlık" gibi farklı yanıtlar vermiş, %25'i soruyu yanıtlamamıştır.

Ders kitabınızdaki hikâye metinlerinin ilgi çekici yönleri var mı? Varsa nelerdir? Sorusuna öğrencilerin %23'ü "Ders verici olması", %54'ü "Akıcı olması", "Tarihi olayları anlatması", "komik unsurları" "insanın kendini bulması", "kahramanları", "iyilik düşüncesi" gibi farklı yanıtlar vermiş, %23'ü soruyu yanıtlamamıştır.

Ders kitabınızdaki hikâyelerin beğenmediğiniz yönleri var mı? Varsa nelerdir? sorusuna öğrencilerin %55'lik kısmı "yok", %14'ü "kötü

karakterlerin olması”, %14’ü “sıkıcı olması”, %12’si “abartılı olması”, “tekrarların çok olması” gibi yanıtlar vermiş, %5’i soruyu yanıtlamamıştır.

Sizce hikâyeyi şiirden ayıran belirgin özellikler nelerdir?[a)Vezin, b)Âhenk c) Dil özellikleri d) Hepsi] sorusuna öğrencilerin %50’si “Hepsi”, %25’i “Vezin”, %25’i “Dil Özellikleri” yanıtını vermiştir..

Kötü kahraman kimdir? Neden? Sorusuna öğrencilerin %50’si “kötü duygulara sahip olan”, %27’si “Bencil olan”, “cadılar” “Yalancı olan” yanıtlarını vermiş, %23’ü soruyu yanıtsız bırakmıştır.

İyi kahraman kimdir? sorusuna öğrencilerin %50’si “iyiliği temsil eden, iyilik yapan”, %33’ü “Günü kurtaran”, “hayatı seven”, “Bencil olmayan”, “Doğru olan” “Anneler, hiç can acıtmaz ondan” yanıtlarını vermiş, %17’si soruyu yanıtlamamıştır.

Hikâye, öğrencilerin okumaktan hoşlandıkları edebî türlerden birisidir. Ankete göre öğrenciler hikâyeye okumaktan hoşlanmaktadır. Ders kitaplarındaki hikâyelerin “ders verici olması, “akıcı olması”, “kendi yaşamlarından izler bulunması” gibi niteliklerini beğenmekte “tekrarların çokluğu” ve “abartılı olması” gibi niteliklerini beğenmemektedirler. Ders kitaplarında yer alacak hikâyeye metninin özellikle “ders verici ve eğitici” nitelikli olmasına dikkat edilmelidir.

3) Roman: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin yanıtları şöyledir:

Hiç roman okudunuz mu? sorusuna öğrencilerin %95’i “Evet”, %5’i “Hayır”yanıtını vermiştir.

Ne tür romanlar okumayı seversiniz? sorusuna öğrencilerin %30’u “macera”, %10’u “Tarihi”, %48’i “Korku”, “Komedi, “Esrarengiz”, gibi farklı yanıtlar vermiş, %12’si soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Okuduğunuz roman karakterlerinin en sevdiğiniz özellikleri nelerdir? sorusuna öğrencilerin %23’ü “iyilik yapmaları”, %17’si ‘Doğruluğu”, %10’u “Esrarengiz olması”, %35’i “Yaşama bağlılığı”, “Birlikte hareket etmesi”, “Duygusal olması”, Gerçekçi olması” yanıtını vermiş, %15’i soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Okuduğunuz romanlardaki karakterlerin yanlış bulduğunuz davranışları var mı? sorusuna öğrencilerin %55'i "Hayır", %33'ü "Evet, bir işi yaptıktan sonra pişman olup "Keşke" düşüncesine kapılmaları, olayları abartmaları" yanıtını vermiş, %12'si soruyu yanıtlamamıştır.

Sizce romandaki "iyi" karakterler ödüllendirilmeli midir? Sorusuna öğrencilerin %75'i "Evet", %25'i "Hayır" yanıtını vermiştir.

Sizce romandaki "kötü" karakterler cezalandırılmalı mıdır? sorusuna öğrencilerin %50'si "Evet", %50'si "Hayır" yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki roman ve hikâye metinlerinde yer alan resimler sizce konuya uygun mu? sorusuna öğrencilerin %77'si "Evet", %10'u "Hayır", %13'ü "Kısmen" yanıtını vermiştir.

Sizin için ideal tip kimdir? Hangi özelliklere sahiptir? Sorusuna öğrencilerin %20'si "İyiliksever", %17'si "Gerçekçi, doğru olan", %12'si "uzun boylu, güzel huylu", %11'i "çalışkan" yanıtını vermiş, %40'ı soruyu yanıtlamamıştır.

Roman veya hikâye sizde insan sevgisi uyandırıyor mu? sorusuna öğrencilerin %75'i "Evet", %10'u "Hayır", %15'i "Bazen" yanıtını vermiştir.

Roman veya hikâye sizde üzüntü ve benzeri duygulara yol açıyor mu? sorusuna öğrencilerin %60'ı "Evet" %10'u "Hayır", %15'i "Bazen" yanıtını vermiştir.

Edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemli türlerinden biri de romandır. Öğrencileri, en çok macera romanlarından hoşlanmaktadırlar. "Tarihi olayları konu edinen romanlar", "korku türündeki romanlar" öğrencilerin tercih ettikleri diğer roman türleridir. Roman karakterlerinin en çok beğendikleri davranışları "iyilik yapmaları"dır. Öğrencilerin çoğunluğu roman karakterlerinde olumsuz davranışlar görmemektedirler. Bir kısmı ise "bir işi yaptıktan sonra pişmanlık duyup "Keşke" düşüncesine kapılmaları ve olayları abartmaları" gibi davranışları doğru bulmamaktadır. Öğrencileri, roman ve hikâyede iyilik yapanları ödüllendirilmesi ve kötülük yapanların cezalandırılması düşüncesini

desteklemektedirler. İdeal tip olarak “iyiliksever”, “dürüst”, “çalışkan” gibi özellikler içinde barındıran kişileri seçmektedirler. Roman, hikâyeye göre daha uzun olduğu için çocuğu sıkmayacak, karışık bir yapı arz etmeyecek, anlatım ve ifade özellikleri bu yaş grubuna hitap eden özellikle macera türünde romanlara yer verilmelidir.

4) Tiyatro: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin verdikleri yanıtlar şöyledir:

Hiç tiyatro eseri seyrettiniz mi? sorusuna öğrencilerin %90’ı “Evet”, %10’u “Hayır” yanıtını vermiştir.

Bir tiyatro eseri yazacak olsaydınız konunuz ne olurdu? sorusuna öğrencilerin %25’i “Komedi”, %10’u “Hayırlı evlat”, %10’u “insan”, %55’i ise “Bir okul hayatı”, “Yalan”, “İyilik”, “Kötülük”, “Geçim sıkıntısı”, “Günlük Yaşam”, “Tabiat Güzellikleri” yanıtını vermiştir.

Bulduğunuz yerde aynı anda gösterime sunulan epik-dram-trajedi ve komedi türlerindeki tiyatro oyunlarından hangisine gitmek isterdiniz? sorusuna öğrencilerin %58’i “Komedi”, %25’i “Dram”, %10’u “Trajedi” yanıtını vermiş, %7’si ise soruyu yanıtlamamıştır.

Okulunuzda sergilenmesi düşünülen bir tiyatro oyununda rol almak ister misiniz? sorusuna öğrencilerin %55’i “Evet”, %45’i “Hayır” yanıtını vermiştir.

Sergilenecek tiyatro oyununda ne tür bir rol almak istersiniz? Neden? sorusuna öğrencilerin %25’i “İstemem”, %10’u “Yardım sever rolünde”, %35’i “Çocuk”, “Hoca”, “Sarhoş rolünde”, “Kahraman” yanıtını vermiş, %30’u soruyu yanıtlamamıştır.

Öğrenciler, tiyatro oyunu izlemekten hoşlanmaktadır. En çok “komedi” türünü beğenmektedirler. Öğrencilerin yarısından fazlası bir tiyatro oyununda rol almak istedikleri halde, rol almak istemeyenler de %45 gibi azımsanmayacak bir çoğunluktadır. Seçilecek tiyatro eserlerinin özellikle “komedi” türünde olmasına ve bu yaş grubuna hitap eder nitelikte olmasına dikkat edilmelidir.

5) Masal : Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir:

Masal okumayı ya da dinlemeyi sever misiniz? sorusuna öğrencilerin %90'lık çoğunluğu "Evet", %10'luk kısmı "Hayır" yanıtını vermiştir.

Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan bir kahramanın adını yazınız. sorusuna öğrencilerin %19'u "Kırmızı Başlıklı Kız", %32'si "Heidi", "Külkedisi", "Pinokyo" yanıtını vermiş, %58'i soruyu yanıtlamamıştır.

Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan davranışın adını yazınız sorusuna öğrencilerin %17'si "iyilikler", %35'i "Yalan", "Akıllı olmaları", "ölüm", "doğruluk", "duygulu sahneler" yanıtını vermiş, %48'i yanıt vermemiştir.

Her masalın sonunda iyiler "iyilik", kötüler "kötülük" bulur. Sizce bu doğru mudur? sorusuna öğrencilerin %70'i "Evet", %30'u "Hayır" yanıtını vermiştir.

"Keloğlan, Külkedisi, Kırmızı Başlıklı Kız ve Pinokyo" gibi masal kahramanlarından en çok hangisini beğeniyorsunuz? sorusuna öğrencilerin %50'si "Keloğlan", %10'u "Külkedisi", %7'si "Kırmızı Başlıklı Kız", %13'ü "Pinokyo", %13'ü "Hepsi", %7'si "Hiçbiri" yanıtını vermiştir.

Yalan söyleyince, Pinokyo'nun burnunun uzaması sizce doğru mu? Neden? sorusuna öğrencilerin %65'i "Evet, Yalanı belli olur, ders verici olduğu için", %35'i "Hayır, çünkü saçma" yanıtını vermiştir.

"Bir varmış, bir yokmuş. Bir köyde Fatma adında bir kız yaşarmış. Anne ve babası olmayan Fatma, amcasının yanında yaşıyormuş. Çok kötü kalpli olan yengesi, Fatma'ya az yemek verir, onu çok çalıştırır ve sürekli dövermiş. Günlerden bir gün, yengesi yanına Fatma'yı da alarak, pınardan su getirmeye giderken, yolda derin bir kuyuya düşmüş. Can acısıyla Fatma'dan yardım istemiş. Fatma..."

—Yukarıdaki masalı iki cümleyi geçmeyecek şekilde tamamlayınız. Sorusuna öğrencilerin %87'si "Fatma, yengesini kurtarır", %13'ü "Fatma, yengesini kurtarmaz" yanıtını vermiştir.

Roman-hikâye-tiyatro veya masalın hayal dünyanızı zenginleştirdiğine inanıyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %87'si "Evet", %13'ü "Hayır" yanıtını vermiştir.

Masal, öğrencilerin en sevdikleri türlerden biridir. Özellikle "iyilik" "doğruluk" gibi davranışları ele alan masalları tercih etmektedirler. Masalların sonunda "iyilerin, iyilik, kötülerin kötülük bulması" düşüncesini desteklemektedirler. Masal karakterlerinden en çok "kurnazlığı ve zekası" ile ön plâna çıkan "Keloğlan"ı beğenmektedirler. Masallar "iyilik, doğruluk" vb. olumlu davranışları kazandırmada eğitici bir rol oynar. Bu yüzden ders kitaplarında masallara yer verilmesi gerekir.

6) Resimleme: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir.

Ders kitabınızdaki resimleri yeterli buluyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %65'i "Evet", %30'u "Hayır", %5'i "Kısmen" yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki resimler, konuyu daha iyi anlamanıza yardımcı oluyor mu? Sorusuna öğrencilerin %80'i "Evet", %20'si "Hayır" yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki resimleri kolay anlaşılır ve ilgi çekici buluyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %67'si "Evet", %26'sı "Hayır", %7'si "Biraz" yanıtını vermiştir.

Ders kitaplarında yer alan resimlemeler, öğrencilerin konuyu daha iyi algılamalarında önemli rol oynar. Öğrenciler, ders kitaplarında yer alan resimlemeleri yeterli bulmakta, ayrıca "bu resimlemeler sayesinde konuyu daha iyi algıladıkları" düşüncesini desteklemektedirler.

Şair Nef'i İlköğretim Okulu'nda uyguladığımız ankette elde ettiğimiz sonuçları şöyle değerlendirebiliriz.

Öğrenciler, estetik değer olarak güzellik kavramını "hoşa giden şey" olarak tanımlamaktadır. Bir olguya karşı "güzel" ya da "çirkin" yargısında bulunurken inançlarından ve çevreden etkilenmektedir. "Güzel" yargısında bulunurken "Bilgiler"i ölçü almakta ve "iyilik ve doğruluk" gibi estetik değerleri benimsemektedirler. Öğrenciler, soyut işlemler(11-14 yaş) döneminde

olduğundan “güzellik, iyilik, doğruluk, fayda” gibi soyut aynı zamanda estetik kavramları benimsemiştir. Bu da öğrenciler adına sevindirici bir durumdur. Çünkü iyilik, doğruluk gibi estetik değerleri benimseyen öğrenciler, bunları daha sonraki yaşamlarında tatbik ettikleri takdirde hem kendileri hem de toplum mutlu olacaktır.

Hikâye ve roman edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemli türlerinden ikisidir. Ankete göre, öğrenciler hikâye ve roman okumaktan zevk almaktadırlar. Özellikle “macera” türündeki hikâye ve romanlar ilgilerini çekmektedirler. Hikâye ve romanların en çok “ders verici olması”, “iyilik ve doğruluk” gibi karakter özelliklerini beğenmekte, “olayların abartılarak anlatılması” ve “tekrarların çok olması” gibi özelliklerini beğenmemektedir. Ders kitaplarına alınacak hikâye ve roman metinlerinin özellikle “iyilik, doğruluk, güzellik” gibi estetik değerleri işlemiş olmasına, öğrencileri sıkımayacak nitelikte akıcı ve sürükleyici olmasına dikkat edilmelidir. Böylece bu edebî türleri öğrencileri tarafından daha çok seviyecek ve kişiliklerinin kazanılmasında da etkin rol oynayacaktır.

Tiyatro, Türkçe öğretimi için en etkin rol oynayabilecek edebî türlerden biridir. Öğrenciler, tiyatro izlemekten hoşlanmaktadır. En çok “komedi” türünü sevmektedir. Öğrencilerin yarısından fazlası bir tiyatro oyununda rol almak istedikleri halde, rol almak istemeyenler de %45 oranında azımsanmayacak bir çoğunluktadır. Bu da “tiyatronun yeterince öğrencilere sevdiremediğini göstermektedir. Türkçe ders kitaplarına alınacak tiyatro eserlerinin özellikle “komedi” türünde ve bu yaş grubuna hitap edecek nitelikte olmasına özen gösterilmelidir.

Masal, Türkçe öğretimi açısından, ders kitaplarına alınmasında büyük yararların olduğu edebî ve kurmaca nitelikli metin türlerinden birisidir. Öğrenciler, özellikle “iyilik, doğruluk” gibi davranışları ele alan masallar tercih etmektedirler. Masal karakterlerinden en çok “kurnazlığı ve zekası” ile ön plâna çıkan “Keloğlan”ı beğenmektedir. Ders kitaplarına seçilecek masal örneklerinin akıcı üslûp ve anlatımı, kısa ve uyaklı cümle yapısı, “iyilik, doğruluk,

çalışkanlık”, gibi davranışları ele alması gibi özelliklerinden yararlanılarak hem öğrencilerin hayal gücü geliştirebilir hem de Türkçe öğretilmi renklendirilmiş olur.

Türkçe kitaplarında yer alan resimler, sezdirme, ilgi uyandırma, anlamayı kolaylaştırma ve anlatma becerilerini geliştirme gibi amaçlarla yapılan çalışmalarda çok faydalı olabilir. Öğrenciler, ders kitaplarında yer alan resimlemeleri yeterli bulmakta, ayrıca bu resimler sayesinde “konuyu daha iyi algıladıkları” düşüncesini de desteklemektedir. Bu nedenle metinlerle birlikte sunulan resimlerin, ana temayı ele verici, açıklayıcı, yansıtıcı nitelikte düzenlenmiş olmasına dikkat edilmelidir. Resimler, metnin içeriğiyle uyum göstermelidir.

5.3 Ömer Duygun İlköğretim Okulu

Ömer Duygun İlköğretim Okulu, Erzurum merkezde bulunan sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan “alt seviye” diye nitelendirebileceğimiz bir okulumuzdur. Ankete 25 kişi katılmıştır.

1) Estetik Kavramlar: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin yanıtları şöyledir:

Güzel olan nedir? Neye güzel deriz?” sorusuna öğrencilerin %56’sı “sevdiğimiz, hoşumuza giden”, %44’ü “faydalı olan”, “fiziki güzellik”, “çalışmak”, “kusursuz olan”, “iyi olan” yanıtını vermiştir.

Herhangi bir olguya karşı güzel ya da çirkin yargısında bulunurken inanç ve alışkanlıklarınız devreye girer mi? sorusuna öğrencilerin %56’sı “Evet”, %32’si “Hayır” yanıtını vermiş, %12’si soruyu yanıtlamamıştır.

Bir nesne hem güzel hem de faydalı olabilir mi?” sorusuna öğrencilerin %92’si evet, %8’i hayır yanıtını vermiştir.

“Bir davranışın güzel olup olmadığına karar verirken neyi ölçü alırsınız?”[a) Gelenekler b)Sağduyu c) Kavramlar d) Bilgiler]” sorusuna öğrencilerin sorusuna öğrencilerin %40’ı “Bilgiler”, %36’sı “sağduyu”, “%8’i “Gelenekler”, %8’i “Kavramlar” yanıtını vermiş, %8’i soruyu yanıtlamamıştır.

Sizce fiziki mükemmellik mi güzeldir, yoksa iyilik ve doğruluk gibi özelliklere sahip olan mı güzeldir?” sorusuna öğrencilerin %84’ü “iyilik ve doğruluk”, %12’si “fiziki mükemmellik”, %4’ü “Her ikisi de” yanıtını vermiştir.

Doğru olanı seçerken çevrenizdeki olaylardan etkilenir misiniz? Sorusuna öğrencilerin %80’i “Evet”, %20’si “Hayır” yanıtını vermiştir.

Doğru ile yanlış seçerken duygularınızdan etkilenir misiniz? sorusuna öğrencilerin %76’sı “Evet”, %16’sı “Hayır”, %8’i “Bazen” yanıtını vermiştir.

Öğrenciler, “güzellik” kavramını “sevdiğimiz, hoşumuza giden şey” olarak tanımlamaktadır. Herhangi bir olguya karşı güzel ya da çirkin yargısında bulunurken inanç ve alışkanlıklarıyla hareket etmektedir. “Bir nesne hem güzel

hem de faydalı olabilir” düşüncesini desteklemektedir. Bir davranışın “güzelliğini” değerlendirirken genellikle edindikleri “Bilgiler”i ölçü almaktadır. Estetik değer olarak güzellik kavramını yine estetik değerler olan “iyilik ve doğruluk”la özdeşleştirmektedir. Öğrencilerin estetik değerleri benimsediği görülmektedir. Bu sevindirici bir durumdur. Çünkü bu değerler, öğrencilerin kişiliklerini olumlu yönde etkileyecektir. Bu nedenle ders kitaplarına seçilecek metinlerin bu değerleri içinde barındırması yararlı olacaktır.

2) Hikâye: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir:

Hikâye okumayı sever misiniz? sorusuna öğrencilerin %92’si Evet, %8’i Hayır yanıtını vermiştir.

Hikâyelerde hangi konuların işlenmesini istersiniz? sorusuna öğrencilerin %32’si “Yaşanmış olaylar”, %20’si “Dostluk, iyilik”, %48’i “Doğa”, “Korku”, “Ders verici”, “Cesaret” yanıtını vermiştir..

Ders kitabınızdaki hikâye metinlerinin ilgi çekici yönleri var mı? Varsa nelerdir? sorusuna öğrencilerin %12’si “şaşırtıcı olması”, %12’si “Ana fikirleri”, %12’si “ilgi çekiciliği yok”, %32’si “Kahramanlıklar”, “sürükleyiciliği”, “Anlatılış biçimleri”, “Resimleri” yanıtını vermiş, %32’si soruyu yanıtlamamıştır.

Ders kitabınızdaki hikâyelerin beğenmediğiniz yönleri var mı? Varsa nelerdir? sorusuna öğrencilerin %60’ı “Yok”, %28’i “Uzun olmaları”, “sıradan olmaları”, “Anlaşılır olmaması” yanıtını vermiştir.

Sizce hikâyeyi şiirden ayıran belirgin özellikler nelerdir?[a)Vezin, b)Âhenk c) Dil özellikleri d) Hepsi] sorusuna öğrencilerin %48’i “Dil Özellikleri”, %40’ı “Hepsi”, %8’i “Vezin”, %4’ü “Âhenk” yanıtını vermiştir.

Kötü kahraman kimdir? Neden? Sorusuna öğrencilerin %76’sı “kötülük yapan”, %24’ü “Doğru olmayan”, “Davranışları bize ters gelen” yanıtını vermiştir.

İyi kahraman kimdir? sorusuna öğrencilerin %84’ü “iyilik ve yardımsever olan” %16’sı “Doğru olan” yanıtını vermiştir.

Öğrenciler, hikâye okumayı sevmektedir. Genellikle “yaşanmış olayları”, “dostluk ve iyilik” gibi konuları işleyen hikâyeler ilgilerini çekmektedir.

Hikâyelerin en çok “şaşırtıcı olması”, “sürükleyiciliği” ve “ders verici olması” özelliklerini beğenmektedir. Hikâyelerin “basit düzeyde” olması öğrencilerin hoşuna gitmeyen niteliğidir. Ders kitaplarına alınacak hikâye metinlerinin öğrencinin ilgi ve seviyesine uygun olarak akıcı ve sürükleyici nitelikte olması gerekir.

3) Roman: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin yanıtları şöyledir:

Hiç roman okudunuz mu? sorusuna öğrencilerin tamamı “Evet” yanıtını vermiştir.

Ne tür romanlar okumayı seversiniz? sorusuna öğrencilerin %64’ü “aşk ve macera”, %12’si “Korku”, %24’ü “Eğlenceli”, “Masal türünde”, “İnsan yaşamını konu alan” yanıtını vermiştir.

Okuduğunuz roman karakterlerinin en sevdiğiniz özellikleri nelerdir? sorusuna öğrencilerin %40’ı “iyi davranması”, %12’si “dürüstlüğü”, %12’si “heyecanlı olması”, %16’sı “çocuklar için savaşması”, “duygulu olması”, “sözleri” yanıtını vermiş, %20’si soruyu yanıtlamamıştır.

Okuduğunuz romanlardaki karakterlerin yanlış bulduğunuz davranışları var mı? sorusuna öğrencilerin %64’ü “Hayır”, %36’sı “Evet” yanıtını vermiştir.

Sizce romandaki “iyi” karakterler ödüllendirilmeli midir? Sorusuna öğrencilerin %72’si “Evet”, %28’i “Hayır” yanıtını vermiştir.

Sizce romandaki “kötü” karakterler cezalandırılmalı mıdır? sorusuna öğrencilerin %48’i “Evet”, %52’si “Hayır”, yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki roman ve hikâye metinlerinde yer alan resimler sizce konuya uygun mu? sorusuna öğrencilerin %84’ü “Evet”, %16’sı “Hayır” yanıtını vermiştir.

Sizin için ideal tip kimdir? Hangi özelliklere sahiptir? Sorusuna öğrencilerin %44’ü “Dürüst ve çalışkan”, %28’i “iyilik yapan” yanıtını vermiş, %28’i soruyu yanıtlamamıştır.

Roman veya hikâye sizde insan sevgisi uyandırıyor mu? sorusuna öğrencilerin %88’i “Evet”, %12’si “Hayır” yanıtını vermiştir.

Roman veya hikâye sizde üzüntü ve benzeri duygulara yol açıyor mu? sorusuna öğrencilerin %72'si "Evet", %20'si "Hayır", %8'i "Bazen" yanıtını vermiştir.

Öğrencilerin tamamı roman okumaktan hoşlanmaktadır. En çok "aşk ve macera" romanları ilgilerini çekmektedir. Roman karakterlerinin en beğendikleri özelliği "iyilik yapmaları ve dürüst olmaları"dır. Çoğunlukla roman karakterlerinin olumsuz davranışları olmadığı görüşündedir. Romanda "iyi" karakterlerin ödüllendirilmesi ve "kötü" karakterlerin cezalandırılması görüşünü desteklemektedir. Türkçe ders kitaplarına alınacak roman metinlerinin öğrencilerin ilgisini çekecek nitelikte, öğrencilerin yaş gruplarına uygun "duygusal ve macera" içerikli olmasına dikkat edilmelidir.

4) Tiyatro: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin verdikleri yanıtlar şöyledir:

Hiç tiyatro eseri seyrettiniz mi? sorusuna öğrencilerin %84'ü "Evet", %16'sı "Hayır" yanıtını vermiştir.

Bir tiyatro eseri yazacak olsaydınız konunuz ne olurdu? sorusuna öğrencilerin %20'si "aşk", %12'si "macera", %12'si "Dram", %16'sı "Komedi", %40'ı "Arkadaşlık", "Doğa", "Kahramanlık", "Korku", "Cesaret", "İyilik" yanıtını vermiştir.

Bulduğunuz yerde aynı anda gösterime sunulan epik-dram-trajedi ve komedi türlerindeki tiyatro oyunlarından hangisine gitmek isterdiniz? sorusuna öğrencilerin %48'i "Komedi", %28'i "Dram", %12'si "Trajedi", %4'ü "Hepsi" yanıtını vermiş, %8'i ise soruyu yanıtlamamıştır.

Okulunuzda sergilenmesi düşünülen bir tiyatro oyununda rol almak ister misiniz? sorusuna öğrencilerin %80'i "Evet", %20'si "Hayır" yanıtını vermiştir.

Sergilenecek tiyatro oyununda ne tür bir rol almak istersiniz? Neden? sorusuna öğrencilerin %28'i "iyi kişi", %16'sı "Pamuk Prenses", %20'si "İstemezdim", %36'sı "Çocuk", "Kahraman", "Komutan" yanıtını vermiştir.

Öğrencilerin çoğunluğu tiyatro oyunu seyretmiştir. Özellikle "Komedi" türündeki oyunlar ilgilerini çekmektedir. Sergilenecek bir tiyatro oyununda "iyi", "çocuk", "Pamuk Prenses" "Kahraman" rollerinde oynamak istemektedirler.

Tiyatronun eğlendirici aynı zamanda eğitici niteliği göz önünde bulundurularak ders kitaplarına alınacak tiyatro metinlerinin özellikle “komedi” türünden olmasına ve öğrencilerin ilgilerini çekebilecek ve onların ileriki yaşamlarında kişiliklerini olumlu yönde etkileyecek “iyilik, doğruluk, dostluk, arkadaşlık” konularını ele almasına dikkat edilmelidir.

5) Masal: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir:

Masal okumayı ya da dinlemeyi sever misiniz? sorusuna öğrencilerin %80’i “Evet”, %20’si “Hayır” yanıtını vermiştir.

Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan bir kahramanın adını yazınız. sorusuna öğrencilerin %32’si “Külkedisi”, %24’ü “Yok”, %16’sı “Pamuk Prenses”, %28’i “Pinokyo”, “Keloğlan”, “Kötü kalpli kraliçe” yanıtını vermiştir.

Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan davranışın adını yazınız sorusuna öğrencilerin %48’i “Yardımseverlik”, %16’sı “Cesaret”, %20’si “Yalancılığın kötü oluşu”, “korku”, “kötülük yapılması” yanıtını vermiş, %16’sı soruyu yanıtlamamıştır.

Her masalın sonunda iyiler “iyilik”, kötüler “kötülük” bulur. Sizce bu doğru mudur? sorusuna öğrencilerin %68’i “Evet”, %28’i “Hayır” yanıtını vermiş, %4’ü soruyu yanıtlamamıştır.

“Keloğlan, Külkedisi, Kırmızı Başlıklı Kız ve Pinokyo” gibi masal kahramanlarından en çok hangisini beğeniyorsunuz? sorusuna öğrencilerin %36’sı “Keloğlan”, %44’ü “Külkedisi”, %8’i “Kırmızı Başlıklı Kız”, %4’ü “Pinokyo”, %4’ü “Hepsi” yanıtını vermiştir.

Yalan söyleyince, Pinokyo’nun burnunun uzaması sizce doğru mu? Neden? sorusuna öğrencilerin %52’si “Evet, çünkü yalan söylediğini anlıyoruz, yalan söyleyen cezalandırılmalı”, %40’i “Hayır, çünkü böyle bir şey olmaz” yanıtını vermiş, %8’i soruyu yanıtlamamıştır.

“Bir varmış, bir yokmuş. Bir köyde Fatma adında bir kız yaşarmış. Anne ve babası olmayan Fatma, amcasının yanında yaşıyormuş. Çok kötü kalpli olan yengesi, Fatma’ya az yemek verir, onu çok çalıştırır ve sürekli dövermiş.

Günlerden bir gün, yengesi yanına Fatma'yı da alarak, pınardan su getirmeye giderken, yolda derin bir kuyuya düşmüş. Can acısıyla Fatma'dan yardım istemiş. Fatma..."

—Yukarıdaki masalı iki cümleyi geçmeyecek şekilde tamamlayınız. Sorusuna öğrencilerin %68'i "Fatma, yengesini kurtarır", %24'ü "Kurtarmamış" yanıtını vermiş, %8'i soruyu yanıtlamamıştır.

Roman-hikâye-tiyatro veya masalın hayal dünyanızı zenginleştirdiğine inanıyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %80'i "Evet", %20'si "Hayır" yanıtını vermiştir.

Masal, öğrencilerin okumaktan ve dinlemekten hoşlandıkları bir türdür. En çok "Külkedisi" karakterini beğenen öğrencilerin masal karakterlerinin "Yardımseverlik", "cesaret" gibi özelliklerinden hoşlanmaktadır. İyilerin "iyilik", kötülerin "kötülük" bulması düşüncesini desteklemektedir. Masallar, çocukların hayal gücünü geliştirdiği gibi onların "iyilik, doğruluk, cesaret" gibi olumlu kişilik özellikleri kazanmasına katkıda bulunan bir türdür. Masalların bu eğitici niteliği göz önünde bulundurularak ders kitaplarına alınması yararlı olacaktır.

6) Resimleme: Bu bölümde yer alan sorular ve öğrencilerin bu sorulara verdiği yanıtlar şöyledir.

Ders kitabınızdaki resimleri yeterli buluyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %76'sı "Evet", %24'ü "Hayır" yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki resimler, konuyu daha iyi anlamanıza yardımcı oluyor mu? Sorusuna öğrencilerin %84'ü "Evet", %12'si "Hayır", %4'ü "Biraz" yanıtını vermiştir.

Ders kitabınızdaki resimleri kolay anlaşılır ve ilgi çekici buluyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %64'ü "Evet", %36'sı "Hayır" yanıtını vermiştir.

Öğrenciler, ders kitaplarında yer alan resimleri yeterli bulmaktadır. Resimlerin "konuyu daha iyi anlamada yardımcı olduğu" düşüncesini desteklemektedir. Çoğunlukla resimleri ilgi çekici ve anlaşılır bulmaktadır. Resimleme ne kadar ilgi çekici ve anlaşılır olursa, çocuğun da konuyu algılaması daha kolay olacaktır. Ayrıca resimleme ne kadar kaliteli olursa çocuklarda estetik zevk gelişimi o kadar hızlanacaktır.

Ömer Duygun İlköğretim Okulu'nda uyguladığımız anketin sonuçlarını şöyle değerlendirebiliriz:

Öğrencilerin “güzel, fayda, iyilik, doğruluk” gibi estetik değerleri benimsediği görülmektedir. Estetik değerler, çocuklarda yaratıcı ve eleştirel düşünme gücünü geliştirmede en önemli vasıtalarlardır. Ayrıca bu değerler çocukların ileriki yaşamlarında “dürüstlük, çalışkanlık, iyilik” gibi olumlu kişilik özellikleri kazanmalarında büyük katkı sağlayacaktır. Böylece topluma faydalı insanlar kazandırmış olacağız. Bu nedenle Türkçe ders kitaplarına alınacak metinlerin estetik değerleri içinde geniş bir şekilde barındıracak nitelikte olmasına dikkat edilmelidir.

Hikâye ve roman öğrencilerin okumaktan hoşlandıkları edebî ve kurmaca nitelikli metin türlerinin başında gelir. Öğrenciler “Heyecan verici”, “duygusal”, “ders verici” ve sürükleyici” gibi niteliklere sahip hikâye ve romanları tercih etmektedir. Hikâye ve roman karakterlerinin “iyilik, dürüstlük” gibi özelliklerini beğenmektedir. Ders kitaplarına alınacak hikâye ve roman metinlerinin “duygusal”, “sürükleyici”, “iyilik”, “doğruluk”, “güzellik” gibi niteliklerinin olmasına dikkat edilmelidir.

Tiyatro, görsel ve işitsel duyu organlarına hitap eden edebî bir türdür. Öğrenciler, tiyatro izlemekten zevk duymaktadır. En çok “komedi” türünü tercih etmektedir. Çoğunlukla bir tiyatro oyununda rol almak istemektedir. “İyi”, “çocuk”, “Pamuk Prenses”, “Kahraman” rollerinde oynamak istemektedir. Tiyatronun “eğlendirici”, “göze ve kulağa hitap etmesi”, “gibi nitelikleri göz önünde bulundurularak Türkçe ders kitaplarına alınacak “tiyatro” metinlerinin “komedi” türünde ve estetik değerleri içeren nitelikte seçilmesi gerekir.

Masal, öğrencilerin hoşlandıkları bir türdür. Masal kahramanlarından en çok “Külkedisi”ni beğenen öğrenciler, karakterlerin “yardımseverlik”, “cesaret” gibi davranışlarını benimsemiştir. İyilerin “iyilik”, kötülerin “kötülük” bulması düşüncesi genellikle desteklemektedir. Masallar, çocukların hayal dünyasını zenginleştirmede önemli katkılar sağlar. Bunun yanında “doğruluk, iyilik, yardımseverlik” gibi olumlu karakter özellikleri kazanmada yardımcı olur.

Masalın bu özellikleri dikkate alınarak Türkçe ders kitaplarında masal türüne yer verilmesi gerekir.

Resim gibi görsel malzemeler, çocukların kitapta anlatılan konuyu daha iyi algılamasında yardımcı olur. Genellikle öğrenciler ders kitaplarında yer alan resimlerin yeterli olduğu ve resimler sayesinde anlatılan konuyu daha iyi kavradıkları düşüncesinde birleşmektedir. Bu resimler çocuklarda estetik zevkin gelişmesinde de yardımcı olur. Bu nedenle ders kitaplarında yer alacak resimler konuyla bütünlük göstermeli ve özenle seçilmelidir.

5.4 Anketin Estetik Başlıklar Ölçeğinde Değerlendirilmesi

Öğrenciler, güzellik kavramını “hoşa giden şey” olarak tanımlamaktadır. Ünlü düşünür Emmanuel Kant’a göre güzellik, nicelik bakımından, herkesin hoşuna giden şeydir. “Güzellik” kavramını tanımlarken, öğrencilerin görüşüyle Kant’ın görüşünün örtüştüğünü görmekteyiz.

Öğrencilere göre “iyilik, doğruluk” gibi estetik değerler “güzel” kavramıyla özdeşir. Aynı düşünceye Platon’da rastlamaktayız. Platon’a göre “iyi”, “güzel”, “doğru” aynı şeydirler, birbirleriyle özdeşleşirler. Fakat Kant, aynı görüşte değildir. İlk kez Kant, estetik değeri, sıkıca bağlanmış olduğu iyi ve doğru kavramlarından ayırmış, “Güzel”i bir salt bir estetik kavram olarak belirtmiştir. Hegel ise “İyi ve doğru” kavramlarının sanatsal güzelliğin içinde bulunduğu ve sanatsal güzelliğin doğa güzelliğinden üstün olduğunu savunur.

Öğrenciler, bir nesnenin hem güzel hem de faydalı olabileceği düşüncesindedir. Bu düşünce, ünlü düşünürler Aristo ve Platon’un yüzyıllarca önce dile getirdiği düşünceyle örtüşmektedir. Fakat Kant, aynı görüşü paylaşmaz. Kant’a göre “güzel”, her türlü çikardan ve yarardan sıyrılmış nesnedir.

Herhangi bir olguya karşı “güzel ya da çirkin” yargısında bulunurken öğrencilerin inanç ve alışkanlıklarıyla hareket ettiklerini görmekteyiz. Bu da öğrencilerin güzellik kavramını “iyilik ve doğruluk” gibi kavramlarla

özdeşleştirmesi düşüncesini destekler nitelikte bir görüştür. Bu düşünce, Platon ve Aristoteles'in görüşüyle örtüşmekte fakat Kant'ın görüşüyle uyuşmamaktadır.

Kant'a göre beğeni yargısının, yani "şu güzeldir" biçimindeki bir yargının nitelik bakımından ilk özelliği, onun estetik bir yargı olmasıdır. Estetik yargının en önemli özelliği ise, bu beğeni yargısını belirleyen hoşlanmanın yarardan, çıkardan uzak olmasıdır.

Bir davranışın güzel olup olmadığına karar verirken Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler "sağduyu"yu ölçü alırken, Şair Nef'i ve Ömer Duygun İlköğretim Okulundaki öğrenciler "bilgi"yi ölçü almaktadır.

Estetik yargıda bulunurken "bilgi"yi ölçü alan öğrencilerin görüşüyle Kant'ın bu konudaki görüşü uyuşmamaktadır. Çünkü Kant'a göre beğeni yargısı, bir bilgi yargısı değildir, bir estetik yargısıdır.

Doğru ile yanlış ayırt ederken Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler çevrelerindeki olaylardan etkilenmezken, Şair Nef'i ve Ömer Duygun İlköğretim Okulundaki öğrencilerin çevrelerinden etkilendikleri görülmüştür. Bu da öğrencilerin farklı sosyo-kültürel ve ekonomik çevrelerce yetişmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu yaş grubundaki öğrenciler soyut işlemler döneminindedir. Bu nedenle "güzellik, iyilik, doğruluk, fayda" gibi estetik-aynı zamanda- soyut kavramları algılamakta sorun yaşamamaktadır. Ayrıca öğrencilerin estetik kavramlarla ilgili görüşleriyle ünlü düşünürlerin görüşlerini büyük ölçüde örtüştüğünü gördük. Estetik başlıkların öğrenciler tarafından tüm olarak kavranması onlara olumlu kişilik özellikleri kazandıracaktır. Yine bu değerler öğrencilerde yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesinde önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi milli eğitimin temel amaçlarından biridir. Bu nedenle 8. sınıf Türkçe ders kitapları hazırlanırken metinlerin seçiminde "estetik değerleri" içinde bulundurmasına öncelik verilmelidir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu hikâye okumayı sevmektedir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler Türkçe ders kitaplarındaki hikâyelerin “aşk ve macera” türünde olmasını istemektedir. Buna karşılık Şair Nefî İlköğretim Okulundaki öğrenciler hikâyelerin “ders verici” nitelikte olmasını, Ömer Duygun İlköğretim Okulundaki öğrenciler ise “yaşanmış olaylar”ı ele almasını istemektedir.

Öğrenciler, ders kitaplarında yer alan hikâyelerin “şaşırtıcı bir şekilde sona ermesi”, “ders verici oluşu”, “iyilik ve doğruluk gibi değerleri ele olması”, “anlaşılır olmaması” gibi özelliklerini olumsuz olarak değerlendirmektedir.

Hikâye, edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemlisi, çocuğun dil öğretimi için en etkili diyetebileceğimiz türüdür. Hikâye, içerik bakımından bu yaş gurubu öğrencilerin sıkça tercih ettiği bir türdür. Özellikle “duygusal” içerikli hikâye türü bu yaş gurubundaki öğrencilerin ilgisini çekmektedir.

11-14 yaş gurubundaki çocukların kelime hazinesinin ve sözlü anlatımının gelişmesinde, hikâyelerin özel bir yeri vardır. Zaten Türkçe dersinin en önemli amaçlarından biri, çocukta ifâde yeteneğini ve anlatma becerisini geliştirmektir. 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına alınacak hikâye türü metinlerin seçiminde dikkat edilecek hususlar şunlardır:

- 1) Duygusal içerikte olmalıdır.
- 2) “İyilik ve doğruluk, dostluk, adalet” gibi estetik ve etik değerleri ele almalıdır. Böylece çocuğun olumlu kişilik kazanmasında ve terbiyesinde etkili olacaktır.
- 3) Olaylar abartılmamalı, çocukta gerçek düşüncesini uyandırmalıdır.
- 4) Dili sade ve anlaşılır olmalıdır.
- 5) Sürükleyici olmalıdır.
- 6) Ders verici nitelikte olmalıdır.
- 7) 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına konacak hikâye metinlerinin edebî ve estetik cephesinin yanında, Türkçe müfredat programındaki amaçlara uygun olması ve istenilen insan tipini yaratmadaki rolü de önemlidir.

Bu nedenle ders kitaplarına alınacak “hikâye”lerin gerek içerik gerekse biçim yönünden çok iyi şekilde işlenmiş olmasına özen gösterilmelidir.

Roman, edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemli türlerinden biridir. Hikâye türüne yakın olması nedeniyle bu yaş gurubundaki öğrencilerin okumaktan hoşlandıkları bir türdür. Öğrenciler en çok “duygusal ve macera” türlerini tercih etmektedir. Ayrıca “polisye, cinayet, korku, tarihi” roman türleri de ilgilerini çekmektedir.

Roman karakterlerinin en çok “neşeli, romantik, dürüst, cesur, yardımsever” davranışlarını beğenmektedirler. Öğrencilerin çoğu romanlardaki karakterlerin olumsuz davranışlarının bulunmadığı görüşündedir. Kendilerine ideal tip olarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler “iyilik ve doğruluk” gibi özelliklere sahip kişileri, diğer iki okuldaki öğrenciler “dürüst ve çalışkan” kişileri örnek almaktadır. Bu veriler bize diğer edebî türlerde olduğu gibi roman metinlerinde de bu özelliklerin baskın olarak ele alınması gerektiğini gösterir. Çocuğun 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına alınan bir roman örneğini zevk ve ilgiyle okuması için romanın şu niteliklere sahip olması gerekir.

1. Özellikle “duygusal ve macera” türlerinde olmalıdır.
2. Olaylar hareketli olmalı, çevre iyi belirtilmelidir.
3. Çocuğun olumlu kişilik özelliği kazanmasına ve çocuğun estetik zevke kavuşmasına katkıda bulunacak “iyilik, doğruluk, adalet, dostluk” gibi konuları ele almalıdır.
4. Abartılı öğelere yer vermek yerine çocukta gerçek hissi uyandırmalıdır.
5. Paragraflar çocuğu sıkmayacak uzunlukta olmalı, sık sık diyaloglarla hareket ve canlılık sağlanmalıdır.

Tiyatro, kökeni asırlar öncesine dayanan bir sanat türüdür. Ünlü düşünürler, bu sanata farklı açılardan yaklaşmıştır. Aristo’ya göre taklit tarzı

bakımından sanatlar, öyküleme biçimi ile hareket halinde ve eylem içinde gösterme(tiyatro sanatları: tragedya, drama, komedy) olmak üzere iki türdür. Ona göre tragedya sanatı, insanda uyandırdığı, ona yeniden yaşattığı korku ve acıma duygularıyla onu tutkularından arındırır, içsel bir temizlenmeyi sağlar. Tragedya sanatı değerlidir. Çünkü bu sanat, doğadaki eksiklikleri giderir, toplumdaki kusurları onarır. Platon'a göre ise tragedya sanatı, tutkuları besler, hatta körükler ve hakikati arayan, yanılttığı gibi onu yanlış yönlere de sürükler. Nietzsche'ye göre "tragedya", bütün sanatların kendisinden fişkırdığı bir kaynaktır; çünkü o, müziğin, şiirin ve plastiğin biresimsel sanatıdır. Aynı zamanda "tragedya", ölçülü zihinsellik ve tutkulu istek arasında kalan bütün sanatları ifade eder.

Uyguladığımız ankete göre öğrencilerin çoğunluğu tiyatronun "komedi" türünü tercih etmektedir. Halbuki yukarıda da bahsettiğimiz gibi yüzyılın estetik ölçülerine göre "tragedya", "dram" türü, duyguların eğitiminde ve terbiyesinde çok önemlidir. Bu nedenle 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına seçilecek tiyatro metinlerinin, "trajedi ve dram" ağırlıklı olması gerekir.

Uyguladığımız anketle çocukların tiyatro zevkinden uzak oldukları tespit edilmiştir.

Bu özellikleriyle çocuk, sanat duygusunu birkaç açıdan tamamlar. Çocukta öze yönelik mesajlar bırakırken müzik ve resmin sınırlarında da dolaştırır. Bu sebeple, seviyeye uygun örnek oluşturacak zengin tiyatro örneklerine yer verilmelidir.

Tiyatro, edebî ve kurmaca nitelikli metinler içerisinde, Türkçe öğretimi için en etkin rol oynayabilecek türlerden biridir. Öğrenciler, genellikle tiyatro seyretmekten zevk almaktadır. En çok "Komedi" türü ilgilerini çekmektedir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Şair Nefî İlköğretim Okulundaki öğrencilerin çoğunluğu bir tiyatro oyununda rol almak istemektedir. Fakat Ömer Duygun İlköğretim Okulunda tiyatro oyununda rol almak isteyenlerle istemeyenler arasındaki fark fazla değildir. (Rol almak isteyenler %55, istemeyenler %45) Bu da bu okuldaki öğrencilerin bir kısmının kendilerine yeterince güvenmedikleri ve pasif kişilikte olduklarını göstermektedir. Bu

durumun öğrencilerin yetiştikleri sosyo-ekonomik ve kültürel çevreyle yakından ilişkili olduğu kanaatindeyiz.

Öğrenciler, “günlük yaşam”, “insan”, “hayırlı evlat”, “iyilik”, “geçim sıkıntısı”, “tabiat güzellikleri”, “sevgi ve barış”, “kahramanlık”, “doğruluk”, “dostluk”, “cesaret”, “aşk” konularını işleyen tiyatro oyunu seyretmek istemektedir. Bu farklı yanıtların nedeni öğrencilerin ilgi ve isteklerinin farklı olmasıdır. Çünkü bu yaş gurubu çocuklar ergenlik dönemine girmişlerdir. Bu dönemde de farklı duygusal yoğunluklar yaşanmaktadır.

Çocuk terbiyesinde en iyi şekilde kullanılabilen sanat dalının tiyatro olduğu söylenebilir. Çünkü bir tiyatro eserini seyreden çocuk haklı-haksız, iyi-kötü, doğru-yanlış vb. çeşitli karakterlerin hepsinin hislerini paylaşır. Bu nedenle 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında seçilecek tiyatro metinlerinde şahısların karakterleri iyi belirtilmelidir. Çünkü bu karakterlerin çocuğa olumlu etkilerde bulunması son derece önemlidir. Ayrıca tiyatro metinlerinin çocuklarda yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirecek “güzellik, iyilik, doğruluk, fayda” gibi estetik içerikleri ele alacak biçimde seçilmesine özen gösterilmelidir. Böylece çocuk, doğru, güzel ve yüksek değer yargılarına sahip olacaktır.

Masal, öğrencilerin okumak ve dinlemekten hoşlandıkları bir edebî türdür. Şair Nefî İlköğretim Okulu öğrencilerinin en çok hoşlandıkları masal karakteri “zekâsı ve kurnazlığı” ile ön plâna çıkan “Keloğlan”dır. Diğer iki okulumuzdaki öğrenciler ise “doğruluk, iyilik, sabır” gibi özellikleriyle “Külkedisi”ni tercih etmektedir.

“İyilik” sembolü “Fatma” ile “kötülük” sembolü “Fatma’nın yengesi” arasında geçen masalın sonunda “kötülüğe karşı iyilik” düşüncesini benimsemişlerdir. Bu da masalların, çocukların ‘doğruluk, güzellik, iyilik’ gibi olumlu kişilik özellikleri kazanmasında önemli bir rol oynadığını bize gösterir.

Masallar, Türkçe öğretiminin dört temel becerisinden okuma ve dinleme zevk ve alışkanlığının kazandırılmasında etkili olabilecek bir türdür. Seçilen masal örneklerinin akıcı üslup ve anlatımı, kısa ve uyaklı cümle yapısı, “güzellik, iyilik, doğruluk” gibi estetik değerleri ele alması vb. özelliklerinden yararlanılarak bir yandan çocuğun hayal gücü, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerisi

geliştirilebilir, bir yandan da Türkçe öğretimi renklendirilebilir. Bu noktada seçilecek masal örneklerinin, tamamen ilgi çekici ve sürükleyici olmasına özen gösterilmelidir.

Çalışmamıza esas olarak incelediğimiz Özyürek ve Serhat Yayınevi'ne ait 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında masal türüne yer verilmediğini gördük. Vurgulanan grubundaki öğrenciler uzmanlarca masal çağının sonuna gelmiş kabul edilirler. Ancak masalların çocuklarda hayal gücünü, yaratıcı ve eleştirel düşünme gücünü geliştirmede çok önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulursa, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yeterli ölçüde masal metnine yer verilmesi yararlı olacaktır.

Resim de tıpkı söz ve yazı gibi bir anlatım aracıdır. Bazen söz ve yazı ile anlatılamayan bir konu, bir resimle kolaylıkla anlatılabilir. Bu nedenle resimler, Türkçe öğretiminde sıkça kullanılması gereken ortamlardan birisidir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu'ndaki öğrenciler, ders kitaplarında yer alan resimlerin yeterli olduğunu söylemekle birlikte ilgi çekicilikten uzak bulmaktadır. Diğer iki okulumuzdaki öğrenciler, ders kitaplarındaki resimlemeleri hem yeterli hem de ilgi çekici ve anlaşılır bulmaktadır. Ayrıca bu resimler sayesinde metnin konusunu daha iyi anladıklarını söylemektedirler. Bu da bize Türkçe öğretiminde görsel malzemelerin ne kadar önemli olduğunu gösterir.

İncelediğimiz 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki resimlemelerden bazılarının metnin içeriğiyle uyumsuz olduğunu gördük. Hâlbuki öğrencilerin metnin konusunu daha iyi kavrayabilmeleri için resimlerin metnin içeriğiyle uyumlu olması gerekir. Bu nedenle 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında metinlerle sunulan resimlerin, ana temayı ele verici, açıklayıcı ve yansıtıcı nitelikte düzenlenmiş olmasına dikkat edilmelidir.

Resimler ve görsel donanımla sunulan renkler, şekiller, çizgiler, portreler, manzaralar vb., Türkçe öğretiminin canlılık kazanmasına ve öğretimin etkin olarak yürütülmesine yardımcı olurlar. Böylece öğrenci, metinler üzerinde yapılan sözcük, anlama, anlatma vb. uygulamalarla kazandırılmak istenen davranışlara kısa sürede kavuşur. Bu etkinliklerin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için resimlerin, öğretmen rehberliğinde canlandırılması gerekir.

Resimler ve görsel donanımın önemli işlevlerinden biri de çocukların hayal gücünü geliştirmek ve zenginleştirmektir. Öğrenciler ders kitaplarındaki resimleri yorumlayarak tasvir eder, böylece kendi mizaç ve gözlemlerine göre hayal gücünü geliştirir. Örneğin “betimleme” yoluyla yazılmış bir metnin başına konacak güzel bir manzara, öğrencinin ilgisini çekecek ve resimdeki mekânlara hayalî bir seyahat yapmasına fırsat verecektir. Böylece öğrenci renklerin ve şekillerin dilinden anlayabilen ufku geniş bir kişilik kazanacaktır.

Bu yaş grubundaki öğrencilerin ilgisini, daha çok onların duygularına hitap edebilen, içerisinde kendilerini bulabilecekleri, kahramanların yerine kendilerini koyabilecekleri vb. ilişkiler ağı içerisinde olabilecekleri metinler çekmektedir.

Metinler özellikle “iyilik, doğruluk, dostluk, arkadaşlık”, gibi estetik ve etik değerleri ele almalıdır. Böylece hem çocuklarda estetik zevk oluşturulacak hem de olumlu kişilik özellikleri kazandırılmış olunacaktır.

8. sınıf Türkçe ders kitaplarına seçilecek metin yazarları da Türkçe öğretimi açısından önemlidir. Türkçe ders kitaplarına alınacak yazar seçiminde, öncelikle metin yazarının edebî kişiliği, estetik ve yorum becerisi dikkate alınmalıdır. Çünkü bu metinler aracılığıyla çocuklarda yaratıcı ve eleştirel düşünme becerisi geliştirilebilir.

8. sınıf Türkçe ders kitaplarına seçilen metinlerin, Türkçe öğretiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için, öğretmen ve öğrenciyi tatmin eden, gerek Türkçe öğretiminin temelini teşkil eden “okuma, yazma, anlama ve anlatma” etkinliklerinin gerçekleştirilmesine elverişli, gerekse tüm öğrenmelerini kolaylaştırıcı niteliklere sahip olması gerekir.

Çocukların evrensel anlamda “güzel”i ve “doğru”yu yakalayabilmeleri için, ders kitaplarına yabancı yazarlardan, klâsikleşmiş veya dil çevrelerinde tavsiye edilen metinlerin alınması Türkçe öğretimi açısından yararlı olacaktır.

Hikâye, roman, tiyatro, masal vb. edebî türlerin çocuklarda estetik zevk oluşturmada ne kadar önemli olduğunu belirttik. Çocukların hoşlandıkları türler, birbirinden farklı olabilir. Bu çok doğal bir durumdur. Onları aynı türden eserler okumaya zorlamak zararlı sonuçlar verir. Zaten amaç, öğrencileri aynı kalıba

sokmak değil, onlara okuma alışkanlığı kazandırarak kişiliklerini geliştirmektir. Öğretmenin her zaman göz önünde tutacağı şey, önce çocuğun okuma eğilimini saptamak ve onu o yönde geliştirmektir.

Çocuk psikolojisi üzerinde yapılan çalışmalar, çocuk yetenek, ilgi ve gereksinimlerini yaşla yakından ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan hangi türden olursa olsun seçilen her metnin, öğrencinin gelişim psikolojisiyle paralel olması gerekmektedir.

Uyguladığımız anket verilerine göre, incelediğimiz 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çocuk zevkine göre yetersiz kaldığını gördük. Bu yetersizlik, kitap yazarlarının edebiyat alanında araştırma gerektiren bir arşiv çalışması yapmadıklarını düşündürmektedir. Oysa her yaşa ve düzeye göre şiirlerin, düzyazıların titizlikle tarandığı bir arşiv oluşturulması, Türkçe öğretimi açısından son derece yararlı olacaktır.

6 SONUÇ

Ana dil olarak Türkçe, duygu düşünce ve hayallerin tam ve etkili bir şekilde ifade edilebildiği mükemmel bir anlam zenginliğine sahiptir. Bir dilin bu anlamda mükemmeliyete ulaşması için tarihi derinlik, ilim dili ve edebî dil olarak yüzyıllarca işlenmesi ve kurallar bütünlüğüyle sistemleşmiş olması gerekir.

Dilin mükemmelleşmesi sürecinde ediplerin katkısı göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin estetik macerası ile karşılaşılır.

Bir ifade ve beceri dersi de olan Türkçe öğretiminin en önemli amaçlarından bir grup, estetikle ilgili olup, çocuğa kendi dili ile işlenmiş kendi kültür eserleri aracılığı ile estetik zevk oluşturmak, ondaki estetik duyarlılığı geliştirmek, estetik yargıda bulunmak yetilerini sağlamak işlevlerine sahiptirler. 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan edebî metinler estetik öz ve biçim bakımlarından gözden geçirildiğinde yüzyılın estetik ölçütlerine uygun olduğu görüldü.

Bunların ışığında ve öğrencinin sosyo-kültürel, ekonomik seviyesi, hazır bulunuşluğu göz önünde tutularak sınırlandırılıp, somutlaştırılmış elli soruluk anket uygulanmıştır.

Anket sonuçları filozofların estetik kavramlarla ilgili görüşleri ve estetik doğrultusunda değerlendirildiğinde;

Şiir ve şair üzerine düşüncelerinin daha çok duygulanım çerçevesinde geliştiği görüldü.

Şiirden alınan hazzın türünü yorumlayamadıkları görüldü.

Yaş seviyelerine uygunluğu sebebi ile masala vukufları oldukça gelişkin olup, gerek hayal güçlerinde ve gerekse kutsanmış iyiliği öğrenmelerinde etkili olan masal formuna ilişkin değerlendirmeleri filozoflardan özellikle Platon'un görüşleri ile uyum içinde olduğu tespit edildi.

Ancak çalışmamıza esas olan Türkçe ders kitaplarında masal formuna yer verilmediğini gördük.

Öğrencilerin edebî metinlerle ilgili estetik sorularla ilgili olarak buldukları estetik yargılarda daha çok önceki bilgilerinin, alışkanlıklarının, kültürlerinin etkili olduğu tespit edildi.

En çok şiir formunun içeriğindeki tem ve âhenk duygusu ile öğrencilerde estetik heyecan oluşturduğu görüldü.

Kitaplardaki edebî metinlerle ilgili resimlemelerde estetik duyguyu görsel açıdan geliştirip tamamlamak kaygısının taşınmadığı sadece resimsel öğelere yer verildiği görüldü.

Örneğin; şiir metninin resimlemesinde de hedefin yalnızca resim unsurları olduğu, estetik imgeler aracılığı ile şiirle bağ kurulmadığı tespit edildi.

Türkçe dersinin estetik açıdan amacına ulaşması şüphesiz sadece edebî metinler, onların dağılımı ile sınırlı değildir. Dersin öğrenciye verilmiş biçimi de önemlidir.

Bu anlamda çok yönlü bir uğraş, çaba gerekmektedir. Gerek metinlerin seçilmesinde, gerek resimlenmesinde ve gerekse sunulmasında, çocuğun, zihni, sanatsal ve psiko-sosyal gelişimi göz önünde tutulmalı; uygun öğretim metotları geliştirilmelidir.

Seçilecek metinler, onların duygu dünyalarını zenginleştirecek, hayal güçlerini besleyerek, yaratmaya dönüştürecek, estetik ahlak sahibi kılacak, estetik yargıda bulunabilmelerini sağlayacak türden olmalıdır.

7 KAYNAKÇA

- Adalı, Oya; “Ana Dili olarak Türkçe Öğretimi Üstüne”, Türk Dili, sayı 379-380.
- Aksan, Doğan, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Engin Yay., Ankara, 1999.
- Artut, Kazım, Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, Anı Yay.,Ankara, 2001.
- Batur, Suat; Yıldırım, Cafer, İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Özyürek Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Bozkurt, Nejat, Sanat ve Estetik Kuramları, Sarmal Yay., İst., 1995.
- Çalışlar, Aziz, Estetik Yazıları, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Demirel, Özcan, Genel Öğretim Yöntemleri, Usem Yay., Ank., 1996.
- Doğan, Mehmet H., Estetik, Gerçek Yay, İstanbul, 1975.
- Ediş, Sevgi, İlköğretim Altıncı Sınıf Türkçe Kitaplarında Resimleme-Metin İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E., İst., 2000
- Erkmen, Nevzat; Çocuk Kitabı Resimleri”, Art Dekor, İstanbul, Nisan 1996, sayı 37.
- Fischer, Ernst(Çev. Cevat Çapan), Sanatın Gerekliliği, Payel Yay., İstanbul, 1995.
- Geiger, Moritz, Estetik Anlayış, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Güler, Fırat, İlköğretim II. Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Türkçe Öğretimi Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Erzurum, 2001.
- İlköğretim okulu Ders Programları, Türkçe-Yazı Programı 6-7-8, MEB Yay., İstanbul, 2002.
- İnan, Afet, “Milliyetin Temeli Dil Birliği”, Türk Dili Dergisi, N. 182, Kasım 1966.
- Kagan, Moissej(Çev. Aziz Çalışlar),Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat,Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1982.
- Kagan, Moissej, Estetik ve Sanat Dersleri, İmge Yay, Ankara, 1993.

- Kaplan, Mehmet, Türk Milletinin Kültürel Değerleri, KTB Yay., Ankara, 1987.
- Karakuş, İdris, Türkçe-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Sistem Ofset Yay., Ankara, 2000.
- Komisyon, İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Serhat Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Lukacs, “Georg(Çev. Ahmet Cemal), Estetik I, Payel Yay., İstanbul, 1985.
- Okan ,Nalan ,Estetiğin Felsefedeki ve Disipline Dayalı Sanat Eğitimi İçindeki Yeri, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, G.Ü.E.B.E., Ankara, 2002.
- Önal, Mehmet, En Uzun Asrın Hikâyesi, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- Redeker, Horst(Çev. Aziz Çalışlar), Edebiyat Estetiği, Kuzey Yay., Ankara, 1986.
- Rousseau, J.J.(Çev. Mehmet Baştürk-Yavuz Kızılcım), Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine, Babil Yay., Erzurum, 2000.
- Sena, Cemil, Estetik, Sanat ve Güzelliğin Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.
- Seyhan, Başak L., İlköğretim Okulları(2.Kademe) Resim-İş Dersinde Estetik Duyarlılığın Geliştirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; S. Ü. S. B. E., Konya, 2002.
- Soykan, Ömer Naci, Arayışlar, Küyerel Yay. İst., 1998.
- Sönmez, Veysel, Sevgi Eğitimi, Ankara, 1987.
- Şimşek, Rasim, “Çağdaş Eğitimde Anadilinin Yeri” Türk Dili, Sayı 379-380.
- Taftalı, Oktay, Ahlak, Estetik ve Şiir, Gendaş Yay., İstanbul, 1998.
- Timuçin, Afşar, Estetik, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1993.
- Tunalı, İsmail, Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Turgut, İhsan, Sanat Felsefesi, İzmir, 1981.
- Ünal, N: Özgür, Ders Kitabı Resimlerinin Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 2001.
- Yörük, Yaşar, İlköğretim Güzel Konuşma-Yazma, Serhat Yay., İstanbul, 2000.

8 EKLER

ANKET SORULARI

1. Şiiri seviyor musunuz?
2. Şiir dinler misiniz?
3. Sizce şiir nedir? Ne olmalıdır?
4. Bir şiir kitabınız olsa içinde ne tür şiirler olmasını isterdiniz?
5. Hangi tür yazılara şiir denir
6. Şiirle masal arasındaki en büyük farklar nelerdir?
7. Bir masal aynı zamanda şiir olabilir mi?
8. Şair ile şiir arasındaki ilişkiyi tanımlayınız?
9. Hangi tür şiirden hoşlanırsınız?
10. Şiirden aldığınız tat bir elmanın tadına benziyor mu?
11. Güzel olan nedir? Neye güzel deriz?
12. Herhangi bir olguya karşı güzel ya da çirkin yargısında bulunurken inanç ve alışkanlıklarınız devreye girer mi?
13. Bir nesne hem güzel hem de faydalı olabilir mi?
14. Bir davranışın güzel olup olmadığına karar verirken neyi ölçü alırsınız?
a) Gelenekler b)Sağduyu c) Kavramlar d) Bilgiler
15. Sizce fiziki mükemmellik mi güzeldir, yoksa iyilik ve doğruluk gibi özelliklere sahip olan mı güzeldir?
16. Doğru olanı seçerken çevrenizdeki olaylardan etkilenir misiniz?
17. Doğru ile yanlış seçerken duygularınızdan etkilenir misiniz?
18. Hikâye okumayı sever misiniz?
19. Hikâyelerde hangi konuların işlenmesini istersiniz?

20. Ders kitabınızdaki hikâye metnlerinin ilgi çekici yönleri var mı?
Varsa nelerdir?
21. Ders kitabınızdaki hikâyelerin beğenmediğiniz yönleri var mı? Varsa nelerdir?
22. Sizce hikâyeyi şiirden ayıran belirgin özellikler nelerdir?{
a)Vezin, b)Âhenk c) Dil özellikleri d) Hepsi
23. Kötü kahraman kimdir? Neden?
24. İyi kahraman kimdir? Neden?
25. Hiç roman okudunuz mu?
26. Ne tür romanlar okumayı seversiniz?
27. Okuduğunuz roman karakterlerinin en sevdiğiniz özellikleri nelerdir?
28. Okuduğunuz romanlardaki karakterlerin yanlış bulduğunuz davranışları var mı?
29. Sizce romandaki “iyi” karakterler ödüllendirilmeli midir?
30. Sizce romandaki “kötü” karakterler cezalandırılmalı mıdır?
31. Ders kitabınızdaki roman ve hikâye metinlerinde yer alan resimler sizce konuya uygun mu?
32. Sizin için ideal tip kimdir? Hangi özelliklere sahiptir?
33. Roman veya hikâye sizde insan sevgisi uyandırıyor mu?
34. Roman veya hikâye sizde üzüntü ve benzeri duygulara yol açıyor mu?
35. Hiç tiyatro eseri seyrettiniz mi?
36. Bir tiyatro eseri yazacak olsaydınız konunuz ne olurdu?
37. Bulduğunuz yerde aynı anda gösterime sunulan epik-dram-trajedi ve komedi türlerindeki tiyatro oyunlarından hangisine gitmek isterdiniz?
38. Okulunuzda sergilenmesi düşünülen bir tiyatro oyununda rol almak ister misiniz?

39. Sergilenecek tiyatro oyununda ne tür bir rol almak istersiniz? Neden?
40. Masal okumayı ya da dinlemeyi sever misiniz?
41. Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan bir kahramanın adını yazınız.
42. Okuduğunuz bir masalda, sizde iz bırakan davranışın adını yazınız.
43. Her masalın sonunda iyiler “iyilik”, kötüler “kötülük” bulur. Sizce bu doğru mudur?
44. “Keloğlan, Külkedisi, Kırmızı Başlıklı Kız ve Pinokyo” gibi masal kahramanlarından en çok hangisini beğeniyorsunuz?
45. Yalan söyleyince, Pinokyo’nun burnunun uzaması sizce doğru mu? Neden?

“Bir varmış, bir yokmuş. Bir köyde Fatma adında bir kız yaşarmış. Anne ve babası olmayan Fatma, amcasının yanında yaşıyormuş. Çok kötü kalpli olan yengesi, Fatma’ya az yemek verir, onu çok çalıştırır ve sürekli dövermiş. Günlerden bir gün, yengesi yanına Fatma’yı da alarak, pınardan su getirmeye giderken, yolda derin bir kuyuya düşmüş. Can acısıyla Fatma’dan yardım istemiş. Fatma...”

46. —Yukarıdaki masalı iki cümleyi geçmeyecek şekilde tamamlayınız.
47. Roman-hikâye-tiyatro veya masalın hayal dünyanızı zenginleştirdiğine inanıyor musunuz?
48. Ders kitabınızdaki resimleri yeterli buluyor musunuz?
49. Ders kitabınızdaki resimler, konuyu daha iyi anlamınıza yardımcı oluyor mu?
50. Ders kitabınızdaki resimleri kolay anlaşılır ve ilgi çekici buluyor musunuz?

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Samsun'da doğdu. İlköğretim ve lise öğrenimini Erzurum'da tamamladıktan sonra 1996'da Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünü kazandı. 2000 yılında mezun olarak Erzurum'da öğretmenliğe başladı ve 2003 yılına kadar bu görevi sürdürdü.

2003 yılından beri Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

